

T.C.

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**KÜRESELLEŞME OLGUSUNUN ULUS DEVLETİN EGEMENLİK
ROLÜNE ETKİSİ**

Yüksek Lisans Tezi

Pelin ERBİL İYİBİL

Çorum - 2024

KÜRESELLEŞME OLGUSUNUN ULUS DEVLETİN EGEMENLİK ROLÜNE ETKİSİ

Pelin ERBİL İYİBİL

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Metin UÇAR

Çorum 2024

Pelin ERBİL İYİBİL tarafından hazırlanan “Küreselleşme Olgusunun Ulus Devletin Egemenlik Rolüne Etkisi” adlı tez çalışması, 28.06.2024 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından oy birliği ile Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Fatih DUMAN

.....

Prof. Dr. Metin UÇAR

.....

Prof. Dr. Hayrettin ÖZLER

.....

Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun 05/07/2024 tarih ve 2024/1321 sayılı kararı ile Pelin Erbil İyibil’ in Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalında Yüksek Lisans derecesi alması onanmıştır.

Prof. Dr. Osman ÇUBUK

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan ederim.

Pelin ERBİL İYİBİL

**KÜRESELLEŞME OLGUSUNUN ULUS DEVLETİN
EGEMENLİK ROLÜNE ETKİSİ**

Pelin ERBİL İYİBİL

ORCID: 0009-0007-9320-1096

HİTİT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Yüksek Lisans Tezi

Mayıs 2024

ÖZET

Küreselleşme, dünya genelinde ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda artan etkileşim, bağlantılar ve bütünleşme sürecini ifade eder. Bu süreç, ulus devletlerin geleneksel egemenlik rollerini etkileyen ve dönüştüren önemli bir faktördür. Öncelikle küreselleşmenin ulus devlet üzerindeki etkileri incelendiğinde; ekonomik alanda ulus devletlerin sermaye akımları, ticaret anlaşmaları ve çok uluslu şirketler aracılığıyla giderek daha fazla birbirine bağlı hale geldiği görülmektedir. Bu durum, ulus devletlerin ekonomik politikalarını belirleme ve uygulama yetilerini sınırlandırmaktadır. Ulus devletler küresel ekonomik sistem içinde yer alırken ulusal ekonomik kararlarının küresel piyasaların beklentilerine uygun olması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Siyasi alanda ise ulus devletler, uluslararası kuruluşlar ve anlaşmalar aracılığıyla birçok konuda egemenliklerinden feragat etmek zorunda kalmaktadır. Özellikle uluslararası insan hakları standartları, çevre koruma politikaları ve güvenlik meseleleri gibi konularda, ulus devletler uluslararası normlara uymak zorunda kalmakta ve yerel karar alma yetilerini sınırlandırmaktadır. Kültürel alanda ise küreselleşme, iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ve kültürel alışverişin artmasıyla birlikte ulus devletlerin kültürel kimliklerini koruma çabalarını zorlaştırmaktadır. Popüler kültür, moda, müzik ve film endüstrisi gibi alanlarda küresel akımlar ulusal kültürel değerler ile rekabet etmektedir. Bu durum ulus devletlerin kültürel politika oluşturma ve koruma konusundaki etkinliklerini zora sokmaktadır. Sonuç olarak, küreselleşmenin hız kazandığı günümüz dünyasında ulus devletlerin egemenlik rolleri giderek değişim göstermekte ve sınırlanmaktadır. Diğer yandan küreselleşme sayesinde, uluslararası sistemde, ulus devletlerin daha etkin ve rekabetçi hale dönüştüğünü ve var olmaya devam edeceklerini savunanlar da mevcuttur. Ulus devletler, küresel aktörlerle daha fazla etkileşim

içinde olmak zorunda kalarak egemenliklerini dengelemeye çalışmaktadır. Bu süreç, ulus devletlerin mevcut yapılarını ve politikalarını gözden geçirmelerini gerektirmekte ve gelecekte uluslararası iş birliği ve etkileşimi daha da önemli hale getirmektedir. Bu çalışmada, ulus devletin küreselleşme süreciyle birlikte egemenlik rolünün zayıflayıp zayıflamadığına ve ulus devletin güç kazanıp kazanmadığına dair temel argümanlara ulaşılmıştır.

Anahtar Kavramlar: Küreselleşme, Ulus devlet, Egemenlik.

Bilim kodu:117108

THE EFFECT OF THE GLOBALIZATION PHENOMENON ON THE SOVEREIGNTY ROLE OF THE NATION STATE

Pelin ERBİL İYİBİL

ORCID: 0009-0007-9320-1096

HİTİT UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL

Master of Science Thesis

May 2024

ABSTRACT

Globalization refers to the process of increasing interaction, connections and integration in economic, political, social and cultural fields throughout the world. This process is an important factor that affects and transforms the traditional sovereignty roles of nation states. Firstly, when the effects of globalization on the nation state are examined, it is seen that nation states are becoming increasingly interconnected in the economic field through capital flows, trade agreements and multinational companies. This situation limits the ability of nation states to determine and implement their economic policies. When nation states take part in the global economic system, it becomes necessary for their national economic decisions to be in accordance with the expectations of global markets. In the political sphere, nation states are forced to renounce their sovereignty on many issues through international organizations and agreements. Especially in matters such as international human rights standards, environmental protection policies and security issues, nation-states are forced to comply with international norms and limit their ability to make local decisions. In the cultural field, globalization, along with the developments in communication technologies and the increase in cultural exchange, complicates the efforts of nation-states to protect their cultural identities. Global trends in areas such as popular culture, fashion, music and the film industry compete with national cultural values. This situation complicates the activities of nation states in cultural policy-making and conversation. As a result, in today's world, the sovereign roles of nation states are gradually changing and limiting. On the other hand, there are supporters of notion that in the international system, the power and efficiency of nation state will continue in the globalization process. Nation-states are trying to balance their sovereignty by having to

interact more with global actors. This process requires nation states to review their current structures and policies, making international cooperation and interaction even more important in the future. In this study, it has attained the basic arguments that the whether nation state's sovereignty realm has been limited or not and whether nation state is gaining power or not in the globalization period.

Key terms: Globalization, Nation State, Sovereignty.

Science Code:117108

TEŞEKKÜR

Her daim desteğini benden esirgemeyen; eőim Egemen İyibil, annem Nurhan Erbil, babam Sinan Erbil'e ve tım aile ıyelerime ve sevgili zlem Gıneruz'a teőekkır ederim.

Saygıdeğer Juri ıyeleri Prof. Dr. Fatih Duman hocama ve saygıdeğer Prof. Dr. Hayrettin zler hocama teőekkırlerimi sunarım. Sayelerinde kendime çok őey kattığım saygıdeğer bılum hocalarıma teőekkırı bir borç bilirim.

Bilgisi, tecrubesıyla örnek aldığım saygıdeğer danıőman hocam Prof. Dr. Metin Uçar'a anlayışı, nezaketi, sabrı ve emeiği için teőekkırlerimi sunarım.

Pelin ERBİL İYİBİL

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	vi
TEŞEKKÜR.....	viii
İÇİNDEKİLER	ix
TABLolar DİZİNİ.....	xi
SİMGELER VE KISALTMALAR	xii
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

KÜRESELLEŞME KAVRAMI

1.1. Küreselleşmenin Kavramsal Çerçevesi	4
1.2. Küreselleşme Tarihine Dair Farklı Bakış Açıları	6
1.2.1. Küreselleşme dalgaları	7
1.3. Bölgeselleşme ve Yerelleşme.....	10
1.3.1. Bölgeselleşme.....	10
1.3.2. Yerelleşme	12
1.4. Küreselleşmenin Farklı Boyutları.....	15
1.4.1. Ekonomik boyutuyla küreselleşme.....	15
1.4.2. Sosyokültürel boyutuyla küreselleşme	16
1.4.3. Siyasal ve askeri boyutlarıyla küreselleşme.....	18
1.5. Farklı Küreselleşme Yaklaşımları.....	21
1.5.1. Aşırı küreselleşmeciler.....	21
1.5.2. Küreselleşme karşıtları (kuşkucular)	23
1.5.3. Dönüşümcüler (evrimselciler).....	26

2. BÖLÜM**ULUS DEVLET VE EGEMENLİK ANLAYIŞI**

2.1. Devletin Tanımı.....	28
2.2. Modern Devlet.....	30
2.3. Ulus Devlet.....	30
2.3.1. Ulus devletin yapısal özellikleri.....	35

3. BÖLÜM**KÜRESELLEŞMENİN ULUS DEVLETİN EGEMENLİK ROLÜ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNE
YÖNELİK TARTIŞMALAR**

3.1. Küreselleşmenin Ulus Devlet Egemenliğini Zayıflattığını Savunan Yaklaşım.....	50
3.1.1. Küreselleşmenin ulus devletin ekonomik egemenliğine yönelik tehditleri.....	50
3.1.2. Küreselleşmenin ulus devletin siyasal egemenliğine yönelik tehditleri	53
3.1.3. Küreselleşmenin ulus devletin sosyokültürel egemenliğine yönelik tehditleri	57
3.2. Küreselleşmenin Ulus Devlet Egemenliğini Zayıflatmadığını Savunan Yaklaşım	63
SONUÇ	67
KAYNAKÇA	75

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo	Sayfa
Tablo 1. 1. Küresel Kimlik.....	19

SİMGELER VE KISALTMALAR

Kısaltmalar

AB	:Avrupa Birliği
ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
AET	:Avrupa Ekonomik Topluluğu
ALBA	:Latin Amerika Ortak Pazarı (Bolivarian Alliance for the Peoples of Our America)
APEC	:Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (Asian Pacific Economic Cooperation)
BIS	:Uluslararası Mutabakat Bankası (Bank of International Settlement)
BM	:Birleşmiş Milletler
CELAC	:Latin Amerika ve Karayip Devletler Topluluğu (The Community of Latin American and Caribbean States)
ÇUŞ	:Çok Uluslu Şirketler
G-7	:Yedi'ler Grubu (Group of Seven)
G-8	:Sekizler Grubu (Group of Eight)
MERCOSUR	:Güney Amerika Ortak Pazarı (Southern Common Market)
NAFTA	:Kuzey Atlantik Serbest Ticaret Antlaşması (North American Free Trade Agreement)
NATO	:Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organisation)
UNASUR	:Güney Amerika Topluluğu Birliği (Union of South American Nations)
IMF	:Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
OECD	:Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü (Organisation for Economic Cooperation and Development)
S.S.C.B	:Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UAD	:Uluslararası Adalet Divanı
UNPROFOR	:Birleşmiş Milletler Koruma Gücü (United Nations Protection Force)

GİRİŞ

Küreselleşme; dünyanın siyasi, kültürel, toplumsal ve ekonomik açıdan entegre olduğu bir süreci ifade eder. Teknolojik gelişmelerin etkisiyle ulaşım, iletişim imkânlarının çeşitlenerek hızlanması ve bilgiye ulaşmanın kolaylaşması, toplumların ekonomik, siyasi ve sosyokültürel yönden bütünleşmesi, dünya ekonomisinin liberalleşmesi küreselleşmeyi tetikleyen faktörlerdendir.

Küreselleşme sürecinde; ulus devletlerin bir araya gelerek kurdukları bölgesel ve uluslararası entegrasyonların uluslararası sisteme dâhil olmasıyla ulus devletin, uluslararası arenada tek aktör olduğu dönem geride kalmıştır. Ulus devletin kendi rızasıyla yetkilerinin bir kısmını uluslararası örgütlere devreden taahhütlerde bulunması; ulus devletin egemenlik alanının daraldığına yönelik tartışmaları gündeme getirmektedir.

Teknolojik ilerlemeler sayesinde gelişen iletişim imkânları, dünya ekonomisindeki serbestleşme gibi faktörler, küreselleşme sürecini hızlandırmış ve toplumların birbiriyle daha fazla bütünleşmesini sağlamıştır. 20. yüzyılda hızlanmaya başlayan küreselleşme ile birlikte, uluslararası sermayenin uluslararası siyasi birliklere olan ihtiyacı ortaya çıkmış, küresel sermayenin yapılanması ulusal sınırları aşmaya başlamıştır. Küreselleşme; aynı zamanda Birleşmiş Milletler (BM), Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization (WTO)), Dünya Bankası (World Bank (WB)), Avrupa Birliği (AB) gibi uluslararası örgütlerin kurulmasıyla dünya çapında siyasi, ticari, ekonomik ve askeri iş birliklerinin yapıldığı çok yönlü küresel etkileşimin küresel toplumu inşa ettiği bir süreci de ifade etmektedir.

Diğer taraftan; küreselleşme karşıtlığı hareketi de bu sürecin bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. Küreselleşme tarihi boyunca küreselleşme karşıtı birçok protestoya tanıklık edilse de 1999'da Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Seattle kentinde gerçekleşen, WTO zirvesini protesto etmek amacıyla düzenlenen 'Seattle Buluşması' eylemi, küreselleşmeye karşı ilk büyük ve ses getiren küresel bir protesto hareketi olarak tarihe geçmiştir. İnsan hakları, sürdürülebilir kalkınma, gelir adaletsizliği, işçi ücretleri, çevre tahribatı gibi küresel konularda seslerini duyurmak için bir araya gelen küreselleşme karşıtları, iletişim aracı olarak internetin kullanılması sayesinde daha kısa sürede mobilize olmayı başarmıştır. 'Seattle Buluşması', gelecek yıllarda farklı yerlerde gerçekleştirilecek küreselleşme karşıtı protestoların sayısının artmasına öncülük etmiştir (Klein, 2004, s. 20). Bu protestolar; bölgesel, uluslararası ve ulusal düzeydeki kuruluşlar ile çok uluslu şirketler ve büyük küresel aktörlerin (ABD, Rusya, Çin vb.) kendi çıkarları uğruna yarattığı sorunlarla mücadele etmeyi hedeflemektedir.

Küreselleşme süreci sayesinde farklı toplumların birbirleriyle çok yönlü etkileşim düzeylerini artırması, toplumların dâhil olduğu her yapının da bu etkileşim rüzgârından paye almasını sağlamıştır. Örneğin; Fransız Devrimi'nin ortaya çıkardığı milliyetçilik ve ulus devlet kavramlarının küresel etkileşim sayesinde diğer toplumlara tesir ettiğini görmekteyiz. Bu

noktadan hareketle küreselleşme sürecinin; uluslararası kuruluşları, bireyleri, toplumları ve devletleri pek çok yönden etkilediği göz önünde bulundurulduğunda çalışma konusu, küreselleşme ve ulus devlet arasındaki karşılıklı etkileşimin ulus devlet egemenliği bağlamında değerlendirilmesiyle sınırlandırılmıştır.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümünü; küreselleşme kavramı, küreselleşmenin tarihsel olarak hangi süreçlerden geçtiğini açıklamak üzere küreselleşme dalgaları, küreselleşmenin bölgeselleşme, yerelleşme kavramlarıyla ilişkisi, siyasal, ekonomik, kültürel boyutları, aşırı küreselleşmeci, küreselleşme karşıtı ve dönüşümsel yaklaşım adıyla literatürde geçen, küreselleşme yaklaşımları oluşturmuştur.

Küreselleşme süreci, bir bakıma uluslararası kurumlarca oluşturulan birlikler tarafından desteklenen merkezîyet dışı yapılar aracılığıyla şekillenmektedir. Bölgeselleşme ve yerelleşme ise devlet egemenliği kavramıyla etkileşim içinde olan eş zamanlı süreçlerdir. Bu nedenle, çalışmayı bu faktörleri göz önünde bulundurarak ele almak gerekmektedir. Küreselleşme ve yerelleşme, son dönemde yerel aktörler için yönetim, sürdürülebilir kalkınma ve katılımcı demokrasi konularında önemli katkılar sağlamıştır. Bölgeselleşme ve yerelleşme ile etkileşim halinde gelişen küreselleşme süreci; AB, WB, WTO, Uluslararası Para Fonu (IMF (International Monetary Fund)) gibi bölgesel ve uluslararası kuruluşların rollerini güçlendirmiştir. Uluslararası örgütlerin birer aktör olarak uluslararası arenada dikkate değer bir güç elde etmesi, ulus devletin iç ve dış egemenliği rolünü zayıflatıp zayıflatmadığı konusunu tartışmaya açmıştır. Bu sebeple; çalışmanın ikinci bölümünü; devlet, modern devlet, ulus devlet ve egemenlik kavramları oluşturmaktadır.

Bu bölümde devlet, ulus devlet ve egemenlik kavramları, teorik bir çerçevede incelenecektir. Ulus devlet terimi, bir ulusun belirli sınırlar içinde, merkezi bir yönetim altında birleşerek egemenlik kurduğu devlet yapısını ifade eder. Egemenlik ise, bir devletin iç ve dış ilişkilerinde bağımsızlığını ve karar alma yetkisini ifade eder. Bu bölümde; ulus devletin tarihsel evrimi, egemenlik kavramının ana unsurları ve ulusal siyasetin bu kavramlarla nasıl ilişkilendirildiği ele alınacaktır.

Küreselleşme, ulusal egemenlik alanının nispeten daraldığı bir süreci temsil eder. Ulus devletlerin karşılaştığı tehditleri anlamak ve küreselleşmenin ulus devletin egemenlik rolü üzerindeki etkisini değerlendirmek için ikinci bölümde, öncelikle devlet kavramı ele alınacaktır. Devlet, modern devlet ve devlet millet özdeşliği vb. kavramlar üzerinden ulus devletin oluşum sürecini ve egemenlik anlayışını incelemek önem arz etmektedir. Ulus devletin ulusal egemenliği, vatandaşlık bağı ve ülkesellik gibi unsurlarla ilişkilendirilerek açıklanacaktır.

Çalışmanın ana konusu olan ulus devlet egemenliği ilkesinin; küreselleşme sürecinden ne boyutta etkilendiği ve bunun ulus devlete yansımalarının ne olduğu/olacağı üzerine yapılan

tartışmaların yer aldığı üçüncü bölümde, ulus devletlerin egemenlik rolündeki değişimler ve bu değişimlerin yarattığı etkiler derinlemesine analiz edilecektir. Küreselleşme, ulus devletlerin geleneksel egemenlik anlayışlarının sorgulandığı ve ulusal güvenlik anlayışının yeniden değerlendirildiği bir süreçtir. Tartışmalarda; küreselleşmenin, ulus devletlerin egemenlik alanlarını daraltarak ulusal politika yapma yeteneklerini zayıflattığına dair görüş ile ulus devletlerin küreselleşme sayesinde daha etkin ve rekabetçi hale dönüştüğünü savunan görüşe yer verilecektir. Bu çekişmeli konu, ulus devletlerin egemenliklerinin sürdürülebilirliği, uluslararası ilişkilerdeki konumları ve rolleri gibi önemli konuları ele almaktadır. Bu bölümde; küreselleşme sürecinin, ulus devlet egemenliğini nasıl ve hangi yönde etkilediği, farklı bakış açıları çerçevesinde anlatılacaktır.

Bu çalışma konusunu seçmemdeki amaç; önemli bir siyaset bilimi kavramı olan 'devlet'in ve 'ulus devlet' formunun yapısal bir niteliği olan egemenlik rolünün, küreselleşen dünya olarak ifade ettiğimiz günümüz dünyasındaki gelişmelerden bugüne kadar nasıl ve hangi boyutlarda etkilendiği yönünde bulgulara ulaşmaktır. Bu çalışma kapsamında, 'küreselleşen dünyada ulus devletin geleceği var mı?' bir diğer ifadeyle 'ulus devlet yok mu oluyor?' temel problemine, ulus devletin en önemli öğelerinden birisi olan egemenlik rolü doğrultusunda cevap bulmaya çalışılacaktır. Literatürde, küreselleşme kavramıyla ilgili pek çok tez çalışması yayınlanmış olsa da ulus devlet kavramının genellikle küreselleşmeyi sadece ekonomik boyutu veya sadece siyasi boyutu gibi tek boyutuyla birlikte ele alan tez çalışmalarıyla karşılaşmıştır. Bu çalışmayla; küreselleşme karşısında ulus devletin ekonomik, siyasi, sosyokültürel egemenliğinin nasıl etki aldığı meselesi olumlu ve olumsuz yönleriye kapsamlı bir şekilde ele alınarak literatürdeki boşluğun doldurulması hedeflenmektedir.

Bu çalışma, 'küreselleşmenin ulus devletin egemenlik rolüne etkisi nedir?' sorusu bağlamında 'küreselleşme süreciyle birlikte ulus devletin egemenlik rolü/alanı zayıflamaktadır' hipotezine yönelik bulgulara ulaşmak amacıyla yapılmıştır. Bu doğrultuda 'küreselleşme süreci ulus devletin egemenlik rolünü/alanını zayıflatmaz' hipotezine dair bulgulara da yer verilmiştir. 'Ulus devletin geleceği' tartışmalarının yapıldığı bu dönemde çalışmanın, literatüre katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

1. BÖLÜM

KÜRESELLEŞME KAVRAMI

1.1. Küreselleşmenin Kavramsal Çerçevesi

Küreselleşme kavramıyla ilgili literatür zenginliğine rağmen akademik olarak ortak bir tanıma ulaşılamasa da küreselleşme; dünyanın ekonomik, toplumsal, kültürel, teknolojik anlamda değişim ve dönüşümler yaşayarak benzeştiği bir süreci ifade etmektedir (Dağdelen, 2013, s.27).

Küreselleşmenin insan hayatının pek çok alanına sirayet etmesi, kavramın literatürdeki tanım zenginliğini beraberinde getirmiştir. Kavram; ilk defa 1833 yılında İngiliz iktisatçı W. Foter'ın "Dünya Üzerindeki Kaynakların Dağılımı ve Kullanımı" adlı makalesinde kullanılmış, daha sonra 1959 tarihli "The Economist" dergisinde geçmiştir (Cebeci, 2011, s. 361). Küreselleşme kavramının düşünürler tarafından açıklanması, kavramı anlayabilmek adına önem taşımaktadır.

Alman felsefeci, sosyolog ve siyaset bilimci Jürgen Habermas, küreselleşmeyi "ulaşım, iletişim ve mübadele münasebetlerinin milli sınırlardan taşacak şekilde yoğunlaşması ve çapının büyümesi" olarak tanımlamaktadır (İnce, 2009,s. 263). Stiglitz'e göre ise küreselleşmenin pek çok olumsuz yönü olsa da gelişmiş ülkelerin başarısında, uluslararası hukukun rolünden bahsetmek gerekir. Nasıl ki ülke içinde hukukun üstünlüğü önemli ise uluslararası düzlemde de hukukun varlığı orman kanunlarından çok daha iyidir (Stiglitz, 2018, s. 13).

Hirst ve Thompson'a göre; küreselleşme, küresel ekonominin hızlı bir şekilde güçlenmesiyle ulusal sınırların, ulusal ekonomilerin ve ulusal kültürlerin küresel süreçler tarafından aşındırıldığı ve belirlendiği bir süreçtir. Küreselleşme süreciyle birlikte uluslararasılaşan dünya ekonomisi, ulus devletlere ait ekonomik güçlerin uluslararası piyasa güçleri tarafından baskılanmasıyla ulus ötesi şirketlerin piyasada merkezi bir yer edinmesine ortam hazırlamıştır(Hirst&Thompson,2007,s.26).Thompson; ayrıca küreselleşme, uluslararasılaşma, ulus ötesileşme kavramlarının aynı anlamda kullanıldığına da dikkat çekmektedir (Çalışır, 2012, s.108).

İngiliz toplumbilimci Anthony Giddens; küreselleşmeyi, 17. yüzyılın sonundan 20. yüzyılın ortalarına kadar hayatın her alanı için kullanılan bir dönemi ifade eden modernizm kavramı üzerinden ele almış ve sosyal ilişkilerden kurumsal yapılara doğru genişleyen ve derinleşen bir süreç olarak ifade etmiştir. Giddens'a göre; ulus devlet ve kapitalizm, küreselleşmenin merkezini oluşturmaktadır (Giddens, 1998'den aktaran: Gayretli, 2008 :5-6).

1962'de yayınlanan "Gutenberg Galaksisi" kitabında "küresel köy" tabirini kullanan Marshall McLuhan küreselleşen dünyayı iletişimdeki hızlılığın "teknoloji" ile birlikte ivme kazandığı bir "küresel köy" olarak tanımlamıştır (Mc Luhan, 1962, s. 31) ve insanları birleştirici rolüyle medyanın eğlence, insani duygu, düşünce ve ihtiyaçları tektipleştirdiğini ifade etmiştir (Çağlak vd. 2021, s. 132-134).

Sosyolog Manuel Castells ise küreselleşmeyi, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin beraberinde getirmiş olduğu hızlılığın oluşturduğu "ağ toplumuna" vurgu yaparak açıklamıştır. Castells'a göre; ağ toplumu, bilginin ulaşılabilirliğinin hızı ve ulaşımın önündeki engellerin kalkması ile yer ve zaman kavramı, bağlayıcılığını yitirmiştir. (Cebeci, 2011, s. 366-367).

Immanuel Wallerstein ise küreselleşmeyi, dünya sistemi ve ekonomi üzerinden ele almıştır. Wallerstein'in dünya ekonomisi yaklaşımını; "mini sistemler", "dünya imparatorlukları" ve "dünya ekonomileri" oluşturmaktadır. Mini sistemler ve dünya imparatorluklarının zamanla dönüştüğü dünya ekonomisi, yeni ekonomi sistemini kurmuştur. Mevcut dünya ekonomisinin kapitalist sistem olduğunu, kaynakların üretim araçları vasıtasıyla niteliklerinin değişerek yeni bir sosyal düzeni oluşturduğunu ifade etmiştir. Ekonomik düzendeki mevcut değişimlerin beraberinde yer-zaman algısının hızlılığı, iş bölümü, planlama, koordinasyon, hiyerarşik sınıfların oluşumu, değişen ekonomik sistemin sosyal düzene yansımalarına örnek teşkil etmektedir (Wallerstein, 2012'den Aktaran: Kozal, 2020: 104-105). Küreselleşme kavramının günümüzdeki etkinliği ise Garrett Hardin'in 1968'deki çalışmasına dayanır (Kıvılcım, 2013, s. 221).

Küreselleşme kavramı; küresel çapta daha çok 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması ve Soğuk Savaş'ın, dolayısıyla iki kutuplu dünya düzeninin sona erdiği 1990'lı yıllarda tartışılmaya başlanmıştır. 1991'de Sovyet Rusya'nın çözülmesiyle birlikte Doğu Bloku'nun yıkılması ve ABD'nin dünyada tek süper güç haline gelmesi ile başlayan tek kutuplu 'yeni dünya düzeni' olarak addedilen bu dönemde; ABD, Almanya İngiltere, Japonya gibi ülkeler korumacı politikardan vazgeçerek liberal politikalara doğru yönelmiştir (Elçin, 2012, s.10-11).

1990'lı yıllarla birlikte daha net bir tabirle ekonominin devlet politikalarından ayrılarak bağımsızlaşması, özel işletmeler tarafından yönetilmesi, serbest piyasa ekonomisinin yaygınlaşmasıyla birlikte sermayenin dünyayı yönetmesi süreci olarak anılan neoliberal küreselleşme, uluslararası kuruluşların başında gelen IMF'nin desteğiyle başlamış WB ile zirveye ulaşmıştır. Bu iki kuruluş küreselleşme sürecinde yer almanın neredeyse zorunlu olduğunu savunarak ülkelerin ekonomik yapılarında gerekli düzenlemelerin yapılması gerekliliğini savunmuşlardır (Sönmez, 2010, s. 129).

Küreselleşme kavramının pek çok tanımında; uzak yerlerle bağlantılı hale gelinmesi, bilgi, fikir, para hareketinin hızlanması, sermaye akışkanlığı ve teknolojik gelişmeleri ihtiva etmesi noktasında fikir birliği sağlansa da kavrama eleştirel yaklaşımlar; kavramın sadece 21. yüzyıl

dünyasının terörizm, uluslararası politika, küresel ticaretteki değişimleri ve çevresel sorunları için kullanılması fikrinden ziyade küreselleşmeyi, yüzyıllardır süregelen uluslararası ticaret, sömürgeleştirme gibi süreçlerin devamı niteliğinde bir süreç olarak kabul etmektedirler (Kalafatoğlu, 2013, s. 148). Bu noktadan hareketle, küreselleşme sürecine dair farklı bakış açılarını incelemek faydalı olacaktır.

1.2. Küreselleşme Tarihine Dair Farklı Bakış Açıları

Küreselleşme kavramının tanımında olduğu gibi küreselleşmenin ortaya çıkışı ve gelişim süreciyle ilgili de birçok farklı görüş bulunmaktadır. Kavramsal anlamda kullanımı gecikmiş bile olsa uygulama olarak küreselleşmenin çok eskilere dayandığı söylenebilir.

Küreselleşmeye tarihsel yönden yaklaşan anlayışa göre; üç farklı bakış açısı mevcuttur. Bu görüşlerden birincisi; küreselleşmenin tarihin başından beri var olduğu ancak özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sürecin ivmesinin artış gösterdiğidir. İkinci bakış açısını; küreselleşmenin, modernizm ve kapitalist sistemin gelişmesiyle ortaya çıktığına ve son yıllarda hızla etkisini gösterdiğine yönelik varsayım oluşturmuştur. Üçüncü ve son bakış açısına göre ise küreselleşme; sanayi ötesi, modern ötesi toplum ve kapitalist sistemin çözülmesi ile ilgili olarak son yıllarda ortaya çıkan yeni bir olgudur (Karaca, 2007, s. 25-26).

I. Dünya Savaşı'ndan sonra küreselleşme süreci durağan dönemine girmiştir. Küreselleşmenin günümüzdeki anlamıyla kabul görmesi, yaygınlaşması ise, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkan gelişmelerden sonraya denk gelmektedir. Genel Gümrük Anlaşması'nın 1947'de imzalanması, küreselleşmede önemli bir aşamayı oluşturmaktadır. Bu anlaşmadan önce sadece uluslararası alanda mal dolaşımı söz konusuysen bu anlaşmadan sonra birçok hizmet ve hatta sermaye dolaşımı da hayata geçmiş oldu (Turan, 2011, s. 34).

İlk olarak 1973'te daha sonra 1979 yılında yaşanan petrol krizi, küreselleşmede yeni bir dönem açmıştır. Bu dönemde, neo liberal akımlar tekrar devreye girmiş ve 1991 yılına kadar bu dönem devam etmiştir (Yahşi, 2007, s.9).

1970'li yılların sonlarında, küreselleşmenin kök salmasında ve kabullenilmesinde; gelişmiş sanayi ülkeleri, IMF ve WB gibi finansal kuruluşların çok büyük etkisi olmuştur. Bu dönemde uygulanan politikalara Washington Konsensusu (Uzlaşması) adı verilmiştir (Arıcıoğlu, 2012, s. 39). Bu kavramı ortaya atan John Williamson (2000), bu uzlaşmayı 1989 yılı itibarıyla Latin Amerika ülkelerine yönelik olarak önerilen politikaların en düşük ortak paydası olarak ifade etmektedir. Washington Uzlaşması; merkezi Washington'da bulunan WB, IMF ve ABD Hazine Bakanlığı'nın dünya ülkelerine tavsiye niteliğindeki iktisat politikalarıdır. Bu uzlaşmaya, sonradan WTO ve Avrupa Merkez Bankası da katılmıştır (Yıldırım, 2011, s. 1-23).

1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması, 26 Aralık 1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılması ve Doğu Bloku'nun çökmesiyle küreselleşmede yeni bir dünya düzeni sürecine girilmiştir. "Yeni dünya düzeni" ifadesi ilk kez Birinci Dünya Savaşı sonrası imzalanan barış anlaşmaları sonrasında kullanılmıştır. İkinci kez kullanımı ise İkinci Dünya Savaşı'nın sürmekte olduğu 1941 yılı Atlantik Bildirisi'nden sonraya rastlar. Sovyet Rusya'nın çözülmesiyle ABD'nin başında olduğu tek kutuplu dünya için "yeni dünya düzeni" ifadesinin kullanılmasıyla, Yirminci yüzyılın başlangıcından itibaren "yeni dünya düzeni" ifadesinin üçüncü kullanımının da küreselleşme sürecine rastlamış olması dikkat çekicidir (Olgun, 2006, s.144).

Küreselleşme süreci, aynı zamanda küreselleşme dalgaları adıyla kategorize edilerek belli dönemlere ayrılır. Aşağıda; küreselleşme süreci, 1453 İstanbul'un Fethi ile Batılı ülkelerin farklı ticaret yolları arayışlarına girmek durumunda kaldıkları ve sömürgeleştirmenin bir politika haline geldiği dönemden başlatan görüşe göre ele alınıp küreselleşmenin tarihi, küreselleşme dalgaları adı altında üç dalga (dönem) halinde açıklanacaktır.

1.2.1. Küreselleşme dalgaları

Küreselleşme süreci; küreselleşme dalgaları adı altında sınıflandırıldığında birinci küreselleşme dalgası, kapalı tarım ekonomisi olarak tanımlanan feodalizmden ticari kapitalizme geçme aşaması olarak özetlenebilir. 1453 yılında İstanbul'un fethi sonrası Batılı ülkeler; yeni arayışlar içine girmişler, deniz aşırı yolculuklarla yeni kıtaları keşfetmeye ve ticaret yapmaya başlamışlardır. Siyasi birliklerini kuran devletlerin ortaya çıkması ve Batılı ülkelerin deniz aşırı ülkeleri siyasi, askeri ve ticari yönden etkilemesi ile sömürgecilik bir politika olarak benimsenmiştir. İlk sömürgecilik hareketleriyle birlikte altın ve gümüş madeni kıymetlenmiş, devletlerin esas zenginliğinin kıymetli madenlerde olduğunu öne süren ve ekonomik yönden korumacılığı savunan merkantilizm akımı da bu dönemde etkisini göstermeye başlamıştır. Deniz seferleri ve sömürgeleştirme politikaları süreç içinde emperyalizme dönüşmüş, sömürgeleştirilen topraklardan sağlanan kaynakların Avrupa'ya transferiyle Avrupa'nın zenginleşmesi ve gelişimi sağlanmıştır. Ekonomi, bilim, düşünce, kültür ve toplumsal manada yaşanan zenginleşme ile oluşan ortam; sanayi devrimine de zemin hazırlamıştır (Elçin, 2012, s.7). Ekonomik temelde yaşanan bu değişimin ana unsurunu, daha güvenli ve geniş bir pazar gereksinimi oluşturuyordu. Tek tip yasalar, vergilendirme, hukuksal güvencenin sağlanması çabalarını; ulus devletin ticari kapitalizmi ve ulusal pazar ölçeğinde güvenliği sağlamaya yönelik girişimleri olarak sıralayabiliriz. Dolayısıyla; bu süreç için, ekonomik temelde kurulan ulus devletlerin sömürgecilik vasıtasıyla dış politika geliştirdiği bir süreçtir denilebilir (Eray, 2009, s. 265).

İkinci küreselleşme dalgası; 1870 yılında sanayi devrimi ile başlayıp 1914 Birinci Dünya Savaşıyla sona eren dönem olarak kabul edilir. İkinci dalga döneminde de sömürgecilik politikalarıyla zenginleşme ve sermaye birikimi devam etmiştir. Sanayi Devrimi, ticaretin serbestleşmesi ihtiyacıyla 19. yüzyıl sonlarında dünyada liberal bir ekonomik sistem yaratmıştır. Uluslararası ticaret, sermaye, iş gücü hareketliliğinde engellerin bulunmadığı bu dönemde, mal ticareti ciddi oranda artmıştır. İş gücü hareketliliğindeki serbestlik, ucuz iş gücü yaratmış bu da daha çok sermaye ve daha fazla yatırım olanakları sağlamıştır. Ayrıca; buharlı gemi, demiryolları, telgraf ve telefon gibi yenilikler de üretimin hızlı bir şekilde aktarılmasına fırsat vermiştir (Elçin, 2012, s. 8).

Küreselleşme sürecinin ikinci dalgası olarak addedilen dönemde; sömürgeci devletler tarafından dünyanın doğal kaynaklarının paylaşım mücadelesine girilmesi, iki dünya savaşının yaşanmasına, Batı Bloku ve Sovyet Bloku (Doğu Bloku) olmak üzere iki farklı bloğun doğmasına zemin hazırlamıştır (Elçin, 2012, s. 9).

Üçüncü küreselleşme dalgası ise; 1945 yılında İkinci Dünya Savaşı ile başlayan, nispeten küreselleşme hızının düştüğü Soğuk Savaş dönemi olarak anılan süreci ve 1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılması ile 1991 yılında Sovyet Rusya'nın çözülmesi süreci ve sonrası için kullanılan bir dönemi ifade eder. Ayrıca üçüncü dalga, 1990'lı yıllarda yaşanan teknolojik gelişmeler sayesinde küreselleşmenin hız kazandığı bir süreci temsil etmektedir. Soğuk Savaş süresince küreselleşme hızı nispeten yavaşlasa da Berlin Duvarı'nın yıkılması, S.S.C.B. ve Doğu Bloku'nun dağılması ile ABD dünyada bir tek süper güç haline gelmiş, küreselleşme tekrar ivme kazanmıştır. Üçüncü dalga; özce 20. yüzyıl sonlarında yaşanan iletişimsel ve teknolojik gelişmeler ve üretimin örgütlenmesi olarak ifade edilebilir. Esnek üretim, hizmet sektörünün genişlemesi, iletişim ve bilişim teknolojisinin gelişmesiyle etkileşim düzeyinin geldiği nokta, toplumları ve siyasal yönetimi de dönüşüme uğratmıştır. Kapitalist sistemin dünyaya egemen olması ve kamunun toplum yaşamında ve ekonomideki etkisinin azalmasıyla ulus devletler, kendi ekonomilerini tek başına yönlendiremez hale gelmişlerdir. Devletlerin uluslararası finans piyasalarına bağımlı olmalarıyla açıklanan bu durum 1970'lerden itibaren ulus devletin yaşadığı kısıtlılığı anlatmaktadır (Elçin, 2012, s. 9).

1971'de "Bretton Woods Sistemi"nin çökmesiyle sabit kur sistemi bırakılmış, bu dönemden sonra ülkeler, korumacı politikalarından vazgeçerek liberal politikalar benimsemeye başlamışlardır. Üçüncü küreselleşme dalgası; piyasayı etkileyen bölgesel ve küresel örgütlerin kurulduğu, küresel pazarın entegre olduğu, çok uluslu şirketlerin etkinliğinin arttığı, gelişmiş ve gelişmekte olan dünya ülkelerinin dâhil olduğu uluslararası ve bölgesel örgütlerin (G7 olarak bilinen Yedi'ler Grubu, IMF, WTO, Uluslararası Mutabakat Bankası (Bank of International Settlement (BIS), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organization for Economic Cooperation and Development (OECD)), Avrupa Birliği (AB), Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması Örgütü (North American Free Trade Agreement (NAFTA)), Orta ve

Güney Amerika Ortak Pazarı Antlaşması Örgütü (Southern Common Market (MERCOSUR)), Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (Asil Pacific Economic Cooperation (APEC) vb.) gittikçe artan derecede rol oynadığı, özelleştirme, liberalizasyon, deregülasyon hareketlerinin belirgin derecede arttığı bir dönemi ifade eder. Bu dönemi, küreselleşmenin ulus üstü güçlerin inşasıyla dönüştürüldüğü bir dönem olarak da ifade edebiliriz (Elçin, 2012, s. 9).

Küreselleşme süreciyle birlikte uluslararası örgütlerin etkinliğinin artmasına karşın, ekonomik, sosyolojik, yönetsel ve ekolojik temelli küresel sorunların arttığı ve çözümlenemediği görülmüştür. Bu noktada, küreselleşme karşıtı toplumsal hareketler oluşmaya başlamıştır. Küreselleşme karşıtı hareketlerden bahsederken Seattle protestolarına değinmeden geçmemek gerekir. WTO, IMF, WB, NAFTA vb. devletin egemenlik yetkisini sınırlandıran örgütler; küreselleşen dünyanın aktörleri olarak gelir adaletsizliği, Amerikanlaşma, çevre kirliliği/tahribatı gibi pek çok toplumsal, kültürel, siyasi ve çevresel sorunlara karşı yetersiz kalmış ve hatta bu sorunları çözmekten ziyade bu sorunların nisbi ölçeklerde parçaları olmuşlardır. 1999 yılında ABD'nin Washington eyaletindeki Seattle kentinde gerçekleşen WTO zirvesini protesto etmek amacıyla dünyanın farklı ülkelerinden ve pek çok farklı görüşten grubun bir araya gelerek gerçekleştirdiği protestolar; o güne kadar gerçekleşen pek çok küreselleşme karşıtı protestonun en çok ses getireni olarak tarihe geçmiştir. Protestocular kendisinden önce var olan toplumsal hareketlere dair sivil itaatsizlik ve doğrudan eylem stratejilerini de kendisine örnek almıştır (Hayduk, 2003'ten aktaran: Kalafatoğlu, 2013 : 155).

Seattle'daki protestolar sayesinde çeşitli STK'lar; küreselleşmenin bir yandan etnik çatışmalara sebep olduğu diğer yandan kültürel farkları aşındırdığı, sermaye hareketliliği ile gerçekleşen kitlesel göçlerin, kentleşme ile birlikte tarımsal toplumları tarımdan uzaklaştırdığı gibi gerçekleri, gözler önüne sermiştir. Ayrıca; küreselleşme sürecinin yarattığı; kültürel farkların aşındırılması, ormansızlaşma, çölleşme, işsizlik, düşük ücret, zorlu iş koşulları, gelir adaletsizliği gibi kötü sonuçların, insanlık tarihinde en yüksek düzeye geldiğinin farkına varılmış, insanlar küresel ekonominin acımasız iç yüzünü görme fırsatı bulmuştur (Hayduk, 2003'ten aktaran: Kalafatoğlu, 2013 :169).

Diğer taraftan, küreselleşmenin hızlanmasıyla, örgütlenme ölçeği değişen küresel sermaye, ulus devlet bağı kırarak yerele yaklaşmaya çalışmıştır ve uluslararası sermayenin ulus üstü siyasal birliklere ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bölgeselleşme ile ilişkilendirebileceğimiz bu sürecin aynı zamanda yerelleşme ile de yakından ilgisi bulunmaktadır. Bu konu 'bölgeselleşme ve yerelleşme' başlığı altında, sonraki kısımda açıklanacaktır.

1.3. Bölgeselleşme ve Yerelleşme

1.3.1. Bölgeselleşme

Ülkelerin; komşuları ve diğer ülkeler üzerinde etkin olmasına, hem pazar ve hammadde kaynağı yönünden hem de siyasi ve askeri yönden diğer ülkelere karşı kendi çıkarları doğrultusunda politikalar oluşturulmasına bölgeselleşme denilmektedir (Yalçınkaya: 2019, s. 87). Bölgesel birlikler; ulus devletlerin bir araya gelerek ulus üstü düzeyde ekonomik, siyasi, idari güç birlikleriyle ulus devletteki erk'in bir kısmını kendilerinde toplarken diğer yandan yereldeki birimlerin güç kazanmasını ve özerk bir biçimde yapılanmasını desteklemişlerdir (Eray, 2009, s. 269). Stratejik, ekonomik ve kültürel faktörlerden etkilenen bölgeselleşme faaliyeti; 1945 sonrası Soğuk Savaş döneminde yaratılan stratejik gerilimleri bertaraf etmek için kurulan bölgesel savunma örgütleriyle vücut bulmuştur. Örneğin; Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütü (Southeast Asia Treaty Organization, (SEATO)), Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization (NATO)) Varşova Paketi gibi organizasyonlar, bölgesel savunma örgütlerinin önde gelenleriydi (Heywood, 2006, s. 208).

Bununla birlikte; 19. yüzyıldaki ekonomik milliyetçilikten sonra ulusal korumacılık artık kabul görmediği için bölgesel olarak bir araya gelen ekonomik iş birlikleri, hem uluslararası ticareti kolaylaştırması hem de küresel rekabet ortamında kendini koruma ihtiyacını karşılaması yönünden önemlidir. Örneğin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET), NATO, NAFTA, MERCOSUR, APEC gibi örgütler; Kuzey ve Güney Amerika, Avrupa, Asya, Okyanusya, Afrika, Ortadoğu'da hem küreselleşmeye direnen ekonomik kaleler olarak içe dönük nitelikte hem de küresel ekonomiye entegrasyonu sağlaması bakımından dışa dönük niteliktedir. Bölgesel örgütler, küresel entegrasyon bakımından WTO ve IMF gibi küresel ekonomik örgütlerin ticaret serbestisi politikalarının başarılarından etkilenmektedirler (Heywood, 2006, s. 210).

Bölgeselleşme eğilimleri istikametinde entegrasyon faaliyeti içinde olan ülkeler, küreselleşme sürecine rakip olarak algılansa da küresel pazarda rekabet gücüne sahip olmak için bölgesel entegrasyonlara başvurdukları ve hatta dünya ticaret hacminden pay alabilmek amacıyla gruplar halinde güçlerini birleştirmeye ihtiyaç duyduklarını söyleyebiliriz. Bunun en iyi örneği hem ekonomik hem de siyasi bir birlik olan Avrupa Birliği'dir. Avrupa'nın uluslararası arenadaki siyasi ve ekonomik varlığı ile Avrupa entegrasyonuna verdiği önem dikkate alındığında AB'nin siyasal ve iktisadi mukavemeti, kıtasal bir bütünleşme süreci olarak yorumlanabilir (Altınbaş, 2009, s. 92).

AB, başlangıçta AET adıyla Ekonomik iş birliği olarak kurulsa da daha sonra ticari entegrasyonlardan farklı olarak ulus egemenliklerinin ulus üstü kurumlara devredildiği siyasi bir yapılanmaya dönüşmüş, sui generis (kendine özgü) niteliği ile bölgeselleşmenin en iyi örneği olmuştur. AB'de bölgesel iş birliğinde asıl amaç; yapısal anlamda zayıf olanların

geliştirilerek farklılıkların bertaraf edilmesidir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra merkezi yönetim ilkesine dayanan üniter devlet, bir dönüşüm yaşamıştır. Bölgeselleşme örneği olarak nitelendirilen bu yapılanmalar, küreselleşme sürecinin getirdiği bir yönetim anlayışıdır. AB hukukunun üye devletlerin hukukundan üstün olması gerçeği, federalleşen bir Avrupa'ya işaret etmektedir (Heywood, 2006, s. 213-220).

1993'te yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması'yla birlikte kabul edilen bölgesel politikalar ve subsidiarite ilkesi (yetki ikamesi) çerçevesinde yerel birimlerin rolü artmıştır. Bölgeler, ait oldukları ulus devletleri devre dışı bırakarak aracısız olarak AB düzeyinde temsil edilmektedirler. Avrupa'nın bölgeselleşme girişimi ile yerel birimler siyasi aktör haline gelmiştir (Altınbaş, 2009, s. 92).

AB düzeyindeki kadar güçlü bir siyasi birlik sağlanmış olamasa da başka ülkelerin dahil olduğu bölgesel birlik örnekleri de mevcuttur. Bölgeselleşme ile her ne kadar birliğe bağlı ülkeler arasında karşılıklı iş birliği ve her ülkenin refahının artırılması prensip alınsa dahi dikkati çeken nokta, etkinliği yönünde patron niteliğinde olan ülkenin son sözü söylediği ve "patron ülke"nin uygun gördüğü oranda refahın paylaşılması olmuştur. Bu türden bölgeselleşme girişimlerine, daha çok ABD ve Batı Avrupa öncülüğündeki bölgesel ve küresel aktörlere karşı bir "bölgeselleşme" stratejisi olan Avrasyacı stratejiler, örnek olarak gösterilebilir. ABD'nin başını çektiği Atlantikçi yayılmaya karşı korunma hedefiyle özellikle Gürcistan ve Ukrayna'daki gelişmeler neticesinde; AB, Avrasyacı stratejilerin hedefi haline gelmiştir. Bu bağlamda AB'nin politikalarına ve ABD önderliğinde küreselleşme stratejilerine karşı; Türkiye, Rusya ve Çin önderliğindeki Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİÖ), Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) ve Şangay İş Birliği Örgütü (ŞİÖ) gibi uluslararası örgütler "bölgeselleşme"ye örnek olarak gösterilebilir (Yalçınkaya, 2019, s. 87).

Öncelikle ekonomik kazanç olmak üzere ülkelerin pek çok yönden kalkınması amacına katkı sağlayan bölgeselcilik faaliyetleri, Latin Amerika ülkelerini de ortak amaçlar doğrultusunda bir araya getirmiştir. Latin Amerika'da bölgeselleşme süreci içinde oluşturulmuş belli başlı bölgesel örgütler; MERCOSUR, Latin Amerika Ortak Pazarı (Bolivarian Alliance for the Peoples of Our America (ALBA), Venezuela ve Küba tarafından NAFTA'ya alternatif olarak kurulan bu örgüte sonradan katılanlar ise Bolivya, Nikaragua, Dominik'dir, Honduras ise 2008'de üye olup darbe sebebiyle 2010'da üyelikten ayrılmıştır.) Güney Amerika Uluslar Birliği (Union of South American Nations (UNASUR)) ve Latin Amerika ve Karayip Devletler Topluluğu (The Community of Latin American and Caribbean States (CELAC))'dur. Bu dört örgütün ticaret, yatırım, ekonomik birlik, enerji, çevre, güvenlik ile katılımcı demokrasi ve insan hakları meseleleri ile ilgili farklı ideolojik bakış açılarına sahip olmalarından dolayı farklı hükümleri savdukları bilinmektedir. ALBA ve MERCOSUR üyelerinin ideolojik olarak benzer ülkeler olması açısından üye ülkelerin karar alma esnasında birlikte hareket ettikleri görülür, fakat

CELAC, üyelerinin ideolojik olarak örtüşen nitelikte olmaması yönünden ayrılır (Katıtaş, 2019, s. 262).

Üye devletlerin, aynı meseleyi farklı bakış açısı ile ele alan birden fazla örgüte üye olmaları da örgütlerin işlerliğine zarar vermekte ve Latin Amerika bölgeselciliğini sekteye uğratmaktadır (Katıtaş, 2019, s. 284). 20. yüzyılın ortalarından itibaren başlamış olsa da özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde etkinliği artan ulus aşırı bölgeselcilik girişimleri, uluslararası politikada önemli bir yere sahip olmuştur (Katıtaş, 2019, s. 255).

Avrupa'nın bütünleşme idealine ise, devletler düzeyinden ziyade yerel ve bölgesel birimlerin seçilmiş temsilcileri aracılığıyla ulaşılabileceğine dair tartışmalar vardır. Merkezi devletin, yetki devrine rağmen yine de kilit rol oynadığını savunanlar olsa da; diğer görüş, yerel ve bölgesel yönetim birimlerinin devletlerden daha etkin hale geleceğini savunur. Meseleye bu eksenden bakıldığında; bölgeselleşmeyi, yerelleşmenin bir aşaması olarak görmek de olasıdır (Eray, 2009, s. 272).

1.3.2. Yerelleşme

Kimilerine göre küreselleşmeye tepki olarak kimilerine göre ise küreselleşmenin bir sonucu olarak görülen yerelleşme; bir yandan ulusların kendi kültürünü güçlendirmesinin bir aracı olurken diğer yandan etnik milliyetçilik akımlarına fırsat vererek ulus devleti tehdit etmektedir (Okur& Çakıcı, 2007, s. 3).

Yerelleşme, merkezi yönetimden yerele doğru yetki, kaynak, görev transferinin gerçekleşmesiyle devlet yapısı içinde yerelin merkeze göre güçlendirilmesidir. Özgürlük, eşitlik, ortak fayda, çoğulculuk, demokrasi kavramları yerelleşme ve yerelleşmeyle benzeşimi olan kavramlardır (Görmez, 2005, s. 24). Taşra kuruluşları, yarı özerk kurumlar, sivil toplum örgütleri (STK), meslek kuruluşlarının da dâhil olduğu yerel yönetimlerin planlama, kaynak yaratma, kaynağı yönetme ve işlemleri yürütme gibi idari yetkiyi devralması, devlet kısıtlamalarının azaltılması ya da tamamen kaldırılması anlamına gelen deregülasyon gibi gelişmeler de yerelleşmeyi ifade etmektedir.

Yerelleşme ile küreselleşme ilişkisine; yerel yönetimlerin yerelleşme politikalarının güçlendirilişi ile yerel birimlerin piyasa güçleriyle bağlantısının kuvvetlendirilmesi ve transferi çerçevesinde bakmak gerekir. Ronald Robertson, küreselleşme ve yerelleşmenin bu birlikteliğini glocalizasyon terimi ile ifade eder (Robertson, 1999; Akt. Eray, 2009, s. 273). Glocalizasyon, bir yandan dışa açılmayı, küresel ekonomiyle bütünleşmeyi ifade ederken diğer yandan merkezi yönetimden ziyade yerel idarelerin ve yerel aktörlerin ön plana çıkmasıyla siyaseti ve ekonomiyi etkilemeyi amaçlar. Küreselleşmenin insanlar ve kültürler arası farkları yok edeceğine yönelik endişeleri ortadan kaldıran glocalizasyonun (küyerelleşme), hem yerel

hem de küresel kültür ürettiğine inanılır. Yerelde oluşan birliklerin; yönetim (governance), katılımcı demokrasi, sürdürülebilir kalkınma, verimlilik gibi amaçları vardır (Eray, 2009, s. 273).

Voisey ve O’Riordan; yerellik ve küreselleşmenin birbirine rakip süreçlerden ziyade yerelleşmenin, küreselleşmeye bir adaptasyon süreci olduğunu savunur. Voisey ve O’Riordan’a göre yerelleşme bir direnç hareketi değil, küreselleşme de homojenlik yaratmaya çalışan bir tahrip unsuru değildir (Voisey & O’Riordan, 2001’den aktaran: Altınbaş, 2009: 92).

Şengül’e göre; yerel ölçekteki gelişmeler yerel üstü süreçlerin yaşandığı bir düzeyi, küreselleşme de yerel üstü gelişmelerin dahi yerelde gerçekleştiği bir süreci ifade eder. Yerelleşmeyi 1960’lı yıllara dayandıran görüşe göre; ABD’nin Vietnam’a müdahalesine karşı tüm dünyada oluşan savaş karşıtlığı hareketleri, özellikle Avrupa’da yoğunlaşan öğrenci isyan hareketleri, çevreci, feminist, otonom hareketler, işçi sınıfı mücadelesi hareketleri, kentsel sosyal hareketler, ulus devlet merkezinde kurulan toplumsal uzlaşının çözülüşünü işaret ediyordu (Şengül, 2000’den aktaran: Altınbaş, 2009: 91-92).

Yerelleşme; bir bakıma; küreselleşmenin sebebiyet verdiği çevre kirliliği, sosyal sorunlar, bölgesel eşitsizlik, yoksullaşma gibi sorunlara direniş maksatlı ortaya çıkmıştır. Ayrıca yerelleşme; yerel pazarı, küresel ölçekten ayırmak, korumak, sürdürmek amacı da güder (Altınbaş, 2009, s. 92).

Yerelleşme yönetsel açıdan değerlendirildiğinde, demokratikleşme, merkezi iktidarın paylaşılması gibi avantajlar sağlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında; ulus devletin uluslararası platformda tek aktör olduğu modern dönemin sonu anlamına gelen postmodern dönemde ulus devletin egemenlik alanının daraldığı söylenebilir (Altınbaş, 2009, s. 91). Postmodern siyasette; devlet anlayışı da farklılık, çoğulculuk, katılımcılık, özgür düşünce, çok kültürlülük gibi akımların desteklendiği bir siyasal kültürü benimsemeye başlamıştır. Yerelleşme; çok kültürlülük, farklılıklar temelinde birlik ilkesini savunmasıyla liberal demokrasiden radikal (katılımcı) demokrasiye geçişi anlatır (Dağdelen, 2013, s. 42). Meseleye ekonomik açıdan bakıldığında ise; yerelleşmenin ifade ettiği, ekonomik gücün ve ekonomi üzerindeki yetkinin yerel aktörlere geçmesi durumu, uluslararası şirketlerin etkinliğinin zayıflaması anlamı taşırken yukardan gerçekleştirilen bir yerelleşme süreci ise aslında, o yer’in insanların değil de ticaret gücünü elinde bulunduranların faydalandığı bir süreci ifade eder. Bu açıdan bakıldığında, yerelleşme hala istenilen seviyede değildir (Altınbaş, 2009, s. 92).

Hines gibi sol kesim temsilcileri; yerelleşmeyi, küreselleşmenin olumsuzluklarına direnebilmek ve yok olmamak düşüncesiyle ele alıp desteklerken liberal sağ kesim ise yerelleşmeyi, ekonomik fayda sağlamak açısından desteklemektedirler (Altınbaş, 2009, s. 92). Liberal görüşün yerelleşmeyi desteklediği bir diğer bakış açısı ise George Ritzer’in McDonalddlaşma kavramı ile tarif edilir. Küreselleşmenin kültürel boyutuna işaret eden

Amerikanlaşma, McDonalddlaşma ve homojenleşmenin şekillendirdiği bir dünyada, kültürel emperyalizm vasıtasıyla Amerikan kültürünün serbest piyasa koşullarında dünyanın geri kalanına nasıl empoze edildiğine şahit oluyoruz. Fast-food kuruluşları belli başlı uygulamalarıyla toplumun pek çok kesimini ve dünyanın her yanını büyük oranda etkilemeyi amaçlamaktadır. Şöyle ki; belli ülkelere özgü tatları menülerine dâhil ederek yerel lezzetleri küresel menülerle birleştirmişlerdir. Böylelikle; yerel mekânlarda küresel şirketlerin varlığı etkinleşmiştir (Taylan, 2008, s. 75).

Yerelleşmeyi; küreselleşme karşısında bir direniş unsuru olarak görenler ve diğer tarafta yerel aktörlerin ulus aktörlerin yerini alacağı anlayışıyla, ticaretin önündeki engelleri en alt düzeye indirmek isteyen bir bakış açısıyla görenler olmak üzere iki farklı bakış açısı mevcuttur. Birinci görüş; yerel yönetimlerin güçlenmesi, yerelin merkezin kararlarında etkinliğinin artması penceresinden yerelleşmeye sol görüşle bakarken ikinci görüş ise, liberal bir bakış açısıyla McDonalddlaşma diye ifade edilen, küresel şirketlerin yerel üretimde pay almasını sağlayan “yerel düşün, küresel hareket et” mottosunu savunan bir bakış açısıdır (Taylan, 2008, s. 75).

Küreselleşme; bir yandan Francis Fukuyama'nın söylediği gibi liberal demokratik değerleri, ve/veya tüketici kapitalizmi değerlerini yayıp kültürel küreselleşme adı altında kültürel yönden homojenleştirdiği dünyayı aynı noktada birleştirir (Fukuyama, 1989, s. 3-18). Diğer yandan yerel kültürler, diller, vb. konularda gösterilen dirençlerin meydan okumasıyla karşı karşıya kalınmaktadır. Küreselleşme dirençleri kapsamında, siyasi milliyetçilikten çok etnik, kültürel ve dini milliyetçilik biçimleriyle karşı karşıya kalınmıştır. Samuel Huntington; 1993 yılında Foreign Affairs Dergisi'nde yayınlanan 'Medeniyetler Çatışması' adlı makalesinde 21. yüzyıl çatışmasının ideolojik veya ekonomik değil farklı medeniyet ve kültürler arasında olacağı tezini geliştirmiştir (Huntington, 1993, s. 22-49).

Huntington tezinde; gelecek dünya savaşının devletlerarasında değil medeniyetler arasında olacağını, muhtemel savaşın, Çin ve Batı medeniyetleri ya da Batı ve İslam Medeniyetleri arasında gerçekleşeceğini ve medeniyetler arasında ittifakların çözüleceğini savunmuştur (Huntington, 1993, s. 48). George W. Bush'un 11 Eylül saldırılarından sonra teröre karşı savaş ilan edişini, bunun bir kanıtı olarak görenler kadar küreselleşmenin medeniyetler arasındaki farklılıkları yok etmesi gerçeğinin görmezden geldiği gerekçesiyle Huntington'ı eleştirenler de olmuştur (Heywood, 2006, s. 211). Buna ek olarak medeniyetler arasında kurulan ittifakların varlığı da bu tezi çürütmektedir. Örneğin; Batı ve İslam dünyası arasındaki diyalogu ve iş birliğini artırmak için 2005 yılında İspanya ve Türkiye'nin eş başkanı olduğu Medeniyetler İttifakı Projesi başlatılmıştır. (Uyanık, 2009, s. 188) BM bünyesinde 'Medeniyetler İttifakı Dostluk Grubu'nun kurulması projenin BM tarafından da sahiplenildiğini göstermektedir. Üyelerini devlet ve uluslararası kuruluşların oluşturduğu 'BM Medeniyetler İttifakı Dostluk Grubu'nun üye sayısı 159'a ulaşmıştır (“Türksoy BM Medeniyetler İttifakı Üyesi” 2023).

Bugün; küreselleşme sürecinin endişe edildiği gibi ulus devletleri, kültürleri, milletleri, dinleri yok etmediği var olanlara belki yenilerini eklediği, hatta yerel ticareti ve yerel kültürleri ön plana çıkardığı görülmektedir. Dolayısıyla “küreselleşme”, “bölgeselleşme”, “yerelleşme” gibi kavramların, tamamen olumlu ya da tamamen olumsuz olduğunu söylemek yüzeysel kalmakla birlikte içeriklerini anlamayı güçleştirecektir.

Küreselleşme süreciyle aşınan ulus devlet yapısının geçirdiği dönüşüm, uluslararası ve ulus aşırı örgütlenmeler kadar yerel örgütlenmelerin ve yerel unsurların birer siyasal ve yönetsel aktör olarak küresel platformda yer almasına alan açmıştır.

Küreselleşme, literatürde birçok farklı bağlamda yer almakla birlikte konu kapsamında; ekonomik, sosyokültürel ve siyasal boyutlarıyla açıklanacaktır.

1.4. Küreselleşmenin Farklı Boyutları

1.4.1. Ekonomik boyutuyla küreselleşme

Ekonomik küreselleşmeye ivme kazandıran gelişmelerin başında Sanayi Devrimi yer alır. 1870-1914 yıllarını kapsayan bu dönem; Rönesans ve Reformla birlikte meydana gelen bilimde, sanatta ve teknoloji alanında ortaya çıkan değişim ve gelişim sürecinin sonunda oluşan bir evredir. 1870-1914 yılları arasında üretimdeki insan gücünü temsil eden dokuma tezgâhları ile başlayan teknolojik gelişme, üretim gücünün makineleşmeye evrildiği demiryolları ve buhar gücünden istifade edilmesi ile devam etmiştir. Bu dönem; teknolojik gelişmeler ve sanayileşme sürecinde ivme kazanılmasına bağlı olarak iktisadi büyümelerin gerçekleştiği süreci kapsamıştır. Sanayileşme sürecinde rekabetin yaşandığı bu dönem aynı zamanda dünyada bu sanayileşme sürecinin hızına yetişemeyen ülkelerin “üçüncü dünya” ülkeleri olarak sınıflandırıldığı bir dönemi de anlatmaktadır. Sanayi Devrimi döneminde egemen olan “laissez faire” ve “serbest dış ticaret ilkesi” iktisadi özgürlüğün varlığını kanıtlar nitelikte olmuştur. Ticaretin önündeki engellerin kalktığı bu liberal ekonomi döneminde, uluslararası arenada devletlerin uluslararası ticaret hacmi artmıştır (Kaya & Aydemir, 2011, s. 20).

Ekonomik küreselleşme; 1944 yılında gerçekleşen, adını Bretton Woods konferansından alan “Bretton Woods Sistemi” ile birlikte ortaya çıkmıştır. Konferans; günümüz uluslararası kuruluşlarının başında yer alan; WTO, WB ve IMF’nin temellerini oluşturmuştur. Konferansta, uluslararası ekonomik faaliyetlerin ve mevcut uluslararası ticaretin geliştirilmesi için yapılması gerekenlere yönelik kuralların belirlenmesi vurgusu yapılmıştır (Arslan, 2023, s. 13-14).

Konferans ile temelleri atılan ekonomik küreselleşmeyle birlikte piyasa ekonomisinin hacminin genişlemesi, uluslararası ekonomik örgütlerin ivme kazanması, serbest piyasa

sisteminin yayılması ve sermaye hareketliliğinin serbestliği, dış ticaret hacminin artırılması ve uluslararası faaliyet gösteren şirketlerin faaliyetlerinin genişleyerek yaygınlaşması sağlanmıştır. Bu bağlamda ekonomik küreselleşme süreci üç temel gelişmeden etkilenmiştir. Birincisi, ulaşım ve iletişimdeki teknolojik gelişmelerle birlikte mevcut mal ve hizmetlerin taşınmasına yönelik maliyetin azalmasıdır. İkinci gelişme, birey ve topluma yönelik üretilen ürünlerin belirli şartlar sağlandığı takdirde pazarlanmasının evrensel boyuta ulaşmasıdır. Üçüncü gelişme ise, mevcut kamu politikalarının entegrasyonunun sağlanarak yeni kamu politikalarıyla karakterinin uyum sağlaması ve ivme kazanması belirleyici olmuştur (Sarı vd. 2019, s. 243-244).

Ticaretin ve yatırımların uluslararası boyut kazandığı bu dönemde ekonomik serbestleşme amacıyla 1980 sonrasında WTO “Çok Taraflı Yatırım Anlaşması” düzenlemiştir. Çerçeve anlaşma özelliğine sahip bu anlaşma, ticaret ve sermaye önündeki kısıtlama ve engellerin kaldırılmasını garanti altına alan ekonomik bir anayasa olarak da adlandırılmıştır. Kısıtlamaların ortadan kalkmasıyla kaynakların kullanılmasında etkinlik ve verimlilik ilkeleri önem kazanmıştır (Arslan, 2023, s. 15).

Ekonomik faaliyetlerin küresel bir boyut kazandığı, devletlerin ekonomi politikasının neo-liberal politikaya evrildiği 1980’li yıllardan itibaren “büyüme için denge feda edilebilir” tartışmasının; toplumdaki temel yansıması, gelir dağılımında adaleti sağlama ve kalkınmada denge anlayışından uzaklaşılması olmuştur. Küreselleşmeyle birlikte ekonomideki yarışın hız kazanması, ekonomik küreselleşme içinde değerlendirilen “gelir eşitsizliği” tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Hızlılık, hammadde ve yeni pazar arayışları neticesinde ülkeler arasında gelir paydası farklarında artış görülmüştür. Üçüncü dünya ülkeleri; dünyadaki ekonomik yarış içinde olan, hammadde ve yeni pazar arayışındaki devletler tarafından kullanılmak istenen yeni pazar yerleri olmuştur (Arslan, 2023, s. 47-50).

Yukarıda bahsi geçen küreselleşmenin ekonomik yansımalarının, aynı zamanda devletlerin siyasi ve sosyokültürel değişimlerine giden süreci de etkilediği görülmektedir. Ekonomi; siyasi, sosyal ve kültürel konulardan ayrı düşünülemez bir disiplin olarak değerlendirilmektedir. Bulgulardan hareketle küreselleşme olgusu, çalışmanın takip eden kısmında sosyokültürel boyutuyla ele alınacaktır.

1.4.2. Sosyokültürel boyutuyla küreselleşme

Küreselleşmenin ortaya çıkışı “ekonomi” merkezli olsa da küreselleşme tek boyutlu bir gelişmeden ibaret değildir. Küreselleşmenin en derinden hissedildiği alanların başında, sosyokültürel alandaki gelişmeler gelmektedir. Küreselleşmenin sosyal ve kültürel boyutunda; teknoloji ve bilimsel gelişmelerle birlikte insanların günlük yaşamında ihtiyaç duyduğu

alışkanlıkların literatürde “popüler kültür” kavramıyla yer değiştirdiği gözlemlenmektedir. Bu sebeple çalışmanın bu alanı, küreselleşmenin insan hayatındaki bazı ihtiyaç ve alışkanlıkları nasıl değiştirdiği sorusuna cevap niteliğinde olacaktır.

Küreselleşme sürecinin en temel yansımalarının izlerine, sosyal ve kültürel yaşamdaki değişikliklerde rastlanmıştır. İnsan hayatını dönüştüren ve kolaylaştıran ilk temel değişimin tohumları ise teknolojik gelişmelerle birlikte atılmıştır. Teknolojik gelişmelerin ekonomik boyutu, küreselleşmenin ekonomik yansımalarında açıklanmış olsa da Sanayi Devrimi sonrasındaki mal-sermaye ve hizmetteki hızlılıkların toplumsal yansımalarına, şehirleşme hareketlerinin hızlılığında rastlanmıştır. Sanayi Devrimi öncesi toplumsal yaşamda insanlar yaşamını köy, kasaba ve küçük şehirlerde idame ettirirken Sanayi Devrimi sonrasında bu durum, yerini büyük ve teknolojik üretim yapan fabrikaların kurulduğu metropollere bırakmıştır (Erdem, 2019, s. 28-30).

Küreselleşmenin toplumsal etkilerinin başında yer alan teknolojik gelişmeler, insan hayatının ilk değişimi olarak yaşanan mekânlardaki dönüşümdür. Teknolojik gelişmelerle birlikte mekân değişimlerinin başında yer alan kentleşme; insanların ihtiyaçlar ve alışkanlıklarını da dönüştürmüştür. İnsanlar arasındaki etkileşimi pek çok yönden artırıcı etkisi olan kentler, kültür alışverişlerini de hızlandırmıştır. 1980’lerden itibaren küresel dünyada hızlılığın hâkim olduğu bu süreci, Immanuel Wallerstein kültürel gelişmeler ve ekonomik gelişmelerle birlikte açıklamıştır. Wallerstein; küreselleşmedeki kültürel yansımaların; gündelik yaşantıda, yemek ihtiyaçları ve giyinme gibi temel ihtiyaçlarda, yerleşim yerlerinde ve sanattaki dönüşümde etkisini vurgulamış, küreselleşmeyi ihtiyaç ve zevklerin “uluslararası” bir boyut kazanması yönünde ifade etmiştir (Wallerstein, 1998’den aktaran: Doğan, 2005: 14-15).

Kültür alışverişindeki hızlılık literatürde yer alan “popüler kültür” kavramını doğurmuştur. Popüler kültür kavramını içinde barındıran toplumsal sınıf ve toplumsal yaşama yönelik konularda temel yaklaşım; belirli bir kültürel ürünün, niceliksel olarak fazla tüketildiği ve yaygınlaştığı takdirde popüler kültür ögesi olabileceğidir. Bir ürünün popüler kültür ögesi olabilmesinin temel şartı; çok fazla insan tarafından kabul görüp tüketilmesi ve tüketilen ürünün “beğeni” kazanmasıdır. Popüler kültüre, Mc Donald’s markasının hızlı tüketimi ve “hip-hop” müzik kültürünün 1980’li yıllarda beğeni kazanması ve yaygınlaşması örnek gösterilmektedir (Öner, 2019, s. 15).

Kültür ve beğenilerin uluslararası boyut kazanması; bir başka deyişle “küresel kültür” haline gelmesiyle birlikte kültür alışverişi hızlanmış ve aidiyet kavramına ilişkin kabullerin de değiştiği gözlemlenmiştir. İnsanların aidiyet duyduğu kültürler, bulunduğu coğrafyayla sınırlı kalmamıştır.

Kültürel aidiyetlerin değiştiği ve evrenselleştiği bu süreçte “çevreci hareketler”, “feminist hareketler” gibi yeni toplumsal bilinçlenme hareketleri ortaya çıkmıştır. Çok kültürlülük

üzerinden küreselleşmenin toplumsal yansımaları ile yerel kimlik ve aidiyet kavramlarının da küreselleştiği gözlemlenmiştir (Talas& Kaya, 2007, s. 152-154).

Toplumsal hayattaki gelişmeler; kültür alışverişinin hızlanmasına ve zaman-mekân algısının ortadan kalkmasına, insanlar arasındaki etkileşime, medya ve iletişim araçlarındaki teknolojik gelişmelere katkı sağlamıştır. Teknolojik gelişmeler, toplumsal hayata yansımış “bilgi çağı” ve “bilgi toplumu” ifadeleri literatürde yer almıştır. Bilgi çağı kavramının isim babası olarak gösterilen Castells’e göre bilgiye, küresel dünyada ekonomik değere sahip yeni bir değer atfedilmektedir. Castells; bilgi toplumu olarak ifade ettiği bilgi çağında, bilginin toplumsal yaşamda merkezi konuma sahip olduğunu vurgulamıştır. Bunun yanı sıra, toplumsal alanda bilginin etkin ve verimli kullanılmasını da kapsayan bilgi enformasyonuna sahip olan toplumların; mevcut bilgilerden yeni bilgilerin üretilmesi ve bilgilerin işlenilmesi aşamalarına katkı sağlamaları da oldukça önemlidir (Castells, 2005’den aktaran: Karagün & Aras, 2022: 6).

Bilgi toplumu olarak adlandırılan bir toplumda “ağ toplumu”nu oluşturan bilgi enformasyonu; toplumlar ve devletlerarasındaki yeni ekonomik değere sahip olan bilgiyi üretme ve uygulama kapasitelerini ifade etmektedir. Bilgi teknolojilerinde dört temel aşama yer almaktadır. Birinci aşama; temel aşama olan enformasyondur. İkinci aşama, paradigmada akışı sağlayacak yeni teknolojilerin yayılım göstermesi, üçüncü aşama, kullanılan teknolojik sistemlerin yeni ilişkiler ve ağ kurma mantığıyla hareket etmesidir. Dördüncü aşama ise, paradigmanın yenilikleri üreten bir yapıya sahip olmasıdır (Castells, 2005’ten aktaran: Başarmak & Öktem, 2022: 286).

Bilgi toplumlarındaki paradigma; mekân üzerinden değil de hızlılık ilkesiyle ilerleme kaydetmiştir. Toplumsal iş bölümünde internetin başrolde olması; toplumlarda iş bölümü, uzmanlaşma gibi konularda dönüşümü beraberinde getirmiştir. Kişilerin bilgiye ulaşma sürecindeki hızlılığının yanı sıra, kişilerin uzmanlaştığı yeni iş bölümlerini de ortaya çıkarması bakımından toplumda mevcut yapıları hızlı bir şekilde dönüştüren başlıca etken bilgi olmuştur (Castells, 2005’ten aktaran: Başarmak & Öktem, 2022: 6-8).

Küreselleşmenin sosyal ve kültürel boyutunda; teknoloji ve bilimsel gelişmeler, günlük yaşam, kentleşme, insanların ihtiyaçları ve alışkanlıkları, gündelik yaşantı, yerleşim yerleri ve sanattaki dönüşümler vb. değişimlerin gerçekleştiği söylenebilir. Küreselleşme sürecinin değişim rüzgârından etkilenen bir diğer alan ise, devletlerin siyasal ve askeri mekanizmasıdır. Bu nedenle çalışmanın sıradaki kısmında; küreselleşme, siyasal ve askeri boyutlarıyla ele alınacaktır.

1.4.3. Siyasal ve askeri boyutlarıyla küreselleşme

Küreselleşmenin siyasal yansımaları, dünyada yaşanan ekonomik gelişmelerle ilişkilidir. Küreselleşmeyle birlikte “neo-liberal” ekonomi politikasının hâkim olduğu devletlerde küresel

ekonominin siyasal yansımaları IMF, WB, WTO gibi devletler üstü oluşumlar şeklinde vücut bulmuştur. Devlet oluşumlarının gerek iç politikalarında gerekse dış politikalarının şekillenmesinde yol haritası niteliği taşıyan küresel gelişmeler; devletlerarası ilişkilerde de oldukça etkili olmaktadır. Ulus devletler; diğer devletlerle iş birliği içinde olmaları sebebiyle karar alma yetkilerini, ulus üstü kurumlar ve uluslararası entegrasyonların kuralları çerçevesinde gerçekleştirmek üzere taahhütler üstlenmişlerdir. Devletler, uluslararası örgütlere egemenlik alanlarını kısıtlayıcı taahhütlerde bulunmalarının karşılığında tabi oldukları uluslararası örgütten de bazı taahhütler almaktadırlar.

Devletlerin; uluslararası arenada haklarını savunmayı ve sınırlarının güvenliğini sağlamayı taahhüt eden NATO, BM ve çeşitli uluslararası hukuk kurumlarının devletler tarafından bizzat kurulması ve varlığının sürdürülmesi küreselleşmenin devletler üzerindeki etkilerine örnek teşkil etmektedir (Yörük, 2004, s. 67-70). Her ne kadar uluslararası kurumlar devletlerin egemenliğine etki ediyor olsalar da ulus devletlerin yine de kendi bağımsızlığını korumaya birincil derecede önem verdiği bir uluslararası sistemin mevcudiyeti söz konusudur.

Küreselleşmenin sosyal ve siyasal yansımalarının ortak paydalarından bir diğerini ise “kimlik” algısı oluşturmuştur. Kimlik; bireysel, sosyal ve politik olarak tanımlanması; psikoloji, sosyoloji ve siyaset bilimi gibi alanların da araştırma konusunu oluşturması yönüyle disiplinlerarası bir kavram niteliği taşımaktadır. Kimlik tartışmaları siyaset ve sosyal bilimler kapsamında incelenecek olursa; kimlik algısının değişimini etkileyen en önemli tarihsel faktör olarak modern düşüncelerin dünyada hızlı şekilde yayılmasını desteleyen bir süreç olan Fransız Devrimi gösterilmektedir. Anthony D. Smith; Fransız Devrimi ile birlikte literatürde aktif yer alan “ulusal kimlik” kavramının içinde barındırdığı değerleri: toprak/ülke, ortak mitler ve tarih, kitlesel kamu kültürü, topluma hitap eden ortak yasal hak ve görevler ve toplumu oluşturan bireylere ülke üzerinde serbest hareket etme imkânına sahip oldukları bir ekonomi şeklinde sıralamıştır (Smith, 2002’den aktaran: Şimşek& Ilgaz, 2010:194).

Tablo 1. 1. Küresel Kimlik

Tarihsel Ortam	Hegemonya	Tanım	Kalkınma Düşüncesi
19. yüzyıl	İngiliz İmparatorluğu	Kolonyal Antropoloji, Sosyal Darwinizm	İlerleme, Evrimcilik
1890-1930’lar	Geç kalanlar, Sömürgecilik	Klasik Politik Ekonomi	Yakalama
Savaş Sonrası Genişleme	ABD Hegemonyası	Büyüme Teorisi, Yapısal Fonksiyonizm	Modernleşeme
Sömürgelerin Bağımsızlaşması	Üçüncü Dünya Milliyetçiliği	Neo-Marksizm	Bağımlılık
1980’ler >	Küreselleşen Finans ve Kurumsal Sermaye	Neoliberalizm, Monetarizm	Yapısal Uyum
1990’lar >	Asya’nın yükselişi, BRIC (Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin), Büyük Gelişen Ekonomiler	Kapasiteler, Kalkınmacı Devlet	İnsani Gelişme

Kaynak: (Pieterse, J. N. (2010). Development Theory. 2nd Edition. Londra: Sage Publication Ltd., s.10.; akt: Demir, Terzi, 2020, s.6).

Yukarıdaki tabloda, tarihsel süreçte devletlerin uluslararası arenada varoluşta izlediği yol ve yöntemler yer almıştır. Devletlerin siyasi varoluşunda; yeni kimlik algısının oluşumu sürecinde, ekonomi, sosyal ve siyasi ideolojilerin etkileşim içinde olduğu gözlemlenmiştir. Burada, ulusal kimliğin yayılım göstermesinden sonra küreselleşme sürecinde ortaya çıkan ideolojik ve sosyal oluşumlar, devlet hegemonyasının oluşmasında etkili olan diğer aktörler arasında yer almıştır. Küreselleşme süreciyle birlikte devletlerin kimlik algısına; ulusal kimlik oluşumunda yer alan toplum ve toplumsal değerlere, “milliyetçilik”, “sosyalizm” gibi modern siyasi düşünceler eklenmiştir (Demir& Terzi, 2020, s. 5-8).

Küreselleşme sürecinde; ekonomik, sosyal ve kültürel değerlerin dönüşmesinin yanı sıra siyasal olarak ulus devlet anlayışında da değişimler meydana gelmiştir. Küreselleşmeyle birlikte ekonomi (IMF ve WB), hukuk (Avrupa Birliği Hukuku kurumları, BM bünyesinde yer alan uluslararası hukuk kurumları) ve savunma (NATO) alanlarında uluslararası örgütler tarafından devletlerin hakları, belli başlı uluslararası hukuk kurumlarında da bireylerin hakları üst mercilerce güvence altına alınmıştır; bu çerçevede bir devlet, bir diğer devletle ilişkilerini ve sorunlarını uluslararası hukuk aracılığıyla yürütürken bireyler de kendi devletleri tarafından bireysel haklarının ihlal edildiğini ileri sürerek uluslararası hukuk mahkemelerinde vatandaşı oldukları devletlerine karşı dava açma hakkına sahip olmuşlardır. Küreselleşmeyle birlikte gelinen bu nokta, insan hakları gelişimi olarak yorumlandığı kadar ulus devletin egemenlik alanına yönelik bir müdahale olarak da görülebilir.

Küreselleşmenin siyasi boyutuyla yakından ilgili olarak görülen askeri boyutundan bahsedecek olursak; askeri anlamda ülkeler için tehdit unsuru olan savaşlar; daha çok ülkelerin bulunduğu jeopolitik konumu gereği avantajları olup olmaması veya doğal kaynaklarının yeterli gelip gelmemesine bağlı olarak ülkelerin ekonomik çıkarlarını maksimize etme amacıyla yapılmaktadır.

Küreselleşme ile birlikte ulus devletlerin egemenlik çerçeveleri daralarak güvenliklerini tehdit eden unsurlar farklılaşmıştır. 1990’lı yılların başında Soğuk Savaş’ın bitmesiyle birlikte uluslararası güvenlik tanımı değişmiş, Soğuk Savaş sürecinde bir nevi donmuş/dondurulmuş halde bekleyen etnik düşmanlıkların/anlaşmazlıkların (frozen ethnic conflicts) Sovyet Bloku’nun dağılmasıyla gün yüzüne çıkması ile devletler için tehdit unsurunun sadece düşman devlet/devletler olmadığı gerçeğiyle yüzleşilmiştir. Devletlerin kendi bünyesindeki farklı etnik topluluklardan kaynaklanan çatışmalar tehdit unsuru olabileceği gibi 11 Eylül 2001 terör saldırısı ile uluslararası terör olayları da devletler için bir tehdit unsuru ve güvenlik meselesi haline gelmiştir. Dolayısıyla artık tehdit, devletten devlete tek boyutlu değil çok boyutlu ve asimetriktir (Polat, 2020, s. 499).

Uluslararası terörün, etnik ve dini çatışmaların ve kitle imha silahlarının yaygınlaşması sonucunda ulus devletlerin güvenlik anlayışları da reform geçirmiştir. Ulusal güvenliğin karşı karşıya kaldığı tehditlerin çeşitlenmesiyle değişen güvenlik algısı neticesinde geleneksel asker ve askeri gücün yerini teknik olarak donanımlı, profesyonel, sayıca az ancak hareket kabiliyeti yüksek güvenlik güçlerinin ve ekiplerinin alması fikrine bırakmıştır. Bu noktada yine teknolojinin önemiyle karşı karşıyayız, öyle ki bilgi teknolojilerinin geliştirilmek istenmesi, teknik olarak kullanımı kolay ve etkili silahların askeri güçlerin elinde bulundurulması isteği, ulus devletin varlığını güçlendirmek adına askeri alanda küreselleşen dünyaya adaptasyonunu hızlandıran faktörlerdir (Sığırı, 2006, s. 104-105).

1.5. Farklı Küreselleşme Yaklaşımları

Günümüz dünyasını etkileyen bir süreci ifade eden küreselleşmeye yönelik farklı bakış açıları mevcuttur. Devid Held ve arkadaşları farklı küreselleşme yaklaşımlarını savunanları “aşırı küreselleşmeciler”, “kuşkucular” ve “dönüşümcüler” olarak üç ana grup olarak sınıflandırmışlardır (Elçin, 2012, s. 12).

1.5.1. Aşırı küreselleşmeciler

Kendilerine radikaller de denilen aşırı küreselleşmeci yaklaşımı benimseyenler; küreselleşme sürecinde yaşanan sosyal, kültürel ve siyasi gelişmelerin hayatın her alanında etkili olduğunu savunmaktadır. Radikaller; küreselleşmenin, uluslararası üretim, ticaret ve finans aracılığıyla, teknolojik devrimler yoluyla dünya ekonomisini etkilediğine, maliyetlerin düşerek rekabetin arttığına, ulusal malların ve şirketlerin yerini uluslararası yüksek değerli ekonomilerin alacağına inanmaktadır. Radikallere göre küreselleşme, küresel kapitalizmin her şeye ezici bir biçimde galip geldiği bir süreci anlatır ve radikaller için küreselleşme küresel piyasa uygarlığı belirtisidir (Cebeci, 2011, s. 369-370). Radikal yaklaşımı benimseyenler; eski çağları, küreselleşme dönemine hazırlık; “ön küreselleşme dönemi” ve “ilk dönem” olarak ifade etmişlerdir ancak onlara göre küreselleşme dönemi 1960-70’li yıllarda gelişimde ivme kazanmıştır (Eryentü, 2015, s. 51).

1970’li yıllardan günümüze, iki kutuplu dünya düzeninden tek kutupluluğa dönüş süreci, ekonomi ve politika başta olmak üzere yeni dünya düzenini beraberinde getirmiştir. Dönemin ekonomisinde kapitalist devlete ilişkin varsayım, devletlerin küreselleşmeyle birlikte yok olmasına yönelik olmuştur (Kaya, 2009, s. 6).

Radikaller, küreselleşme sürecini öncelikle siyasi ve ekonomik yansımalarıyla açıklamışlardır. Küreselleşmeyle birlikte, devletler gelenekselci yaklaşımdan uzaklaşmış, sınırları daha keskin olan ulus devletlerin yeni düzene adapte olarak ilerlediği görüş benimsenmiştir. Devletlerin

küresel ekonomide tek belirleyici güç olma niteliğini kaybettiği yeni düzende; uluslararası şirketler, BM, WB, IMF gibi uluslararası örgütlerin de etkin olduğu yeni bir ticari ve ekonomi ağının küresel boyut kazanmasının, devletlerin ekonomi politikalarında önemli bir unsur olduğu savunulmuştur (Cebeci, 2011, s. 369).

Küresel piyasalarla şekillenen toplumlar; yenilikçiliğe, gelişimci olmaya ve akılcılığa yönelmektedir. Politikacılar ile ilişkilerin zayıflamasını, politikacıların önemini kaybetmesinin bir sonucu olarak gören radikaller, yerelde etkileri görülen politikaların, küresel dünyada piyasayı etkileme gücüne sahip olmadıkları görüşündedirler (Değirmenci, 2019, s. 16).

Kenichi Ohmae, Francis Fukuyama ve Thomas Friedman, aşırı küreselleşme yaklaşımını benimseyen düşünürler arasında yer almaktadır (Doğruluk, 2021, s.112). Ohmae; küreselleşme sürecinde ekonomik ilişkiler ve yatırımların, ülkelerin sınırlarını engellenemez şekilde aştığı görüşünü savunur (Ohmae, 1996'dan aktaran: Bülbül, 2011: 25-26).

Fukuyama'ya göre, mülkiyet hakları, sözleşmeler ve ticaret kanunları gibi bireyselden ziyade yüksek düzeyde toplumsal iş birliği gerektiren kuruluşlar tarafından yürütülmekte olan modern pazar odaklı bir sistemde daha ekonomik ve güvene dayalı ekonomik faaliyetler mümkün olur (Fukuyama, 1998, s. 297).

Friedman için ise küreselleşme; "21.yy'ın Kısa Tarihi: Dünya Düzdür" adlı kitabında belirttiği üzere, Berlin Duvarı'nın çöküşüyle hızlanan serbest piyasa kapitalizminin yollarını düzleştirmiş, dünyayı sınırsız bir bütün şeklinde görmemizi sağlamıştır (Friedman, 2006, s. 58).

Aşırı küreselleşmeciler, küreselleşmenin doğal bir süreç olduğunu savunmuştur. Küreselleşme sürecinde; devletlerin, ekonomi ve kültürel değerlerini korumaya ve mevcut değerlerin muhafaza edilmesine yönelik hamlelerine rağmen bu sürecin önüne geçemeyeceği belirtilmiştir. Küreselleşme sürecinde, serbest ticaretin yaygınlık kazanmasıyla birlikte devletlerin sunulan avantajlardan yararlanmaları, iş gücü, hammadde gibi alanlarda kar-zarar endeksli yeni ürün ve hizmetler üreterek kendilerine etkinlik ve üstünlük sağlayacak yeni alanlar yaratmaları gerekmektedir. Radikaller; serbest piyasanın hâkim olduğu dünya düzeninde, ekonomik rekabet içinde olan devletlerin, kazananlar ve kaybedenleri de belirleyebileceği görüşünü benimsemişlerdir (Yıldırım, 2023, s. 168).

Ulus devletlerin küresel ekonomi sisteminde etkinliklerinin giderek azaldığı görüşünü savunmakta olan radikaller, neoliberal ekonomi politikasının zamanla tek bir küresel pazara dönüşeceğini ileri sürmektedir. Küresel ekonomideki bu değişimle beraber yerel ve devlet üstü küresel otoriteler, yaygınlık kazanacak ve hatta piyasa mekanizmasının yeni belirleyicileri olacaktır. Radikal yaklaşımda; küreselleşme, ulus devlet ve ekonomi ilişkisine yönelik yapılan temel vurgu, devletlerin uluslararası sermayelerin kontrol mekanizması halinde olmadığı ve

ilerleyen süreçlerde devletlerin kontrol etme kapasitesinin daha da azalacağı yönünde olmuştur (Güzel, 2023, s. 69).

Küreselleşme sürecinde, ulus devletlerin ekonomik faaliyetlerde belirleyici güç olmadığı tezinden hareketle, dünyanın küresel merkezde birleşen tek ve ortak bir ekonomiye doğru yöneldiğini savunan radikallere göre; küresel ekonomik düzende finans ve sermaye akışındaki hızlilik ve piyasa sisteminin devletler üzerinde belirleyici hale gelmesi, küreselleşmenin devletler üzerinde şekillendirici ve belirleyici bir rolü olduğunu kanıtlar niteliktedir (Çetin, 2008, s. 67).

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Doğu Bloğunun yıkılmasıyla başlayan süreçte ABD'nin başını çektiği Batı Bloku'nun benimsediği liberal sistemin hem ekonomik hem de siyasi yönden dünya geneline yayılarak galip geldiğini savunan Francis Fukuyama'ya göre tarihin sonunu getiren bu gelişmeyle birlikte aynı zamanda liberalizm de monarşi ve faşizm'in ardından komünizme galip gelmiştir (Fukuyama, 1989, s. 3-18).

Fukuyama'ya göre; insanlığın ideolojik anlamda evrimleştiği son nokta olan ve insanlığın yönetilme şeklinin evrimselleşerek geldiği son durum olan Batı liberal demokrasisi, tarihin sonu olarak nitelendirilir (Fukuyama, 1989, s. 4).

Fukuyama'ya göre; iç çelişkilere sahip toplumsal sistemler, zamanla istikrarını kaybederek yerini başarılı toplumsal sistemlere bırakır ve böylelikle tarih sona erer (Fukuyama, 1992, s. 176-177).

Ayrıca Fukuyama için tarihin sonu; tüm dünyada aynı politik sistemin geçerli olması demek değildir, dünyada ideolojik mücadelenin sona ererek evrensel olarak birden fazla geçerlilik iddiası olan ideolojinin var olmaması durumudur (Fukuyama, 1989, s. 12).

1.5.2. Küreselleşme karşıtları (kuşkucular)

Kuşkucu, bir diğer adıyla septisist (şüpheli) olarak bilinen küreselleşme yaklaşımına göre, küreselleşme sürecinin ve dünyada var olan bağlantıların küresel boyuta dönüşmesinin yeni bir gelişme olmadığı savunulmaktadır. Küreselleşmeye kuşkuyla bakan bu yaklaşımda; küreselleşmenin yüzyıllar boyunca süregeldiği ve dünyada yaşanan gelişmelerin bu sürece ivme kazandırdığı görüşü benimsenmiştir. Kuşkucular; küreselleşme sürecini hızlandıran gelişmelerin, sosyopolitik, ekonomik ve kültürel gelişmelere paralel bir şekilde ivme kazandığını, bu bağlamda küreselleşme sürecinin de tek bir olgudan ibaret olmadığını savunmuştur. Bu bağlamda küreselleşme kuşkucuları; küreselleşme karşıtı ve/veya küreselleşme sürecini kabul etmeyen bir bakış açısı olmamakla birlikte küreselleşme sürecinin tarihsel serüvenini çok geçmiş zamanlara dayandırır. Bunun yanı sıra kuşkucu yaklaşım;

kültürel, ekonomik, politik, sosyal ve teknolojik gelişmeleri evrimsel bir çizgiyle açıklayan bir yaklaşımdır (Cebeci, 2011, s. 13).

Kuşkucu yaklaşımı benimseyen diğer düşünürler ise Paul Hirst ve Grahame Thompson'dır. Küreselleşme sürecini tarihsel süreç içinde ele aldıklarında; farklı bir küresel ekonominin bulunmadığını, 19. yüzyıl ekonomisinin modern endüstri toplumunun teknolojisi üzerine kurulmasıyla birlikte; uluslararası ekonominin işlemekte olduğunu gözlemlemişlerdir. 20. yüzyıla gelindiğinde ise sermayedeki hareketliliğinin günümüz serbestleşme hareketlerinin gerisinde olmadığını, ekonomik faaliyetlerin ulus merkezli olup şirketlerin üretim ve satış bölgelerince çok uluslu ticarete yöneldiğini ifade etmişlerdir (Hirst & Thompson, 2000'den aktaran: Kaplangil, 2010: 14).

Küreselleşme süreci, 19. yüzyılda "serbest piyasa" hareketlerinin hızlandırıldığı görüşüne katılmayan Hirst ve Thompson'ın birlikte kaleme aldığı, "Küreselleşme Sorgulanıyor" adlı kitapta, ülke ekonomilerinden oluşan ekonomik düzen, uluslararasılaştırma gayesi olarak açıklanmıştır (Hirst & Thompson, 2007, s.27-28).

Küreselleşme sürecinde ekonomi politikalarının neo-liberal yöne evrilmesiyle birlikte mevcut ekonomi politikasını savunan liberal ve marksist düşünürler, kuşkucu yaklaşımı benimsemişlerdir. Karl Marks, "Dünya işçileri birleşin" felsefesinin liberal-kapitalist sistemin içinde gerçekleşebileceği görüşünü savunmuştur. Ulus devletlerin aşılması ile uluslararası ortak bir uygarlığın doğması fikrini benimsemeleri yönüyle kuşkucular, aşırı küreselleşmeciler ile benzer görüşe sahiptirler (Savaşlar, 2007, s. 22).

Kuşkucular, küreselleşme sürecinin ekonomideki yansımalarının geçmişten günümüze evrilen bir süreci ifade ettiğini savunmuş bunun yanı sıra küreselleşme sürecinin, ulus devletlerin gücünü ve egemenlik anlayışını aşındırdığı görüşünü kabul etmemiştir. Devletlerin; uluslararası alanda etkileri esnekleşmiş olsa da uluslararası arenada ekonomik yönetimdeki rolü oldukça etkili olup ulus üstü kurumların meşruiyetini sağlayan temel aktör olduğu savunulmuştur (Hirst & Thompson, 2000'den aktaran: Kaplangil, 2010: 14).

Küreselleşme sürecinde ekonomi ve sosyopolitik alanlardaki değişime kuşkucu bakan bir diğer düşünür ise Dani Rodrik olmuştur. Rodrik'e göre; küreselleşme, ulus-devletlerde sosyal istikrar ve küresel pazar arasında gerginliğe neden olmaktadır(Rodrik, 1997, s. 1-6). Rodrik, küresel ekonomi ile sosyal istikrar arasındaki gerilim şiddetinin artış gösterdiğini belirtmiş ve gerilimin nedenini üç unsur ile açıklamıştır. Gerilimin birinci nedeni, ticari ve yatırımın önündeki engellerin kalkmasıyla birlikte küresel sınırları aşan şirketler ile aşamayan gruplar arasında gerginliklerin daha fazla hissedilir hale gelmesidir. İkincisi; ülkelerin sınırları içinde uygulanan kurallar ile sosyal kurumların faaliyetlerinin gerçekleştirilmesine yönelik düzenlemeler arasında çatışmalara yol açmasıdır. Üçüncü neden ise, hükümetlerin

güvenliğinin sağlanmasının güçleşmesidir. Gerilime neden olan bu faktörler toplumsal alanda düzensizliğe de neden olmuştur (Rodrik, 1997, s. 4).

Dani Rodrik'e göre; küreselleşme süreci toplumda gerilimlere sebep olmaktadır. Örneğin; ticaret ve yatırımın önündeki engellerin kaldırılması, küresel pazara ulaşabilen ve ulaşamayan gruplar arasında asimetri yaratmakta; küresel piyasa kurallarının ülke içinde uygulanmasının gerektirdiği toplumsal kurumlarda gerçekleşen düzenlenmeler çatışmalara sebep olmakta, bu şartlarda devletlerin sosyal güvenlik ağını sağlamaları giderek zorlaşmaktadır. Tüm bunlar, toplumsal çözülmeye sebep olan gerilimlerdir. Ayrıca küreselleşme karşıtları; küreselleşme sürecinin, ekonomik aktiviteyi, Kuzey Amerika, Avrupa, Asya-Pasifik noktalarına yoğunlaşarak finansal ve ticari yönden dünyayı bölgeselleştirmeye yönlendirdiğini savunur. Altın standardı uygulamasına göre dünya ekonomisi daha az entegredir ve küreselleşmeden ziyade uluslararasılaşmadan bahsedebiliriz ki bu da ulus devletin etkinliğinin arttığı anlamına gelir (Rodrik, 2011, s. 47).

Kuşkucular; araştırmalara göre 19. yüzyıldan itibaren yatırım, ticaret, iş gücündeki akış dikkate alındığında iktisadi bağımlılık seviyesinin değişmediğini, bugün tam olarak bütünleşmiş bir dünya ekonomisinden bahsedemeyeceğimizi sadece uluslararasılaşmadan söz edebileceğimizi savunurlar (Cebeci, 2011, s. 370). Kuşkucu olarak kabul edilen Wallerstein (Demir, 2023:89) için kapitalist sistem tüm dünyayı saran bir sistem olmakla birlikte küreselleşme denilen olgu yeni bir olgu değildir (Wallerstein, 1997'den aktaran: Demir:99)

Uluslararası ekonomik hareketler; piyasa hareketlerindeki mal, hizmet, milli piyasa ve üretim zincirleriyle bağlantılıdır. Ülkeler, ticari işlemleri ve üretimin büyük bir bölümünü ihracat şeklinde gerçekleştirmektedir. 1900'lü yıllardan sonra dış ticaretteki mal ve hizmetler, ülkelerle küresel piyasa süreçlerini ortak paydada birleştirmiştir. Tüketicilerin dünyanın her yerinden mal ve hizmet almasının önündeki engellerin kalkmasıyla birlikte milli ekonomilerde bölünmeler yaşanmıştır. Uluslararası arenadaki rekabet, teknolojik hareketlerle birlikte ilerleyiş kaydetmiştir. Ülkeler, dünyadaki konumunu koruyabilmesi için teknolojik inovasyon üretmek zorunda kalmaktadır. Küreselleşme süreci; ulusal ekonomileri, küresel ekonomide birer "firma" haline dönüştürmüştür (Çetin, 2008, s. 67-70).

Küreselleşme karşıtı bir diğer düşünür Noam Chomsky; küreselleşme ve küresel piyasanın büyümesi nedeniyle üçüncü dünya ülkelerinde serbest ticaretin ve endüstrinin çıkmaza gireceğini yoksulluğun ve işsizliğin artacağını bu durumda ulus devletlerin zayıflayacağını ve yıpranacağını ifade ederken küresel kapitalizmin ise bu durumdan karlı çıkacağını iddia etmektedir (Chomsky, 2002, s.29-30). Boratav ise küreselleşmeyi, kapitalistleşme sürecinin bir aşaması olarak değerlendirmektedir (Boratav, 2000'den aktaran: Selen, 2002: 16).

Kuşkucular; yoksulluk, kültürel yozlaşma, işsizlik gibi toplumsal sorunların ve milliyetçilik gibi ideolojik oluşumların küreselleşme süreciyle birlikte artış gösterdiğini savunmaktadır.

Küreselleşme sürecinde ekonomik gücü elinde bulunduran ülkenin mal ve hizmet anlayışının, kültürel alanda da etkin olması kültürel yozlaşmaya neden olmuştur. ABD'nin Mc Donald's kültürünün, dünyaya hâkim olması örneğinde olduğu gibi küreselleşme sürecinde, kültürlerin asimile olmasıyla tektip kültür anlayışı dünyada hâkimiyet kurmaktadır. Bu nedenle küreselleşme süreci, ulusların geçmişten bugüne ulaştırdığı kültürel değerlerin önünde bir tehdit oluşturmaktadır (Kahramanca, 2023, s. 27). Çok eski zamanlardan bugüne evrilerek geldiği savunulan küreselleşme; kuşkucu yaklaşımda; ekonomik, sosyal ve siyasal düzen kapsamında değerlendirilmiştir.

1.5.3. Dönüşümcüler (evrimselciler)

Dönüşümcü olarak sınıflandırılan düşünürler için “küreselleşme” teorik bir kavramın ötesinde, hayatın her alanına sirayet eden dünyanın her yerinde, politik, sosyal ve kültürel öğelerle harmanlanarak süreç kapsamında gerçekleşen bir dönüşümü tanımlamaktadır. Bu dönüşümün etkileri pek çok alanda kendini göstermektedir (Kaya, 2009, s. 11).

Dönüşümcüler arasında; James Rosenau, Anthony Giddens, Jan Aart Scholte ve Manuel Castell yer almaktadır. Mevcut düzende yeniden inşa edilecek sosyopolitik ve ekonomik değişimlerin merkezinde olan temel gücün, küreselleşme olduğu kabul görmüştür. Dönüşümcülere göre; küreselleşme, tarihsel süreçte yer-zaman ve mekândan bağımsız gelişmediği ve bu süreçte çelişkileri de içermesi nedeniyle belirsiz bir süreç olmuştur. Bu bağlamda dönüşümcüler, küreselleşme sürecine olumlu/olumsuz herhangi bir bakış açısı sunmamış, sürece yönelik bir yol haritası oluşturmamıştır (Cebeci, 2011, s. 372).

Giddens'in de içinde olduğu “dönüşümcüler” olarak adlandırılan bu grup mensuplarına göre küreselleşme; dünya düzenini dönüştüren sosyopolitik ve ekonomik değişimlerin arkasındaki siyasal güç olarak görülmüştür. Dönüşümcüler; milli gücü, hükümetlerin yetkilerini ve mevcut güçlerin yeniden yapılandırıldığını kabul etmiş olup aşırı küreselleşmecilerin “ulus devletlerin sonu geldiği” tezi ve kuşkucuların “düzende bir değişiklik olmadığı” tezini reddetmişlerdir (Esgin, 2001, s. 189).

Giddens'a göre toplumsal sistemlerde, zaman ve mekânın birlikte işlev gördüğü kurallar ve kaynaklar mevcuttur. Toplumsal ilişkiler, mevcut yapıların dönüşümüyle kendisini revize eden dinamik bir yapıdadır (Giddens, 2005'ten aktaran: Kutsi, 2018: 9-13).

Giddens'a göre; ulus devletinin Avrupa'da yayılması Avrupa'nın barış içinde yaşadığı 19. yüzyılda gerçekleşirken ulus devletinin küresel ölçekte yayılması 20. yüzyılda dünya savaşlarının olduğu döneme denk gelmiştir. Endüstriyel kapitalizm ve ulus devletinin küresel yükselişi aynı anda yaşanmıştır (Giddens, 2008'den: aktaran: Emre, 2015: 8).

Dönüşümcüler, küreselleşme sürecinde devletin de sosyokültürel alanlardaki gelişmelere paralel olarak yeniden yapılanma sürecine girdiği görüşünde olmuşlardır. Uluslararası sistemde, devletin konum etkinliğinin korunması küreselleşme süreciyle ilişkilendirilmiştir. Giddens, ulus devletlerin küreselleşme sürecinde güçlü olduğu ve siyasi liderlerin de bu süreci şekillendirmede rolleri olduğu kanısında olmuştur. Bu bağlamda ulus devlet ile küreselleşme birbirleriyle bağlantılı bir şekilde yol kat etmiştir. Ulus devletler, küreselleşme sürecinin getirdiği yeniliklerle etkinliğini sürdürmeye devam edeceklerdir (Esgin, 2001'den aktaran: Kaya, 2009: 11). Küreselleşmeyle birlikte dünyada artan etkileşim sayesinde , eski yapılar yıkılarak yerine ekonomi, iletişim teknolojileri, insan, kültür ve ülkeleri birbirlerine yakınlaştıran bir yapının oluşması sağlanmıştır (Bozkurt, 2009'dan aktaran: Kaplangil, 2010: 15).

Küreselleşme süreciyle beraber coğrafi sınırların kalktığı yeni dünya düzeninde, egemenlik sınırları da ortadan kalkmıştır. Dünya, ulusal ağların yerini alan uluslar üstü ağlarla çevrilmiştir. Sınırların ortadan kalkmasının; dünyanın bütün bir hale gelmesi ve toplumlar üzerinde bütünleşme sağlanması olarak algılanması yanılığına düşülmemesi gerekir. Dönüşümcüler, dünyayı tek bir toplum olarak ele almamakla birlikte devletlerin barındırdığı toplumsal farklılıkların korunarak devletlerin daha marjinal bir hale dönüştüğü tezini savunmuştur (Alağaç, 2018, s. 33-35).

Küreselleşme kavramına dönüşümsel perspektifle yaklaşan Castell, Giddens, Scholte ve Rosenau; dünya düzenini şekillendiren siyasi, toplumsal, ekonomik değişimlerin; küreselleşmenin itici gücüyle gerçekleştiğini savunurlar. Bahsedilen değişimler tahmin edilemez, belirsiz nitelikte olduğundan küreselleşmeye bir rota çizmezler. Dönüşümselciler; aşırı küreselleşmecilerden farklı olarak, bazı toplumların giderek birbirine benzediğine, bazılarının ise marjinalleştiğine inanırlar (Cebeci, 2011, s. 373). Ulus devletinin sonunun geldiğine inanan aşırı küreselleşmeciler ve bu konuda hiçbir değişiklik olmadığını savunan şüphecilerden farklı olarak dönüşümselciler; küreselleşme sürecinde daha az coğrafi sınırların olduğuna ve karmaşık ulus üstü yapılarla tanımlı bir ulus devlet varlığına işaret ederler (Held, 2000'den aktaran: Cebeci, 2011: 373).

Küreselleşme süreci, çok boyutlu ve kendi içinde dinamik bir yapıyı ifade ederken ekonomi, toplum, kültür ve siyaset gibi hayatın her alanına nüfuz etmiştir. Küreselleşmeye yönelik farklı bakış açılarının zenginliğinin, sürece katkı sağladığı yadsınamaz bir gerçektir. Küreselleşme sürecinde; ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel bağlamdaki dönüşümlerle 'ulus devlet' kendisini revize eden kurumlardan olmuştur. Bu bağlamda küreselleşme sürecinin egemenlik bağlamında açıklanabilmesi için "ulus devlet" olgusunu ayrıntılı bir şekilde ele almak fayda sağlayacaktır.

2. BÖLÜM

ULUS DEVLET VE EGEMENLİK ANLAYIŞI

Ulus devlet modeli, milli unsurların entegrasyonu ile oluşturulan bir siyasi yapılanma şeklidir. Toplumun ve siyasetin ulus kavramına dayandığı bu modelde, egemenlik ulusa aittir ve toplumsal bütünlük ulusal düzeyde hedeflenir. Ayrıca ülke sınırları da ulusun yaşadığı alana göre belirlenir. Bu prensipler, milliyetçilik ve demokratik düşüncenin etkisiyle şekillenen on dokuzuncu yüzyılın modern devletlerinde belirgin bir yapı oluşturur (Şener, 2014, s. 62).

Egemenlik anlayışındaki değişim, dış egemenlik açısından daha belirgin bir şekilde görülebilirken, iç egemenlik alanında da önemli değişimler yaşanmaktadır. Tarihsel süreçte, devletlerarasında çeşitli anlaşmalar yapıldığı gözlemlenmektedir. Bu süreç, uluslararası normların oluşmasına katkıda bulunmuştur. Uluslararası hukuk, ulus devletlerin dış egemenliğini sınırlayan bir alan olarak gelişmektedir. AB, NATO, NAFTA gibi çeşitli organizasyonların üyesi olan ülkeler, bu birliklerin kurallarını uygulamayı taahhüt ederek dış ilişkileri bağlamında egemenliklerini kendi rızaları dâhilinde belirli ölçüde kısıtlamaktadır (Uygun, 2003, s.255-256). Ulus devletin daha iyi anlaşılması için öncelikle devlet olgusunu açıklamak gerekir.

2.1. Devletin Tanımı

Toplumsal yapıların vazgeçilmez bir unsuru olan devletin, insanlığın hayat mücadelesi içinde belli koşullara bağlı olarak ortaya çıktığı bilinmektedir. Devlet, toplumu düzenleyen ve yöneten yetki ve sorumluluklara sahip olan özel kurallar sistemidir (Şen, 2002, s. 43). Devlet, zaman içinde çevresel ve sosyal değişimlere bağlı olarak bir dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşümün anlaşılması için devlet olgusunun tarihsel sürecine değinmek gerekir.

Batıda siyasi kurumların gelişiminde yer edinen devlet kavramı; 16. yüzyılda toplumsal düzenin sağlanması amacıyla ortaya çıkmış, Ortaçağ Avrupası'nda devlet; papa ve imparator arasındaki yetki mücadelesinin bir ürünü olarak ortaya çıkan egemenlik ve krallık kavramları ise zamanla gelişmiştir. Buna bağlı olarak modern devlet anlayışı da bu mücadele sürecinde oluşmuştur (Şen, 2004, s. 66).

Machiavelli, modern siyaset literatürüne devlet kavramını kazandıran önemli bir figür olarak kabul edilir. Ona göre siyasetin temel amacı, devletin gücünü artırmaktır ve bu amaç doğrultusunda akılcı şartlar çerçevesinde her türlü yolun mübah olduğu kabul edilir. Machiavelli için devlet, bir liderin başarısı ve zekâsının yansması olarak değerlendirilebilen bir sanat eseridir. Jean Bodin ise, devlet kavramını kabul gören bir yapıya dönüştüren ilk kişi

olarak tanınmaktadır. Fransa etkisi altında yetişen Bodin; kraliyet gücünün genişlemekte olduğu, Ortaçağ kurumlarının ve geleneklerinin var olduğu bir dönemde yaşamıştır. Hristiyan geleneğine göre; kilise, krallara güvenilir bir destek ve koruma sağlayan bir kurum olarak kabul edilmekteydi. Ancak kilise ve krallık arasındaki anlaşmazlığa Bodin'in sunduğu çözüm ise; her devlette mutlak otorite olarak kabul edilecek ve nihai kararları verebilecek tanınmış tek bir yasama organının veya egemenin var olması gerekliliğidir (Şen, 2004, s. 67).

Devlet; ayrıca belirli bir coğrafi bölgeye yerleşmiş ve üyeleri arasında otorite, emir ve zorlama yetkisine sahip bir organizasyon şeklinde tanımlanabilir. Bir ülkede egemenlik ve gücü meşru yollarla kullanan kurum olarak tanımlanabilen iktidar, devletin sosyal, askeri, siyasi ve ekonomik alanlarda dört temel işlevini yerine getirir: Topluluğun iç düzenini korumak ve üyelerinin güvenliğini sağlamak amacıyla önlemler almak, ülkenin savunmasını askeri güç kullanarak sağlamak, özel alanda ve profesyonel alanda liderler ile takip edilenler arasındaki ilişkiyi uyumlu ve verimli bir şekilde yönetmek, vatandaşlar arasında adil paylaşımı sağlamak için hem savunma hem de ekonomik altyapıyı geliştirerek kısa veya uzun vadede gerekli yapıları oluşturmayı hedeflemek. Devlet, iktidarın odaklandığı ve belirli bir ülke üzerinde kanunları yapma ve yasalara ve kurallara dayalı olarak güç kullanma yetkisine sahip olan tek kurum olarak tanımlanabilir (Şen, 2002, s. 68).

Ancak, bireyin güçlenen devlet karşısında savunmasızlaşması sorunu; kapitalizmin gelişimiyle güçlenen burjuvazinin modern egemenlik kuramı doğrultusunda ve hukuk çerçevesinde devlete sorumluluklar yüklemesi ile ortadan kaldırılmaya çalışılmış, bireyin haklarını merkeze alan bir egemenlik anlayışı oluşmaya başlamıştır. Devletin işleyiş yönünden hukuki zemine uyması gerekliliğinin ilke olarak benimsenmesi ile bireyin devlet karşısında hak ihlaline uğramasının önüne geçilmeye çalışılmıştır (Karaböcek, 2011, s. 207).

Devlet, geldiği bu aşamada "modern devlet" olarak addedilmiştir. Çalışmanın bu kısmında modern devlet anlatılacaktır.

2.2. Modern Devlet

Batı Avrupa'da 1760'lı yıllarda başlayan sanayi devrimi, tarım odaklı toplum yapısının yerine sanayi tabanlı bir toplum yapısının hızla benimsenmesine öncülük ederek geleneksel sosyal yapıların dönüşümüne neden olmuştur. Bu dönüşüm, modern toplum yapısının ortaya çıkmasını tetiklemiştir. Toplumsal yapıdaki bu değişim; siyasi alanda da etkisini göstermiş ve ihtiyaçlara cevap verebilmek adına yeni siyasi kurumlar ve ideolojik yaklaşımlar, toplumun değişen ihtiyaçları ve eğilimleri üzerinde yükselerek ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede, "modern devlet" ve "ulus devlet", toplumun zaman içinde değişen talepleri doğrultusunda evrilen yeni siyasi yapıları temsil etmektedir (Saygılı, 2010, s. 68-72).

Ulus devletin oluşumunda önemli bir aşama olarak kabul edilen "modern devlet" yapısı, 18. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmıştır. Bu yapılanmanın ana özellikleri arasında iç ve dış düzlemde; egemenlik, ulusal ve siyasi bütünlük ile sağlam bir merkezi yönetim, önemli unsurları oluşturmaktadır. Modern bir devlet; belirli ve net sınırlara sahip olan bir toprak parçasında doğrudan egemenlik uygulayarak ara yöneticiler ve özerk kuruluşlara ihtiyaç duymadan kendi vatandaşları üzerinde yetki kullanabilen, yaşayan her bireyi aynı kurumsal ve idari düzenlemelere tabi tutan bir yönetim şeklidir (Saygılı, 2010, s. 72-79).

Modern dönem öncesinde devlet iktidarını, tanrıya dolayısıyla geleneksel, dinsel, mitolojik kaynaklara dayandırırken modern dönemde Machivelli, Bodin ve Hobbes'un teorileriyle devletin iktidar kaynağının toplum olduğu fikri benimsenmeye başlamıştır. Böylece devletin meşruiyeti de akılcı temeller üzerine inşa edilmiştir (Arslanel & Eryücel, 2013, s. 26).

Bodin bölünmez nitelikli mutlak bir egemenlik kavramı ortaya atarken, Hobbes ise toplum sözleşmesi kuramıyla modern devlet düşüncesinin temellerini sağlamlaştırmıştır (Beriş, 2006, s. 9).

Modern devlet modeli; toplumsal bütünlüğün sağlanmasının temel bir gerekliliği olarak ülkeye bağlılığa ve etnisiteye dayanmayan yurttaşlık kavramına odaklanarak, ülkesel (teritoryal) bir yaklaşımla inşa edilmiştir. Modern devlet, meşruiyet krizini çözme noktasında milli egemenlik ilkesini benimseyerek ulus devlet formunu oluşturmuştur. Zaman içinde demokratik cumhuriyetin karakterini kazanması, "ulus" kavramının sisteme entegre edilmesiyle gerçekleştirilmiştir. Bu da ulus devletin oluşumunu desteklemiştir (Habermas, 2002, s. 86-94). Sıradaki kısımda "ulus devlet" açıklanacaktır.

2.3. Ulus Devlet

Modernleşme sürecinde ulus devlet modeli, milliyetçilik akımları ve demokratik düşüncenin etkisiyle ön plana çıkmıştır. Toplumun birleştirici unsuru olarak görülen ulus kavramının, meşruiyet kaynağı olarak da kabul edilmesi, modern devletlerin ulus devlet formunu benimsemesinde belirleyici olmuştur. Bu durum, ülkesel (teritoryal) temelli devlet yapılarını güçlendirmiş ve ulus devletin siyasi yapılanmalarında önemli bir yer edinmiştir (Smith, 2002, s. 44-56).

Ulusal devlet anlayışında; ülke ve ulus arasında, milliyetçi ideolojiden kaynaklanan ahlaki ve siyasi ilişkiler vardır ve devletin egemenlik alanı olarak belirlenen ülke ile ulus arasında sağlam bağlar bulunmaktadır. Moral bağın temelinde, ülkenin atalarından kalan miras ve hatıralarla dolu bir vatan olarak görülmesi yatar, bu durum ülkeyi kutsal ve önemli bir sadakat noktası haline getirir. Bu nedenle; ulus devlet yapısında ülke unsuru, önceki devlet şekillerinden farklı

olarak büyük bir manevi önem taşır. Siyasi bağ, bir ulusun belirgin olarak tanımlanmış egemenlik alanını belirleme sürecinden kaynaklanır (Smith, 2002, s. 42-56).

Ulus devlet, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra küresel çapta yaygınlaşan bir siyasi organizasyon modeli haline gelmiştir. Bugün BM üyesi 193 ülke, çoğunlukla ulus devlet modeline dayanmaktadır. Ayrıca geçmişten bugüne siyasi özerklik için mücadele eden birçok milliyetçi hareket, genellikle kendi ulus devletlerini kurmayı amaçlamaktadır. Bu nedenle 18. yüzyılın sonlarından itibaren ulus devlet modeli uğruna çaba sarfedilen önemli bir siyasi organizasyon modelidir (Zabunoğlu, 2018, s. 548-559).

Tarih boyunca devlet yapıları genellikle üç ana faktörde incelenmiştir: Bunlardan birincisi, Avrupa kıtasında gözlemlenen ve değişen sosyoekonomik koşulların bir sonucu olarak ortaya çıkan ulus devletler; ikincisi, Amerika kıtasında daha yaygın olan, göçler ve yerli halklara yönelik soykırımlar sonucunda kurulan 19. yüzyılda ortaya çıkan ulus devletler, üçüncüsü, etnik ve kültürel benzerliklere dayalı olarak oluşturulmuş devlet yapılarıydı. Diğer bir taraftan, sömürgecilikten kurtulma mücadelesi veren topluluklar ise bağımsızlık savaşları sonucunda ulus devletlerini kurmuşlardır (Erözden, 1997, s. 28-30).

Modern ulus devletlerin oluşum süreci, karmaşık bir süreç olup birçok faktörün etkileşimiyle şekillenmiştir. Askeri, ekonomik, kültürel, teknolojik ve politik faktörlerin bir araya gelmesi, ulus devletlerin kuruluşunda ve gelişiminde etkili olmuştur. Ulus devletlerin oluşum sürecinde, askeri güç ve başarının önemi büyüktür. Güçlü bir ordu ve savunma mekanizmaları ulus devletin kuruluşunda ve varlığını sürdürmesinde kritik bir rol oynamıştır. Ekonomik güç de ulus devletlerin kuruluşunda ve varlığını sürdürmesinde önemli bir faktördür. Ekonomik kaynakların etkili bir şekilde yönetilmesi, ekonomik büyüme ve refahın sağlanması, ulus devletlerin güçlenmesine katkıda bulunmuştur (Zabunoğlu, 2018, s. 550-559).

Ulus devlette meşruiyetin kaynağı; kral, hükümdar veya onun soyuna ya da dinine dayalı değildir, meşruiyet; laik ve demokratik bir temele dayanır (Bauman, 2006, s. 25-26).

Ulus devletlerin oluşum sürecinde, ortak dil, kültür ve tarih bilinci gibi faktörler ulus devletin kimlik oluşumunda temel unsurlar olarak kabul edilir. Bir ulus devletin vatandaşlarını bir araya getiren ve ortak bir bağ kuran kültürel birleşme süreci, ulusal kimliğin ve toplumsal birliğin temelini oluşturur. Ortak bir dil, insanların birbirlerini daha iyi anlamasını ve iletişim kurmasını sağlarken, ortak kültürel değerler ve tarih bilinci de vatandaşların ortak bir geçmişi paylaşmasını ve bu geçmişle özdeşleşmesini sağlar. Bu süreç, ulus devletin sadece coğrafi sınırlarla değil, aynı zamanda ortak bir kültürel ve tarihsel mirasla da tanımlanmasına olanak tanır. Böylelikle, vatandaşlar arasında güçlü bir bağ ve dayanışma duygusu oluşturulur ve ulus devletin birlik ve beraberliği sağlanmış olur (Zabunoğlu, 2018, s. 552-559).

Ulus devlet; siyasal, kültürel olarak bütünleşmiş, birlik içinde bir toplumu ifade ederken etnik olarak bir birlik sağlamayı zorunlu kılmaz. Ulus devlet, yurttaşlık esasına dayalı bir toplumu temsil etmektedir (Gündoğan, 2002'den aktaran: Zabunoğlu, 2018: 549).

Teknolojik ilerlemeler, ulus devletlerin kuruluşunda ve gelişiminde belirleyici bir diğer faktördür. İletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler, ulus devletlerin yönetimini ve etkileşimini kolaylaştırmıştır (Zabunoğlu, 2018, s. 552-559).

Bir toplumun ulus olabilmesi için devlet biçiminde örgütlenebilme yeteneğine, siyasal bir iradeye ve bir bütün olma kararlılığına sahip olması gerekmektedir (Akça, 2005, s. 237).

Politik sistemlerin yapılanması, hukukun üstünlüğü, demokratikleşme süreçleri ve vatandaşların siyasi katılımı ulus devletlerin oluşumunda kritik öneme sahiptir. Siyasi istikrar ve yasal düzenlemeler ulus devletlerin sağlam temeller üzerinde yükselmesini sağlar (Zabunoğlu, 2018, s. 552-559).

Rokkan, Talcott Parsons ve Albert O. Hirschman gibi sosyologların sentezlediği model, ulus devletin kuruluşunda kabul edilen dört aşamayı açıklamaktadır:

1. Devlet kurma: İlk aşamada ulus devletin kurucu unsurları belirlenir, merkezi otorite oluşturulur ve devletin temel yapıları oluşmaya başlar.
2. Standartlaştırma: Bu aşamada ulus devletin yönetim ve toplumsal normları standartlaştırılır. Ortak dil, eğitim sistemi ve yasalar gibi unsurların belirlenmesi ve yaygınlaştırılması önemlidir.
3. Siyasi katılım: Vatandaşların siyasi süreçlere katılımı ve temsil hakkı bu aşamada önem kazanır. Demokratikleşme süreçleri, seçimler ve siyasi kurumların güçlenmesi bu aşamada gerçekleşir.
4. Yeniden dağıtım: Bu aşamada ise, ulus devletin kaynaklarının ve haklarının yeniden dağıtımı söz konusudur. Toplumsal adalet, eşitlik ilkesi ön plana çıkar ve sosyal politikalarla bu hedeflere ulaşılması sağlanır.

Bu süreç, ulus devletin günümüzdeki yapısına ulaşmasında belirleyici olmuştur. Günümüz ulus devletleri, bu faktörlerin etkileşimi sonucunda şekillenmiş ve geçmişten günümüze gelişerek evrim geçirmiştir (Şen, 2004, s. 72).

Batı Avrupa'daki çeşitli siyasi oluşumları anlayabilmek için, tarihsel düzeyde çok eski dönemlere kadar geri gitme gerekliliği vurgulanmaktadır. Batı Avrupa toplumlarına etki eden temel faktörleri belirlemek, süreci daha anlaşılır hale getirecektir. Bu faktörler ekonomik, bölgesel ve kültürel olmak üzere üçe ayrılabilir. Ekonomik faktör, metropoller arasındaki ulaşım ağları ve uluslararası ticaretin yoğunluğu gibi unsurları kapsar. Ulusal değişken, devletin idari ve askeri kapasitesini yansıtırken kültürel değişken, halkın etnik ve dil

benzerliklerine odaklanır. Bu faktörler, günümüzdeki politik yapıları ve devlet oluşumlarını tarih ve toplumsal açıdan analiz ederek, mevcut siyasi yapıların kökenlerini daha iyi anlamamıza olanak tanır (Erözden, 1997, s. 31-36).

Batı Avrupa'da Ortaçağ sonlarını takip eden dönemden Fransız Devrimi'ne kadar olan süreci kapsayan birinci aşamayı ifade eden terim "devlet inşası" terimidir. Bu zaman dilimi; politik, kültürel ve ekonomik açıdan birliğin sağlandığı ve mutlak monarşilerin ortaya çıktığı bir dönem olarak bilinir. Mutlak monarşi; modern devletin erken biçimi olarak kabul edilir ve 18. yüzyıl ile birlikte devletin işlevi, önemli değişikliklere uğramıştır (Zabunoğlu, 2018, s. 541-559).

Modern devlet tarihinde; mutlakiyetçi monarşi, modern devletin temel biçimlerinden biridir. Mutlakiyetçi monarşi, pazarın genişlemesiyle paralel olarak ortaya çıkmıştır. Bu sistemde, belirleyici nitelik kral veya kraliçenin tek başına karar alabilme ve bu kararları uygulama yetkisine sahip olmasıdır. Pazarın düzgün işlemesi için ise net kuralların ve kararlı bir otoritenin varlığı zorunludur. Yerel güç odaklarının varlığı ise pazarın düzenli gelişimini engelleyebilir (Şen, 2004, s. 75).

18. yüzyılın sonunda, Avrupa devletleri belirli coğrafi bölgelerde yoğunlaşmış yasal ve idari yapılar geliştirmişlerdir. Devletler; güçlerini artırmak ve rekabet edebilmek amacıyla ordularını finanse etmek uğruna yeni gelir kaynakları aramışlardır. Vergi toplama yetkisini ele geçiren devletler, kapitalist girişimcilerin vergilerini koruyarak desteklemiş ve yeni pazarlar elde etmek üzere sömürgecilik savaşlarına girmişlerdir. Bu dönemde; devletler ekonomik ve siyasi gereksinimlerini karşılamak, hakları korumak, savunma sağlamak ve iç düzeni güvence altına almak için çeşitli yeni kurumlar oluşturmaya başlamışlardır. Merkezîyetçi ve askeri bir devlet yapısına doğru kayma yaşanmış, yasal ve politik baskı araçları kullanılarak merkezi iktidarın güçlendirilmesi sağlanmıştır. Devletler, merkezi iktidardan en küçük birimlere kadar uzanan yönetim ağıyla denetim mekanizmaları oluşturarak ulus devletin temellerini atmışlardır. Bu dönem, ulus devletin "devlet" bileşeninin geliştirildiği ve modern devlet yapılarının oluşturulduğu bir evre olarak nitelendirilebilir (Şen, 2004, s. 80).

18. ve 19. yüzyıllar boyunca devletin rolü; vatandaş haklarının yükselişi ve artışıyla birlikte, iletişim, ulaşım, kitle eğitimi gibi alanlardaki ekonomik ve sosyal altyapının gelişmesi yoluyla genişlemiştir (Zabunoğlu, 2018, s. 520-559).

Politik ve ekonomik kontrolün yanı sıra, kültürel kontrol de zorunlu hale gelmiştir. "Standartlaştırma" evresinde, geniş kitleler sisteme entegre edilmiş bir durumdadır. Bu aşamada devlet, siyasi birliğini ve ekonomik modernleşmesini tamamlamak amacıyla milliyetçiliği bir araç olarak kullanmıştır. Devlet, daha önce hiç görülmemiş ölçekte ulusal eğitim sistemleri oluşturmuş, standart ulusal dillerin kullanımını zorunlu hale getirmiş, ulusal kültürü desteklemek için ulusal bayraklar, marşlar, törenler ve gelenekler gibi unsurları

geliştirmiştir. Tüm yerel kimliklerin üzerinde üst kimlik niteliğinde homojen ulusal bir kimlik oluşturulmaya çalışılmıştır (Şen, 2004, s. 84).

Ulus devletlerin kuruluş aşamalarını düşünür Stein Rokkan ise dört aşama şeklinde açıklamıştır. Ulus devleti meydana getiren ilk aşama, geleneksel devletlerden Fransız Devrimi'ne kadar süre gelen dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde; yönetim; feodal yapılar, imparatorluklar, mutlakiyetçi yapılar, zümre düzeni ve modern devletler olarak beş farklı devlet biçimi şeklinde oluşum geçirmiştir. Her bir devlet oluşumu; modern devlet oluşumuna giden sürecin bir parçası olmuştur. Sürecin birinci aşaması; yerellik ve akrabalık bağları, politik ve toplumsal bağları oluşturan ilke ve değerleri kapsamaktadır. İkinci aşama ise, devleti oluşturan askeri, teknolojik ve siyasi değerlerin ilk aşamaya eklenmesiyle oluşmuştur. İkinci aşamada askeri, teknolojik ve siyasi değerlerin varlığı bireylerde "yeni kimlik" olgusunu oluşturmuştur (Rokkan, 1975'ten aktaran: Uğuz & Saygılı, 2016: 131).

Üçüncü aşama; önceki aşamada toplumda oluşan yeni kimliklere sahip bireylerin, tebaadan yurttaşlığa geçiş sürecini ifade etmektedir. Geçiş sürecini oluşturan faktörler; muhalif düşüncelerin varlığı, oy kullanma hakkının tanınması ve farklı düşüncelere sahip siyasi partilerin örgütlenmesi gibi siyasi gelişmelerdir. Yurttaşlık bilincine sahip bireyler, kolektif bilinçte, bireysel bilinç ve çıkarları ölçüsünde hareket etmektedirler. Bireysel çıkarın varlığı, mevcut hâkim güçler ile çatışmayı şiddetlendiren temel faktör olmuştur. Günümüz ulus devlet yapısını oluşturan dördüncü ve son aşama ise; idari aygıtların devlet yapılarında etkin olması ile oluşmuştur. İdari aygıtların, siyasi ve politik süreçte birlikte karar alma ve uygulama işlevini üstlenmesi ve yönetim olgusunun ortaya çıkmasıyla süreç tamamlanmış olmaktadır. Ulus devleti oluşturan aşamalar; her ülkenin coğrafi ve tarihsel süreçte içinde barındırdığı değerler ile harmanlanarak oluşmaktadır. Ülkeleri oluşturan tarihi, sosyokültürel ve siyasi değerlerin farklılığı, günümüz ulus devlet yapılarını zenginleştiren değerler arasında sayılmaktadır (Rokkan, 1975'ten aktaran: Uğuz & Saygılı, 2016: 132).

Ulus devlet, meşruiyetini sağlamak için ulusu referans alan ve ulus adına icra edilen iktidar biçimini temsil eden kurumsallaşmış siyasi bir yapılanmadır. Bu iktidar biçimi, kendisini haklı çıkarmak için ulusu dayanak alan ve oluşturduğu baskıyı ulus adına meşrulaştıran kurumsal ve kavramsal yapıları gerektirir. Ulus devletin temelini oluşturan kavram, meşruiyetini sağlamak için ulusu merkeze alan bir yapıya dayanır (Zabunoğlu, 2018, s. 535-559).

Bir devletin toprak bütünlüğü sağlandığında, devletin sınırları düzenli ve profesyonel orduları tarafından korunur. Devletin tek bir para birimi ve merkezi bir hazinesi vardır. Ayrıca, ulusal bir dil oluşturulmuş ve yaygınlaştırılmıştır, farklı yerel dillerin üzerinde yükseltilmiştir ve ulusal eğitim sistemi tarafından desteklenmektedir. Bu dili paylaşan vatandaşlar arasında iletişimi güçlendirmek adına ulusal bir eğitim politikası benimsenmiştir (Şen, 2004, s. 88).

Devletin egemenliği altında olan coğrafi alanlarda genel ve standart bir hukuk sistemi uygulanmaktadır. Devletin yasama organları aracılığıyla birey-devlet ilişkilerini düzenleyen kanunlar geliştirilmektedir, bu dönemde kanunlar toplumu şekillendirebilecek ve düzenli hale getirebilecek önemli araçlar olarak kabul edilmektedir. Bu süreçte; devletin yasama organları, bireylerin devletle olan ilişkilerini tanımlayan yasal düzenlemeler üzerinde çalışmaktadır. Kanunlar, devletin vatandaşlara hitap ettiği dil olarak kabul edilir. Devlet ve birey arasındaki ilişki, soyut bir kavram olan "vatandaşlık" vasıtasıyla şekillenir. Vatandaşlık kavramı, bireyi ulus devletin siyasi bütünlüğü içindeki bir aktör haline getirir. Bu bağlamda, ulus devletin "ulus" unsuru da tam anlamıyla tezahür eder (Şen, 2004, s. 88).

Ulusallık, modern devletin temel özelliklerinden biridir ve geçmişteki devlet biçimlerinden farklı olarak, ulusal kimliğin belirgin bir unsuru olarak ortaya çıkar. Avrupa'da gelişen geniş kapsamlı değişimler sonucunda ortaya çıkan bir toplumsal grup olarak tanımlanabilen ulus, modern devletin politik yapısının temelini oluşturur. Ulus, giderek genişleyen ve karmaşıklaşan bir birliktelikten doğan modern bir "biz" duygusunu ifade eder. Bu toplumsal kimlik ve bağlılık duygusu, günümüzde kabul edilen diğer birçok toplumsal kategoriye göre daha yenidir (Şaylan, 2016, s. 32-35).

Devletin belirli bir coğrafi bölgede mutlak güç olarak var olması, çeşitli görevleri üstlenmesini ve yapısal olarak genişlemesini gerektirmiştir. Bu sistemde ortaya çıkan çeşitli kurumlar, sisteme giriş noktaları oluşturarak politika belirleme sürecinde etkili olmayı amaçlamaktadır. Geniş halk kitleleri, politik sürece etkin bir şekilde dâhil olmak için bu mekanizmaları kullanarak politik katılımı artırmaktadır. Bu aşama, politik partilerin oluşumu ve örgütlenmesi, çıkarların birleştirilmesi, muhalefetin korunması, seçmen kitlesinin genişlemesi gibi şekillerde kendini göstermektedir. Bu noktada, vatandaşlık kavramının sağlamlaşmasına ve bireyin devletle bağının güçlenmesine yardımcı olan farklı bir araç olarak görülmektedir (Şen, 2004, s. 91).

2.3.1. Ulus devletin yapısal özellikleri

Ulus devlet; bireylerin milli, siyasi mekanizmalar ve kurumlar aracılığıyla kendi geleceklerini belirleyebildiği bir modeli temsil eder. Bu model aynı zamanda, feodal bir yönetim yapısından merkeziyetçi bir siyasal düzene geçişi sembolize eder. (Özyakışır, 2006'dan aktaran: Cebeci, 2008: 24). Ulus devlet, egemen olduğu bölgede başka bir egemenlik unsurunu tanımaz ve kendi sınırları içinde yasal otoriteye sahiptir. Aynı zamanda yabancı bir kişinin ülkeye girmesine ya da kendi vatandaşının ülkeden ayrılmasına izin verme yetkisine sahiptir (Hasanoğlu, 2001'den aktaran: Cebeci, 2008: 25) Bu durum, devletin otoritesiyle ilişkilidir.

Ulus devletin yapısal özelliklerine değinmek gerekirse, bunlar ülkesel, siyasi ve idari bütünlükten oluşur. Ulus devletlerde, genel manada devlet egemenliğinin net sınırlarını ifade eden ülke toprakları; vatandaşlarının sadakatle bağlı olduğu ve tek bir meşru otoritenin bulunduğu bir alanı temsil etmektedir (Pierson, 2000'den aktaran: Şahin, 2006: 91). Ulus devletlerde ülke bütünlüğü, ulusun bütünlüğü açısından hayati önem taşır. Siyasal bütünlük ise; ülkede tek bir siyasi otoritenin varlığı, siyasi iktidarın merkezileşmesi, eşitlik ve aynı yasaların ülke sınırları içinde her yerde geçerli olması niteliklerini ifade eder (Şahin, 2006, s.111). Siyasal bütünlük aslında, vatandaşlık bağıyla sağlanır ve birey bu kimlikle ulusa katılır (Smith, 1999'den aktaran: Şahin, 2006: 111). İdari bütünlük ise, otoriteye sahip tek bir hükümet yapısının varlığı ve kamu hizmetlerinin merkezi hiyerarşi içinde işlemesi gibi kurallardan oluşur (Nalbant, 1997'den aktaran: Şahin, 2006: 112).

2.3.1.1. Devlet ve Millet Bütünlüğü

Milli egemenliğin ulus devletin en belirgin özelliği olduğu söylenebilir. 16. yüzyılda Avrupa'da ortaya çıkan milli egemenlik anlayışı, kilise, kral ve feodal lordlar arasındaki güç mücadelesinin sonucunda gelişmiştir. Bu süreç, yapısal bir değişime işaret ederek merkezi otoritenin güçlenmesini sağlamıştır (Teziç, 2006'dan aktaran: Özgür, 2008:3).

Ulus devlet egemenliğinin temelleri üzerinde durulacak olursa, öncelikle siyasi otoritenin, kendi yetki alanlarını ve temel hukuk kurallarını özgürce belirleme gücü vurgulanabilir. Bu durum, devletin sahip olduğu yetki ve hakları belirleme özgürlüğünü ifade eder. Ayrıca, egemenliğin kaynağının ulus tarafından kabul edilmesi ve devletin halk egemenliği ilkesine dayandırılması da önemli bir noktadır. Ulus devlet modeli, teokratik ve aristokratik unsurların siyasi meşruiyetini kaybettiği bir dönemi yansıtır. (Günugur, 1996'dan aktaran: Yücel&Pustu, 2006: 126) Siyasi iktidarın kaynağı olarak ulusun kabul edilmesi ve milli egemenliğin en üst düzey egemenlik olarak belirlenmesi ulus devletlerin karakteristik özelliklerindedir. Demokratik sistemlerde farklılıklar olmasına rağmen, siyasi yapı genellikle milli egemenlik ilkesine göre şekillenir. Bir devletin ulusal egemenlik ilkesine dayanması, onun ulus devlet olarak nitelendirilmesini sağlar (Duverger, 1996'dan aktaran: Yücel&Pustu, 2006: 125)

Modern devletlerin egemenliği, Vestfalya (1648) ve Utrecht (1713) antlaşmalarına dayalı olarak şekillenmiştir (Uygun, 2003'den aktaran: Özgür, 2008: 7). Bu ilke, devletlerin dış müdahale olmaksızın tam hâkimiyete sahip olması gerektiğini vurgular. Ulus devlet aşamasında ise, bireylerin kendi geleceklerini ulusal politika ve kurumlar aracılığıyla belirleme hakkını güçlendirerek genişletir. Ulusal egemenlik ve egemenlik alanındaki güçlü kontrol, 20. yüzyılda ortaya çıkan büyük ve etkili idari yapılar için temel bir politik zemin ve anlayışın oluşmasını gerektirmektedir. Ulusun yüceltilmesi ve egemenliğinin vurgulanması, içsel (önde olma) ve dışsal (bağımsızlık) egemenlik konularını ulus devlet için hayati öneme sahip

kılmaktadır. Bu durum, egemenliğin denetim yönüne büyük önem verilmesini zorunlu kılar (Özgür, 2008, s. 7).

Milli kimlik, herkesin paylaştığı ortak bir üst kimliği, üst kültürü ve yerleşik milli bilinci ifade eder. Geleneksel grup kimliklerinin vurgulandığı kimlik ve entegrasyon zorluklarına karşı milli kimlik kavramı üst kimlik bağlamında bir çözüm sunar. Toplumsal ve siyasal yapılanmanın temeli olarak ulusun benimsenmiş olması, bireyleri ortak bir üst kimlik etrafında bir araya getirip ülkesine sadakatle bağlı, geçmişi ve geleceği olan bir millete dönüştürmüştür.

Toplumda varolan “biz” duygusu, ortak değerlere sahip toplumun siyasal ve toplumsal yaşamını belirleyen bir unsur haline gelmiştir (Şahin 2012’den aktaran: Özgür, 2020: 28).

Ulus, milli kimlik ve kültürün inşa edildiği siyasi bir organizasyon olan ulus devletin temelidir. Bu tür bir modeli benimseyen bir ülkede, milli kimlik ne kadar sağlam bir şekilde inşa edilirse uluslaşma süreci o derece etkili olacak ve siyasi, toplumsal süreçler daha sorunsuz bir şekilde ilerleyecektir. Bu sebeple uluslaşma politikalarının, etnik, dini ve bölgesel alt kimlikleri milli kültür içinde bir bütün olarak birleştirerek ulusun tek bir birlik noktası ve üst kimlik olarak görülmesi, ulus devletler için hayati önem taşımaktadır. Vatandaşların ulusal kimliklerini güçlendirmek amacıyla bayraklar, milli marşlar, tarihi zaferler gibi sembolik değerlerin işlev görmesi bağlamında toplumun ulus olma sürecinde en temel unsurlar; ortak dil, ortak tarih ve kültür gibi faktörlerdir. Bu unsurlar, toplumun bir arada tutunmasını sağlayarak ulusal kimliğin oluşumunda yer almıştır (Durgun, 2000, s. 109-123).

Ortak dil, milli kimliğin temel bir unsuru olarak kabul edilir. Aynı dilin konuşulması, bir topluluğun ulusal kimliğini oluşturur ve bireyler arasında bir “biz” duygusu meydana getirir. Dil birliği, bir ulusun varlığının temel şartı olarak kabul edilir. Ulusal devletler genellikle kültürel birliği sağlamak, toplumsal iletişimi kolaylaştırmak ve yönetimi etkinleştirmek amacıyla tek bir resmi dil benimserler ve bu dili tüm ülke genelinde yaygınlaştırmak önemli bir hedeftir (Kymlicka, 2015’den aktaran: Özgür, 1998: 46).

Bir topluluğu diğerlerinden ayıran en önemli unsurlardan biri milli kimlik ve kültürdür. Milli kimliğin vurgulanması ve güçlendirilmesini amaçlayan politikalar, ulusun sürekli olarak canlı tutulması ve ilerlemesi olarak görülmektedir. Bu sebeple; milli kültür unsuru, ulus devlet modelinin temel öğelerinden biri olarak kabul edilir. Ulus devletlerde tarih ve dil çalışmalarına verilen önem, milli eğitim politikalarına belirgin bir şekilde yansımaktadır. Bu değerlerin vurgulanması, ulusal kimliğin güçlendirilmesinde kritik bir rol oynamaktadır (Uğuz & Saygılı, 2016, s. 87). Devlet millet birlikteliği kadar önemli olan ulus devletin bir diğer unsuru ise ülke, dolayısıyla ülkenin “vatan olma”sı konusudur.

2.3.1.2. Devlet ve Vatan Bütünlüğü

Ulusal devlet, feodal siyasi düzenden merkezi siyasi düzene geçişi temsil eder. İdeal ulusal devletin en önemli özelliği, homojen bir üst kimliktir. "Ulus", aynı dil, din, tarih ve kültürden gelen ve ortak düşmanlara karşı birlik hissi taşıyan insanları temsil eder; "ülke" ise benzer özelliklere sahip kişilerin yaşadığı ve etkileşimde bulunduğu coğrafi alanı ifade eder. Ulusun bireyleri ile devlet arasındaki hukuksal ilişkiyi sağlayan bağ ise vatandaşlıktır (Yüksel, 2001, s.101).

Vatandaşlık; ulusal devletin temel bir parçasıdır ve bireyin özgürlüğünü, devletin keyfi müdahalelerine karşı korur. Vatandaşlık kavramı, insan hakları anlayışının temelini oluşturur. Bu kavram; ulus devletler için hayati bir öneme sahiptir, çünkü vatandaşlık statüsü, ulus içindeki bireyleri bir araya getiren bir role sahiptir. Ayrıca, vatandaşlık devlete olan bağlılığın temel bir göstergesi olarak da kabul edilir. Bu bağlamda; vatandaşlık hakları ve sorumlulukları, bireylerin toplumsal yaşama etkin bir şekilde katılımını teşvik eder. Vatandaşlık statüsü, bireylere devletin sunduğu olanaklardan yararlanma hakkı verirken, aynı zamanda belirli yasal yükümlülükler ve sosyal sorumluluklar da getirir. Vatandaşlık, bir ulusun birlik ve beraberliğini sağlayarak toplumsal düzeni korurken demokratik değerleri ve adaleti de destekler. Bu nedenle; vatandaşlık kavramı, modern toplumların işleyişinde önemli bir unsur olarak karşımıza çıkar ve birey ile devlet arasında karşılıklı hak ve sorumluluklar üzerine kurulu derin bir ilişkiyi temsil eder (İnaç, 2010, s. 50).

Günümüzde modern devletlerin belirgin özellikleri şunlardır:

- Uluslararası anlaşmalarla belirlenmiş net sınırları olan devletler genellikle belirli bir nüfusa hakim olması yönüyle ulus temellidir.
- Modern devletler, iç ve dış ilişkilerde bağımsız karar alabilir ve uygulayabilir, yani egemenliklerinin farkındadırlar.
- Siyasi olarak merkezi bir yapıya sahip olan modern devletlerde, halk genellikle parlamento aracılığıyla yönetimde söz sahibidir.
- Anayasal düzeni benimsemiş modern devletlerde, devletin görevleri, yetkileri ve icraatları anayasa ile belirlenir. Bu da hukukun üstünlüğünü vurgular.
- Monarşi ve hanedanlıklardan ayrılan modern devletlerde, yönetim yetkisi genellikle seçimler ve parlamento aracılığıyla hükümetlere verilir.
- Ekonomik ve toplumsal ilişkileri düzenlemek için çeşitli kurumlar kuran modern devletler bulunmaktadır.

- Laiklik ilkesine dayalı olarak yapılan modern devletler genellikle vergilendirme konusunda etkin bir role sahiptirler (Karabağ, 2006, s. 101).

Postmodern yaklaşıma göre; ulus devlet kavramı, sınıf çatışmalarının azaldığı bir zaman diliminde gelişen ve geleneksel toplum yapılarının ötesine geçen bir yapıdır. Ulus devlet anlayışı; farklı uluslarla birleşme arzusunda olmayan, homojenlik ilkesine dayalı bir bütünlüğü benimseyen bir yapıyı ifade eder. Ulus devlet ile milli devlet kavramları zaman zaman karıştırılsa da, her ikisi de milli bir dayanışma ruhuyla oluşturulmuştur; fakat ulus devlet ile milli devlet arasındaki temel fark, toplumun homojenliği ya da heterojenliğidir. Ulus devlet, genellikle homojen bir toplum yapısına sahipken milli devlet ise, toplumsal çeşitliliği içinde barındırabilir. Ayrıca, milli devlet yapılarında milliyetçilik ve milli egemenlik kavramlarının aynı olması zorunlu değildir, fakat ulus devlet yapıları için bu durum doğrulanabilir. Örnek vermek gerekirse; Türkiye Cumhuriyeti bir ulus devlet iken, Osmanlı İmparatorluğu daha çok bir milli devlet yapısına sahiptir (Hocaoğlu, 2003'ten aktaran: Şahin, 2006: 113).

1648'de imzalanan Vestfalya Antlaşması ile birlikte, modern ulus devletler Avrupa'da ortaya çıkmış ve uluslararası ilişkilerde önemli bir konuma gelmiştir. Bu tarihten itibaren bağımsız ve egemen devletler temel aktörler haline gelerek uluslararası ilişkilerin odağını oluşturmuş ve yeni yapılanmalar ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, Vestfalya Barış Antlaşması'nın imzalanmasından günümüze kadar uluslararası ilişkilerde "devletler sistemi" temel bir yapı olmuştur (Karabağ, 2006, s. 56). Ulus devlet yapılanmasının egemenlik anlayışı Vestfalya Antlaşması'na dayanır. Vestfalyan egemenliğin temel ilkesi, dış güçlerin dışarıda tutulmasıdır. Ulus devleti şekillendiren ulusal egemenlik ilkesi ise, üst bir merciye bağlı olmadan kurallar belirleme, karar alma ve bunları uygulama gücünü ifade eder (Gürsel, 2002'den aktaran: Şahin, 2006: 68).

Ulus devlet modelinde; ulus, hem siyasal egemenliğin sahibi hem de kaynağıdır. Bu vasıf, özellikle ulus devlet modelinin demokrasi ile güçlü bir bağ içinde olduğunu ortaya koyar. Siyasi egemenliğin yalnızca ulusa ait olması, vatandaşlarının vatandaşlık haklarını kullanırken seçme ve seçilme esasına dayandığı ulus devlet yapısının temelini oluşturur. Bu anlayış, ulus devlet düzeninin meşruiyetini sağlar. Günümüzde yerel topluluk bağları yerine, ulus devlete olan 'sadakat bağı' daha çok öne çıkmaktadır (Özkan, 2000, s. 367-368).

Bu modele göre, toplumun sahip olduğu "biz" duygusuna dayalı olarak ulus oluşur. Ulus, genellikle homojen kültürel bir birim olarak algılanır ve ortak bir kimliğe sahip olduğuna inanılır (Habermas, 2001'den aktaran: Şahin, 2006: 91). Bu kimlik ise, farklılıkları birleştirebilecek olan 'ulusal kimlik' tir. Ulus devletin temel öğelerini tamamlamak adına sonuncu unsur olan ulusal egemenlik kavramına değinilecektir.

2.3.1.3. Ulusal Egemenlik

Eski egemenlik anlayışı, tarihsel gelişmeler ve değişen durumlar sonucunda, devlete aittir ancak kullanıcısı açısından yeni bir boyut kazanmıştır. Ulusal egemenlik kavramı, 15. yüzyıldan itibaren Batı Avrupa'da önem kazanmış ve Fransız Devrimi ile birlikte milliyetçilik düşüncesi ile daha da gelişmiştir. 1789 Fransız Devrimi'nin etkisiyle ulusal egemenlik anlayışı, Avrupa geneline yayılmış ve daha ılımlı ve yıkıcı olmayan şekilde benimsenmiştir. Ulusal egemenlik anlayışı, ulusal birliği temel alarak egemenliği sağlayan ve devletin varlığını sürdüren ulusa dayalı bir düşünce sistemidir (Yıldırım, 2004, s. 25-29).

Modern çağın getirdiği ulus devlet anlayışı, ulusal egemenlik üzerine kurulmuştur. Egemenlik ulusun, halkın hattâ vatandaşların haklarına dayandığı ve hiçbir kurumun ya da bireyin açıkça ulusun yetkisinden kaynaklanmayan bir iktidarı kullanamayacağı prensibi olarak 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin 3. Maddesi'nde açıkça belirtilmiştir. Bu dönemden itibaren ulusal egemenliğin temel alındığı normlar ortaya çıkmıştır (Arslanel & Eryücel, 2013, s. 27-31).

Orta Çağ boyunca düşünsel olarak egemen olan uhrevi iktidar anlayışı ve yönetsel ideoloji, ulusal egemenlik ilkesiyle değişime uğramış ve dünyevi değerlere evrilmiştir. Bu değişim sürecinde, tek bir kişiye ait olan egemenlik anlayışı artık bireylerin ötesine geçerek tüm toplumun ortak egemenliği haline gelmiştir. Bu bağlamda, kral ve devlet merkezli yönetim anlayışının yerini ulus ve ulus devlet odaklı bir çağ almıştır (Hakyemez, 2004, s. 24-26). Jean Jacques Rousseau'nun öne sürdüğü fikirler, egemenliğin tabiat halinden insanların ortak iradesi ve topluluk birliği ile oluşturulan genel iradeye devredilmesini vurgular. Rousseau'nun "Toplum Sözleşmesi" adlı eseri, insanların klasik egemenlik anlayışından farklı olarak toplumun egemenlik gücünü kral yerine toplumun genel iradesinin üzerine inşa edilmiş bir yapıya devretmelerini savunur. Bu yaklaşım; egemenliğin, kralla ilişkilendirildiği monarşik yapıya karşı, milletin egemenlik tacının taşıyıcısı olarak demokratik bir düzene doğru evrilmekte olduğunu vurgular (Kapani, 2014, s. 70-72).

Fransız Devrimi sonrasında ortaya çıkan yeni egemenlik anlayışı, ulusun hâkim olduğu bir kavramın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu anlayış, seçim ve temsil kavramlarının gelişimine yol açmıştır. Ulusal egemenlik ilkesi, seçimler ile belirlenen ve seçilen temsilciler aracılığıyla yönetilen bir siyasi düzenin oluşturulmasını sağlamıştır. Bu dönemde egemenlik ve demokrasi kavramları birbiriyle iç içe geçmiş ve önemli hale gelmiştir. Ancak bu yeni egemenlik anlayışında önceleri kısıtlamalar bulunmaktaydı; seçim ve temsil hakları toplumun tamamına eşit şekilde sunulmamıştı. Fakat zamanla bu paradigma değişti ve seçme-seçilme hakları ile halkın egemenliğini daha iç içe geçen bir yapıya kavuşturmak için gerekli adımlar atıldı (Yıldırım, 2004, s. 26-28).

Ulusal egemenlik anlayışı, toplumsal katılımı güçlendiren ve egemenliğin temellerini pekiştiren bir kavramdır. Fransız Devrimi gibi tarihi olaylar, insan haklarının önemini

vurgulamış ve egemenlik kavramının evrilmesine katkıda bulunmuştur. Bu dönemde egemenlik, ulusun rolünü öne çıkarmış ve seçme-seçilme haklarıyla bağlantılı olarak ulus devlet geleneğine doğru ilerlemiştir. Fransız Devrimi, monarşik yapılara karşı bir isyan niteliğindedir ve bireyin siyasi ve toplumsal yaşamda daha etkin bir rol oynaması gerektiğini savunmuştur. Devrim, egemenliğin halktan geldiği ve halk tarafından kullanılması gerektiği ilkesini güçlendirmiştir. İnsan hakları kavramının yükselişi de bu süreçte önemli bir rol oynamıştır. İnsan hakları, her bireyin doğuştan sahip olduğu temel hak ve özgürlükleri vurgulayan bir konsepttir. Bu haklar, devletin gücünü sınırlayan ve bireylerin devlet karşısında korunmasını sağlayan önemli bir araçtır. Bu gelişmeler, egemenlik kavramının ulus devlet geleneğine doğru evrim geçirmesine yol açmıştır. Ulusal egemenlik, artık sadece bir lider veya yönetici grubunun hakimiyeti olarak değil, ulusun kolektif iradesinin ifadesi olarak görülmeye başlanmıştır. Bu da demokratik değerlerin ve halkın aktif katılımının önemini vurgulamış ve egemenliğin daha adil ve şeffaf bir şekilde kullanılmasını teşvik etmiştir (Oran, 2003, s. 1-33).

2.3.1.3.1. Egemenlik kavramı

Egemenlik kavramı, sosyal bilimlerde diğer kavramlar gibi durağan ve kesin bir özellikte değildir, zaman içinde değişmiştir. 17. yüzyıldaki egemenlik anlayışı ile günümüzdeki egemenlik kavramı arasında farklılıklar bulunmaktadır. Egemenlik her dönemde farklı şekillerde tanımlanmış ve farklı özelliklerle öne çıkmıştır. Egemenliğin boyutları konusunda ise halen net bir bakış açısı belirlenmemiştir (Okutan, 2007, s. 49, 51).

Egemenlik uzun bir süre boyunca genellikle Tanrı'nın dünya üzerindeki etkisi olarak algılanmıştır. Başlangıçta; genellikle dinsel bir anlam taşıyan egemenlik anlayışı, zamanla dünyevi unsurlarla birlikte değerlendirilmiştir. Egemenlik kavramının günümüzdeki anlamı genellikle dini ve uhrevi boyuttan arındırılarak daha çok dünya işlerinin yönetimini ifade eder hale gelmiştir. Bu dönüşüm genellikle dinsel iktidarın zayıflayıp yerini dünyevi unsurlara bıraktığı laikleşme süreciyle başlamıştır. Günümüzde egemenlik ve otorite daha çok çağdaş toplumlarda din dışı, demokratik ve hukuki temellere dayanan bir yapıda şekillenmektedir (Yıldırım, 2004, s. 26-32).

Egemenlik, 16. yüzyılda feodal düzenin çöküşüyle birlikte ortaya çıkan merkezîyetçi ve yönetsel yapılara dayalı krallık devletinin belirlediği bir kavramdır. Bu kavramın oluşumu, tarihsel gelişmelerin uzun sürecine dayanmaktadır. Özellikle Fransa'da büyük öneme sahip olan ve merkezi bir devletin kurulmasında liderlik eden yapı, "egemenlik" kavramı üzerinden uygulanmıştır. Fransız monarşileri; iç mücadelelerin sonucunda kazandıkları zaferle egemenliği, iç ve dış tehditlere karşı bir çözüm olarak görmüşlerdir (Kapani, 2014, s. 56).

Egemenliğin evrimi, devletin meşruiyetini dinî unsurlardan arındırarak dünyevi önceliği vurgulayan bir döneme işaret eder. Fransız Devrimi sonrasında, egemenlik kavramı ulus kavramı ile bütünleşmiş ve birbirini güçlendiren bir ilişki geliştirmiştir. Ulus devletin temeli de egemenlik kavramına dayanmaktadır ve bu durum Fransız Devrimi'nde yaşanan dönüşümle derinleşmiştir (Oran, 2003, s. 1-33).

Egemenlik kavramının önemli bir devamı olan otorite kavramı, belirli bir kesimin davranışlarını belirleme ve izlenmesini talep eden taraf ile bu talepleri kabul eden ve kurumsal bir yapı oluşturan taraf arasındaki ilişkiye dayanır. Egemenlik, en yüksek iktidar yetkisine sahip olan güç unsurlarının, kontrol biçimidir. Bu iktidar şekli, sivil toplumu korurken aynı zamanda onu şekillendirir ve yeniden düzenlenmesine imkan tanır. Egemenlik, cezalandırıcı ve kurallara dayalı olmanın yanı sıra koruyucu ve kuralları belirleyici temel bir unsurdur (Brown, 2011, s. 73).

Devletin varlık koşullarından biri egemenliktir; ancak daha çok normatif bir unsurdur. Egemenlik, güç dengesizliği içeren durumlarda ortaya çıkar. Bu bağlamda egemenlik, gücü de içinde barındırır. Hem askeri olarak hem de uluslararası ilişkilerde belirleyici bir yer tutar. Egemenlik kavramı, bir devletin bağımsızlığını, ülke sınırları içinde tüm yetkilere sahip olma ve uluslararası ilişkilerde bu yetkileri kullanabilme hakkını ifade eder. Devletin egemenliği, iç işleyişinde yasama, yürütme ve yargı gibi temel erkleri kullanma yetkisini içerir. Bu yetkiler devletin toprak bütünlüğünü koruma, iç düzenin sağlanması, hukukun uygulanması gibi unsurları kapsar (Arslanel & Eryücel, 2013, s. 23-36).

Stephen D. Krasner egemenliği dört farklı şekilde kategorize etmiştir. 1) iç denetim mekanizmasına ve kontrol gücüne sahip bir kamu otoritesinin örgütlenmesini ifade eden: iç egemenlik, 2) kamu yetkisinin sınır ihlal eden eylemlerini denetleyebilme kabiliyetini ifade eden: sınır ve karşılıklı bağımlılık egemenliği, 3) devletlerin karşılıklı olarak birbirlerini hukuken tanımalarına dayalı olan alanı ifade eden uluslararası hukuk egemenliği ve 4) dışsal aktörler tarafından iç yetki alanına müdahale edilememesini ifade eden Westphalian egemenliktir (Krasner, 1999, s. 3-5).

Güç dengesizliği durumunda egemenlik, devletin ulusal güvenliğini koruma ve çıkarlarını savunma amacıyla daha belirgin hale gelir. Askeri güç, bir devletin egemenlik haklarını korumak ve diğer devletlerle ilişkilerinde güçlü bir pozisyonda olmasını sağlamak için önemli bir unsurdur. Askeri güç, devlet egemenliğinin hem içeride hem de dışarıda korumasına yardımcı olur (Arslanel & Eryücel, 2013, s. 23-36).

Ülkeler güvenliklerini sağlamak amacıyla uluslararası siyasi ya da askeri yapılarından kaynaklanan nedenlerle; AB, NATO, Amerikan Devletleri Örgütü gibi ulusüstü ya da uluslararası kuruluşlara üye olmuşlardır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler

İşkenceyi Önleme Sözleşmesi gibi tabi olmayı seçtikleri sözleşmelerde belirtilen ilkelere uyma zorunluluğunu kabul etmişlerdir (Uygun, 2003, s. 15).

Uluslararası ilişkilerde egemenlik, devletlerarasındaki ilişkilerin temelini oluşturur. Bir devletin egemenliği, onun diğer devletlerle eşit haklara ve saygıya dayanan ilişkiler kurmasını sağlar. Uluslararası hukuk ve antlaşmalar, devletlerin egemenlik haklarını koruma ve iş birliğini sağlama amacıyla düzenlenir. Bu bağlamda, egemenlik uluslararası alanda da belirleyici bir role sahiptir. Egemenlik devletin varlık koşullarından biri olup içeride ve dışarıda güçlü bir konumu ve bağımsızlığı temsil eder. Egemenlik kavramı; devletin güç dengesizliği yaşadığı durumlarda ortaya çıkar ve askeri güç ile uluslararası ilişkilerde belirleyici bir yer tutar, devletin bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve ulusal çıkarlarını koruma yetkisini ifade eder (Arslanel & Eryücel, 2013, s. 29-32).

Jean Bodin, egemenlik kavramını sosyal bilimler literatürüne kazandıran isimdir. Bodin, 1576 yılında kaleme aldığı "Devletin Altı Kitabı" adlı eserinde, devletin sürekli ve mutlak gücünü temsil etmek için egemenlik kavramını tanımlamıştır. Egemenlik, devletin üzerinde herhangi bir otoriteye veya güce bağlı olmadan kendi içinde karar alma kuvvetine sahip en yüksek yetkiyi ifade eder (Beriş, 2008, s. 19). Bodin'e göre, devletin sürekliliğini sağlayan temel unsurlardan biri egemenlik kavramıdır. Egemenlik, devletin özünü meydana getirir ve egemenlikten yoksun bir devlet anlamını kaybeder. Bodin'e göre, egemenliğin nasıl uygulandığı veya düzenlendiği değil, egemenliğin varlığı en önemli konudur. Bodin, bu fikri gemi metaforuyla açıklar. Ona göre, gemi devleti temsil ederken, geminin oluşturulmasında kullanılan ağaçlar egemenliği simgeler. Ağacın türü ya da yapısı değil, temel unsur olması, gemiyi oluşturan unsurların en önemlisi yapar (Köker, 1994'ten aktaran: Saygılı, 2014: 95).

Bodin'e göre, devleti diğer yönetim ve iktidar yapılarından ayıran temel özelliği egemenliktir. Egemenlik, vatandaşlara karşı en üstün ve kapsayıcı yetki olarak tanımlanır ve devletin temel taşıdır (Ağaoğulları, 2012, s. 407-409).

Thomas Hobbes ise, toplumsal sözleşme kuramını geliştirmesiyle egemenlik kavramının evrimine katkıda bulunmuştur. Hobbes'a göre; başlangıçta egemenlik; Tanrı'nın mutlak otoritesinin dünyadaki yönetimi olarak ortaya çıkmış, daha sonra kralların yönetimine dönüşmüş ve en sonunda ulus egemenliği olarak açığa çıkmıştır. Bugün ise ulus devlet egemenliği, uluslararası egemenliğe doğru bir geçiş sürecindedir (Beriş, 2008, s. 25). Egemenlik kavramının açıklanmasında; egemenlik anlayışının zaman içinde geçirdiği değişime de değinmemiz, konuyu daha açıklayıcı kılacaktır.

Klasik Egemenlik Anlayışı

Klasik egemenlik anlayışı veya teokratik egemenlik anlayışı, genellikle iki ana döneme ayrılmıştır. İlk olarak, ilahi otoritenin belirleyici olduğu ve iktidarın kaynağının ilahi güç olduğu bir yaklaşım göze çarpar. Bu bakış açısına göre, yöneticilerin Tanrı tarafından atandığına inanılır ve sadece Tanrı'ya karşı sorumluluk duygusu taşıyan teokratik egemenlik anlayışının ikinci aşaması, providansiyel ilahi hukuk doktrinini kapsamaktadır. Bu görüşe göre, topluma belirli bir derecede yönetim yetkisi verilir. Bu yaklaşıma göre iktidarın kaynağı Tanrı olsa da, Tanrı yönetim yetkisini topluma devretmiş ve yöneticileri toplum tarafından seçilmiştir. Dolayısıyla yöneticilerin, hem Tanrı'ya hem de topluma karşı sorumlulukları olduğuna inanılmaktadır (Ekiz, 2010, s. 8-12).

Orta Çağ döneminde klasik egemenlik anlayışı, egemenliğin kişisel bir nitelik olduğunu ve kralların, hükümdarların veya diğer yöneticilerin devletle özdeşleştirildiği bir düşünce sistemini ifade eder. Bu dönemde egemenlik genellikle tanrıdan gelen bir hak olarak kabul edilir ve egemenin üstünde hiçbir otoritenin olmadığına inanılırdı. Bu anlayışa göre, yönetimin tüm yetkileri kralın, hükümdarın ya da benzeri bir kişinin mutlak kontrolü altında bulunurdu. Egemenin iradesi karşısında itiraz edilmezdi ve egemenin kararları mutlak, değiştirilemez ve kesin olarak kabul edilirdi. Egemenliğin meşruiyeti, genellikle dini kaynaklara dayandırılırdı. Krallar veya hükümdarlar tanrının temsilcileri olarak kabul edilir ve bu durum onların egemenlik haklarının kaynağı olarak görülürdü. Kilisenin egemenliği tanınması da egemenliğin meşruiyetini pekiştirirdi. Bu klasik egemenlik anlayışı, Orta Çağ Avrupa'sında yaygın bir şekilde kabul görmüştür ve feodal yapıların üzerine kurulmuştur. Bu dönemde, krallar hem dünyevi hem de dini liderler olarak kabul edilir ve toplumun tüm kesimlerini yönetme yetkisine sahip oldukları düşünülürdü. Ancak, ilerleyen dönemlerde bu klasik egemenlik anlayışı çeşitli sosyal, siyasi ve ekonomik değişimlerle sarsılmış ve egemenlik kavramı daha farklı ve çeşitli şekillerde yorumlanmaya başlamıştır (Yıldırım, 2004, s. 29-32).

Eskiden egemenlik; genellikle gökyüzünde aranır, bu da Tanrı-kral'ların doğmasına yol açardı. Topraklardaki hükümdar, genellikle Tanrı-kral olarak kabul edilirdi. Bu nedenle krala itaat etmek ve onun emirlerine uymak, inançsal ritüellerde de uygulanırdı, bu da hükümdarın kurallarını ve prensiplerini daha güçlü kılar. Zamanla bu anlayış değişip kralın Tanrı'nın oğlu olduğu düşüncesi yaygınlaştı. Ancak klasik egemenlik anlayışı daha sonra Avrupa'da Ortaçağın sonları ve Yeni Çağ'ın başlarında meşrulaşma aşamasında ortaya çıktı; bu yaklaşıma göre, kralın iktidar kaynağının tamamen ilahi olduğu vurgulandı. Klasik egemenlik anlayışının farklı evrelerine bakıldığında, dini gücün siyasi iktidarla ilişkisinin giderek zayıfladığı gözlemlenebilir (Kapani, 2014, s. 68-70). Daha sonra klasik egemenlik anlayışının yerini modern egemenlik anlayışı aldı.

Modern Egemenlik Anlayışı

Modern egemenlik anlayışı, 16. yüzyılın sonuna doğru yükselen bir kavram olup Orta Çağ'ın düşünce yapısındaki değişimlerin etkisiyle gelişmiştir. 1648 Vestfalya Antlaşması'nın imzalanmasından hemen sonra benimsenmese de, tarihsel dönemlerde yaşanan olaylar sonucunda modern egemenlik anlayışı kabul görmeye başlamıştır. Modern egemenlik anlayışı, Batı Avrupa'nın siyasi ve dini çatışmaları ile sosyal düzensizliğin önlenmesi ihtiyacından doğmuştur. Bu anlayış, tarih boyunca iki ayrı döneme ayrılabilir. İlk olarak, 1789 Fransız Devrimi'ne kadar olan dönemde egemenlik genellikle tek bir kişide yoğunlaştırılmıştı. Ancak ikinci dönem olarak kastedilen Fransız Devrimi sonrasında, egemenlik anlayışı yöneticiden/kraldan topluma doğru evrilmeye başladı. Bu geçiş sürecinde, Jean Bodin'in fikirleri de modern egemenlik anlayışını etkilemiştir (Hakyemez, 2004, s. 25-26).

Siyasal anlamda, modern egemenlik anlayışının benimsenmesinde etkili olan iki önemli gelişme yaşanmıştır. İlk olarak, feodalitenin Reform ve Rönesans hareketleriyle zayıflayarak merkezi krallık modeline evrilmesi ve bu modelin feodal beyleri yerine burjuvaziyi iktidara taşıması açısından etkileyici bir durumdur. Bir sonraki önemli gelişme, dinin devlet otoritesinden ayrılıp laiklik ilkesinin benimsenmesidir. Ortaçağ'da Tanrı-krallar etrafında oluşan düşünce yapısının yerini toplumun modern egemenlik anlayışının aldığı görülmüştür. Bu devir, ara bir dönem olarak değerlendirilebilir (Ekiz, 2010, s. 10-12).

Ulusal Egemenlik Anlayışı

Ulusal devletin egemenlik yapısı, ulusun iradesine dayanarak oluşturulmuş bir devlet modelidir. Milli egemenlik ilkesi, devletin iç işlerinde bağımsızlığını koruyarak dış otoritelerin dışlanması hedefler. Temel prensipleri arasında; dış müdahaleye kapalı olmak ve üst otoritelere bağlı olmadan kendi kurallarını belirleme, karar alma ve uygulama yetkisine sahip olma yer alır. Bu nedenle; milli egemenliğin en belirgin özelliği, devletin egemenliğinin, herhangi bir üst otoriteye bağımlı olmadan kendi yönetmeliklerini oluşturma, karar verme ve bunları uygulama yetkisini içermesidir (Gürsel, 2002, s. 32-42).

Günümüzde devlet egemenliği, mutlak olarak tanımlanabilecek özelliklerinin önemli bir bölümünü yitirmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana uluslararası kuruluşların etkin rol oynamasıyla birlikte devletin güç ve kontrol alanında gerileme görülmekte, uluslararası alanda artan bütünleşme giderek daha belirgin hale gelirken çevre, insan hakları vb. pek çok sorun uluslararası boyuta taşınmaktadır.

Milli egemenliğin temel prensibi olan dış otoriteleri dışarıda bırakma kuralının, hukuki açıdan artık sembolik hale gelmiş olması, mutlak egemenliğin yerini kayıtlı egemenliğe bıraktığı şeklinde yorumlanabilir. Bu perspektife göre, 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan ve yaygınlaşan ulusal egemenlik anlayışı hala önemli olmasına rağmen, uluslararası alandaki

artan karşılıklı bağımlılığa bağlı olarak ulusal egemenliğin gücü giderek zayıflamaktadır. Kayıtlı egemenlik terimi, bir devletin uluslararası sistemdeki rolüne odaklanan bir yaklaşıma dayanmaktadır (Gürsel, 2002, s. 32-42).

Geleneksel egemenlik kavramı, politik gücün temelini halkta gören bir yapıya dayanır ve bu yapı içinde iç politika belirleme özgürlüğü, etkin devlet kontrolü sağlama ve halk egemenliği ilkesinin uygulanması önem arz eder. Ancak; küreselleşme süreci ile birlikte, geleneksel egemenlik anlayışının belirleyici unsurlarının zayıfladığı görülmektedir. Küreselleşme; teknolojik ilerlemeler, ekonomik entegrasyon ve kültürel etkileşim gibi faktörlerle birlikte devletlerarasındaki sınırların ve bağımsızlığın önemini azaltmıştır. Bu durum, devletlerin iç politika belirleme özgürlüğünü kısıtlayabilir ve etkin devlet kontrolünü zorlaştırabilir. Özellikle uluslararası kuruluşların ve anlaşmaların etkisi altında kalan devletler, kendi içişlerine müdahale konusunda daha sınırlı bir manevra alanına sahip olabilirler. Ayrıca, küreselleşme sürecinde ekonomik güç odakları da değişebilir ve devletlerarasındaki ekonomik bağımlılık artabilir. Bu durum ise devletlerin halk egemenliği ilkesini uygulamalarını zorlaştırabilir. Özellikle ekonomik kaynakların uluslararası ölçekte yoğunlaşması, yerel halkın ihtiyaç ve tercihlerini dikkate alma konusunda devletleri zorlayabilir (Gürsel, 2002, s. 32-42).

Esasen, milli kaynaklar üzerinde egemen olma ve onların verimli kullanımını sağlama, milli rekabeti ilerletecek hamleler üzerine çalışmalar yapmak gibi eylemler, ulus devletinin işlevsel rolüdür (Hobsbawm, 2014, s. 45). Ancak küreselleşme sürecinde uluslararası etkileşimin yoğunlaşması ile ulus devletlerinin ekonomik yönden gelişmeleri için uluslararası iş birliğinin sağlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Diğer taraftan bu durum, ulus devletlerinin kendi iç politikalarını belirleme özgürlüğünü sınırlayan önemli bir faktördür. Ulus devletlerinin egemenlik hakları, uluslararası kuruluşların ve küresel sermaye gruplarının karar alma süreçlerine müdahalesiyle zayıflayabilir. Özellikle uluslararası ticaret anlaşmaları, finansal düzenlemeler ve uluslararası hukuk normları gibi konularda ulusal politika yapım süreçlerine etki edebilir. Böylece, ulus devletlerinin kendi vatandaşları için en iyi politikaları belirleme konusundaki özgürlükleri kısıtlanabilir. Ayrıca, uluslararası kuruluşlar ve küresel sermaye grupları tarafından yapılan baskılar, ulus devletlerinin ekonomik politikalarını belirleme ve sosyal politikalarını uygulama yeteneklerini de etkileyebilir, ülkelerin kalkınma stratejilerini ve sosyal refah politikalarını belirleme konusundaki tam kontrolünü zayıflatabilir. Sonuç olarak, ulus devletlerinin iç politika belirleme özgürlüğü, küresel güçlerin etkisi altında olabilir ve egemenlik hakları sınırlanabilir. Bu nedenle, uluslararası ilişkilerde denge ve adil bir rekabet ortamının oluşturulması önemlidir (Gürsel, 2002, s. 32-42).

Ulus devletleri; kendi toplumlarını, uluslararası sistemde egemenliğinin; çoğullaşan, bölgesel ve küresel nitelik gösteren aktörlerle birlikte paylaştığı, dünyanın küresel, bölgesel ve yerel

olarak bütünleşme sürecinin farkındalığı ile iş birliği ve diyalog yöntemlerini kullanarak ülkelerini yönettikleri takdirde başarılı ve güçlü olacaklardır (Keyman, 2006, s. 15)

Demokratik meşruiyet açısından, hukuki zayıflıkların yanı sıra fiili durumlar da söz konusudur. Bazı ülkelerde demokratik kurumlar, halkın katılımı ve temsilini sağlamakta yetersiz kalabilmekte; hükümetler otoriter eğilimler gösterebilmekte ve halkın gerçek anlamda etkili bir şekilde yönetimde söz sahibi olmasının önüne geçilebilmektedir. Özellikle güney ülkelerinde bu durum daha belirgin hale gelmektedir. Kalkınmakta olan ülkelerin ekonomik bağımlılığı, dış borçlar ve uluslararası finans kuruluşlarının dayatmaları, yerel politika yapıcılarını üzerinde baskı oluşturarak egemenliklerini sınırlandırabilmektedir. Bu durum, bu ülkelerde demokratik süreçlerin sağlıklı işlenmesini engelleyerek iç politika belirleme özgürlüğünü ve halk egemenliğini zayıflatmaktadır. Önce, küreselleşme sürecinde geleneksel egemenlik kavramının önemi ve uygulanabilirliği tartışma götürmektedir. Bu bağlamda, uluslararası ilişkilerde yeni bir denge ve adalet arayışı, ulusal egemenlik haklarının korunması ve demokratik mekanizmaların güçlendirilmesi gerekliliği öne çıkmaktadır (Gürsel, 2002, s. 32-42).

Geleneksel olarak egemenlik kavramı devletlerin sınırları içinde tam otonomiye sahip olmasını ve dış müdahalelere karşı koruma sağlamayı amaçlar, bu noktada bağımsız politika oluşturma ilkesi ile uluslararası hukukun evrensel insan hakları ilkeleri arasındaki mücadele önemli bir gerilim meseledir. Ancak günümüzde uluslararası toplum, insan hakları ihlallerine karşı müdahale yetkisine sahip olmayı benimsemiştir. Bu durum, insan hakları gibi evrensel değerlerin korunması için uluslararası toplumun devlet egemenliğini sınırlama eğilimine işaret eder (Gürsel, 2002, s. 32-42).

Ulusun toprak bütünlüğü BM Antlaşması'nda Genel Kurul'un 14.12.1960 tarih ve 1514 (XV) sayılı "Sömürge Yönetimi Altındaki Ülkelere ve Halklara Bağımsızlığın Verilmesine İlişkin Bildirge"sinde kendi kaderini tayin hakkı (self determinasyon) adı altında halklara bağımsızlık güvencesi veren maddesinin; ulus devletler için bir tehdit unsuru olmaması için BM Antlaşması Madde 6 ile ulusun toprak bütünlüğünün korunması güvencesini vermektedir (Kılınç, 2008, s. 965). Ancak BM Antlaşması'nın 1/3, 39. 55. ve 56. maddeleri ve VII. bölümüne dayanarak insani müdahale savunulmaktadır. Hatta BM'nin şiddet olaylarında geçmişte insani müdahalede geç kalması örneklerinden yola çıkılarak ve BM'nin karar alma süresinin uzaması öne sürülerek hukuki kararın alınması beklenmeden insani müdahale yapılması gerektiği görüşü de çokça taraftar toplamaktadır (Şen, 2021, s. 47).

Özellikle insani müdahale konusunda uluslararası toplumun inisiyatif olarak hareket etmesi, ulusların iç egemenlik ilkesini zayıflatır. Çünkü bu tür müdahaleler, devletlerin iç işlerine karışılmasını ve egemenlik haklarının ihlal edilmesini beraberinde getirebilir. Bu durum, devletlerin egemenlik haklarını koruma çabaları ile uluslararası toplumun insan hakları ve

insani müdahale gibi alanları arasında daha etkin bir şekilde denge kurulmasını gerektirir. Egemenlik ilkesi ile evrensel insan hakları arasında dengeyi sağlamak, uluslararası ilişkilerde önemli bir sorumluluktur ve bu denge için yapıcı çözümler bulunmalıdır (Gürsel, 2002, s. 32-42).

Küreselleşme sürecinde, devletlerin bağımsız politikalar belirleme yeteneklerini zayıflatan bir diğer faktör, uluslararası finans ve sermaye merkezlerine artan bir öncelik verilmeye başlanmasıdır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler, ekonomik olarak daha bağımlı hale geldikçe dış borçlar ve yabancı sermaye gereksinimleri nedeniyle kendi politikalarını bağımsız bir şekilde belirleyemez hale gelmektedir. Özellikle devletlerin kontrol gücünde zayıflama eğilimi, kısa vadeli yabancı sermayenin hızla çıkış yapma olasılığını artırarak ülkeyi olumsuz etkileyebilir. Bu durum, bir ülkenin ekonomik açıdan zor durumda kalma riskini artırır ve aynı zamanda ülkenin bağımsız politika oluşturma yeteneğini zayıflatabilir. Gelişmekte olan ülkelerin para ve maliye politikaları, uluslararası finans piyasalarından ve sermaye hareketlerinden oldukça etkilenme eğilimindedir. Bu durum, güney ülkelerinin ekonomik bağımsızlık düzeyini azaltabilir (Kazgan, 2000, s. 241).

Günümüzde uluslararası ticareti destekleyen birçok anlaşmanın kabul edilmesi, internet ve uydu teknolojilerinin yaygınlaşması, geleneksel devlet kontrolünün zayıflamasına yol açmıştır. Etkili devlet kontrolü, aslında devletin piyasayı denetlemesi ve bilgiyi kontrol altında tutmasıyla sağlanır. Ancak günümüzde, finansal küreselleşme sonucunda kısa vadeli borsa ve faiz odaklı sermaye akışları ulusal sınırlarla engellenmeden devam etmektedir. WTO ve IMF'nin neoliberal politikaları, gelişmekte olan ülkelerin kısa vadeli sermaye ihtiyaçlarını karşılamak için uygulanan önlemleri sınırlayarak bu ülkelerin hükümetlerini büyük bir baskı altında tutmaktadır. Bu durum, finansal krizlere karşı hazırlıksız olan hükümetleri daha fazla kontrol mekanizması oluşturmaları konusunda kısıtlamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde hükümetler, finansal kriz riskleriyle baş etme konusunda zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır (Aydoğuş, 2000'den aktaran Şahin, 2006: 70).

Yirminci Yüzyıl ve Sonrası Egemenlik Anlayışı

Egemenlik kavramının gelişimi, kralların mutlak gücü etrafında odaklandığı ve ilk olarak monarşinin oluşumu ile ilişkilendirildiği dönemde başlamıştır. Bu görüş, özellikle Bodin'in ve onun ardından gelen düşünürlerin -Thomas Hobbes ve daha sonra Jean-Jacques Rousseau'nun- fikirleriyle güçlenmiştir. Düşünürlerin katkıları, egemenlik anlayışının şekillenmesinde önemli bir yer teşkil etmektedir (Küçük, 2015, s. 311-361).

Egemenlik kavramı tarihsel olarak çeşitli dönemlerde farklı amaçlar doğrultusunda tanımlanmıştır. Avrupa tarihine baktığımızda, 17. yüzyılda egemenlik kavramı, devletin dinsel konularda müdahalesini önlemeyi amaçlamıştır. Bu dönemde egemenlik, genellikle tanrının hükümdarlara verdiği haklar üzerine şekillenmiş ve mutlak monarşilerde devlet başkanının

dinsel otoriteye sahip olduğu bir anlayışı yansıtmıştır. Aydınlanma Çağı ile birlikte ise egemenlik daha çok meşruti monarşilerde halkın hak ve özgürlüklerini koruma amacıyla tartışılmaya başlanmıştır.

19. yüzyıla gelindiğinde ulusal egemenlik ve ulusçuluk sorunu ön plana çıkmıştır. Bu dönemde ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı üzerine yapılan atılımlar, egemenliğin artık halktan ve ulustan kaynaklandığı fikrini güçlendirmiştir. Ulusların kendi siyasi kaderlerini belirleme hakkı ile egemenlik kavramı ulusal kimliklerin oluşumunda ve devletlerin yapısında belirleyici olmuştur. 20. yüzyılda egemenlik kavramı kurtuluş mücadeleleriyle ilişkilendirilmiştir. Özellikle sömürgecilik karşıtı hareketlerin yükseldiği bu dönemde, birçok ülke bağımsızlık mücadelelerini vermiş ve egemenlik haklarını kazanmıştır. Bu süreçte egemenlik, bağımsızlık ve özgürlük anlamı üzerine vurgulanmış ve ulusların kendi kaderlerini tayin etme hakkı en üst seviyede önem kazanmıştır. 21. yüzyıla gelindiğinde ise egemenlik kavramı, ulus üstü yapıların ve uluslararası anlaşmaların belirlediği bir boyuta evrilmiştir. Küreselleşme ve uluslararası ilişkilerin karmaşıklığının artmasıyla birlikte devletlerarası ilişkilerde egemenlik kavramı daha karmaşık bir şekil almıştır. Ulus üstü örgütler ve uluslararası kuruluşlar, devletlerin egemenlik hakları üzerinde etkili olabilir hale gelmiştir. Ancak yine de egemenlik, devletin iç işlerine müdahale edilmesini engelleyen ve devletin bağımsızlığını teminat altına alan önemli bir prensip olarak değerini korumaktadır (Okutan, 2007, s. 58).

20. yüzyılın başlarından itibaren, uluslararası alanda egemenlik prensibi, devletlerarasındaki ilişkilerin şeklini değiştirmiştir. Gelişen karmaşık ve entegre devlet sistemi, egemenliğin sınırlarının içeriği üzerinde yeni bir bakış açısı sunmuştur. Askeri, ekonomik, sağlık, siyasi, çevresel ve güvenlik alanlarındaki değişimler ve dönüşümler, devletlerarasında yaptıkları anlaşmaların ve uluslararası organizasyonların artmasına yol açmıştır. Geleneksel ulus devletlerin tek başlarına küresel sorunları ele almakta yetersiz kaldığı kabul edilmektedir ve bu durum, devletlerin egemenliklerini anlaşmalarla sınırladıkları bir dönemi başlatmıştır (Hakyemez, 2004, s. 195-200). Günümüzde egemenlik anlayışında belirgin bir değişim yaşanmaktadır. Geleneksel sınırlar belirlenmiş, egemenlik kavramının yerini, karmaşık ağ yapısı üzerinden paylaşılan bir model almıştır. Bireyler, toplumlar, devletler, uluslararası kuruluşlar, uluslararası anlaşmalar ve yerel yönetim ağları arasında egemenlik paylaşımı artmış ve sınırlar belirsiz hale gelmiştir (Küçük, 2015, s. 325-361). Küreselleşen dünya, pek çok konuda değişim yaşarken ulus devletin egemenlik rolü de belli ölçüde bir değişim geçirmiştir. Sıradaki bölümde, bu doğrultuda yaşanan değişime dair farklı bakış açlarına değinilecektir.

3. BÖLÜM

KÜRESELLEŞMENİN ULUS DEVLETİN EGEMENLİK ROLÜ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNE YÖNELİK TARTIŞMALAR

3.1. Küreselleşmenin Ulus Devlet Egemenliğini Zayıflattığını Savunan Yaklaşım

Küreselleşmenin yaygınlaşmasıyla birlikte ulus devletlerin konumu ve niteliği de değişime uğramıştır. Geleneksel, homojen, bölünmez ve otoriter yapısını kaybeden ulus devletler, küresel sermaye ve organizasyonlar karşısında güç kaybetmeye başlamıştır. Bu durum, ulus devlet sınırlarının belirsizleşmesine neden olmuş ve yönetim yapılarında yeni eğilimler ortaya çıkmıştır. Ulus devletler; artık daha dinamik, çok kültürlü ve açık yapılara doğru evrilmektedir. Bu süreç, ulus devletlerin geleceği ve varlığı üzerine önemli ipuçları sunmaktadır (Uğuz&Saygılı, 2016, s. 127-147). Ulus devlet, gelecekte karmaşık ve değişken bir dönüşüm süreciyle karşı karşıyadır.

3.1.1. Küreselleşmenin ulus devletin ekonomik egemenliğine yönelik tehditleri

Küreselleşme süreciyle birlikte mal ve sermayenin serbest dolaşımı, ulus devletlerin para politikalarının kendi iradeleri doğrultusunda belirlenmesine engel teşkil etmektedir. Küresel sermaye, uluslararası örgütler aracılığıyla ulus devletlerin ekonomik egemenliklerini kısıtlamaktadır (Bakan&Tuncel, 2012, s. 58).

İnsanlar, farklı ülkelerde işçi ve girişimci rollerinde yer alarak teknolojik ilerlemelerle birlikte küresel ticaret ve sanayi sahalarını kolayca erişilebilir hale getirmişlerdir. Öte yandan; 1970'lerdeki Petrol Krizi'nin etkisiyle ortaya çıkan gelişmeler sonucunda, devletler tarafından "yeni dünya düzeni" başlığı altında uygulanan ekonomik programlar hayata geçirilmiştir. Bu programlar, devletin ekonomi gibi alanlardan çekilerek minimize edilmesi ve serbestleşmiş bir pazar ekonomisinin etkin hale getirilmesi gerekliliği üzerine odaklanmaktadır. Bu durum; milli ekonomilerde çöktürlere yol açmış, sermaye gruplarının uluslararası sınırlar içinde faaliyet göstermeye başlamasına neden olmuştur. Bu hızlı değişim süreci; ulusal ekonomilerin küresel düzeyde entegrasyonunu artırmanın yanı sıra dış borçlanma riskini artırabilir, ithal sanayicilik anlayışını güçlendirebilir, gelir adaletsizliğini artırabilir ve hükümet politikalarının sermaye piyasalarını olumsuz etkileyebileceği gibi sonuçlara da neden olabilmektedir. Bu durum; ulus devletin rolünü zayıflatmakta ve ulus devletin egemenliğini, uluslararası kuruluşlar (ulus üstü örgütler, bölgesel entegrasyonlar veya çeşitli siyasi veya ekonomik uluslararası örgütlenmeler) ve çok uluslu şirketlerle paylaşma yolunu açmaktadır (Eken, 2006, s. 256-258).

Uluslararası ekonomide etkili olan uluslararası ekonomik örgütler, küresel düzeni sağlamak ve ekonomik krizlerin önlenmesi gibi amaçlar adı altında ulus devletlerle etkileşim halindedirler. Bu örgütler, serbest pazar ekonomisini teşvik edip devlet müdahalesini azaltarak ekonominin bir nevi kendi istikametlerinde düzenlenmesini sağlamak amacındadırlar. Ancak, ulus devletler bu örgütlere üyelik ve anlaşmalar yoluyla destek arayışında bulunurken egemenliklerini kısmen kaybetme riskiyle karşı karşıya kalabilirler ve refah düzeylerinde azalmalar yaşanabilir (Cohen, 2001, s. 85).

Uluslararası kuruluşlarla birlikte ekonomik küreselleşmede önemli bir role sahip olan diğer bir aktör, çok uluslu şirketlerdir (ÇUŞ). 1970'li yıllardan başlayarak dünya ekonomisinde etkin olan ÇUŞ'lar, ulus devletlerin ekonomik faaliyetlerinde güçlü bir etkiye sahip olup ülkelerin ekonomik gelişimine önemli katkılarda bulunurlar. ÇUŞ'lar uluslararası yapısı itibarıyla sermaye akışını kolaylaştırarak yatırım kararlarını etkileme ve ekonomik politikalara müdahale etme kapasitesine sahiptir. Dolayısıyla, ticaret ve yatırımların ulus devletler ile şirketler arasında zaman zaman çatışmalara yol açabileceği bilinmektedir. Ancak ÇUŞ'lar, faaliyet gösterdikleri ülkelerde rekabet gücünü artırma ve refahı en üst düzeye çıkarma amacıyla olumlu etkiler de yaratabilirler (Cohen, 2001, s. 86). Ulus devletin ekonomik egemenliği olumsuz etkilenmiş olsa da ÇUŞ'ların ülke ekonomisine ve kalkınmaya olumlu katkıları nedeniyle ulus devletler için ekonomik egemenlik ikinci planda kalabilir.

Ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemeler, uluslararası bağlantıları hızlandırırken uluslararası ekonomik etkinlikleri de artırmaktadır. Bu ilerlemeler; ulus devletleri de etkiler, uluslararası ticaretin kolaylaşması, uluslararası sermaye ve iş gücü akışının artması ve finansal piyasaların genişlemesi, karşılıklı bağımlılığı artırmaktadır (Keohane & Nye, 2012: 39-40). Bazı analizlerde, yerel ekonomilerin ve dolayısıyla ulusal ekonomik yönetimlerin stratejilerinin hızla etkisizleştiği, gerçek bir küresel ekonominin oluşmakta ya da oluşum sürecinde olduğu savunulmaktadır (Hirst & Thompson, 2007, s. 26).

Küreselleşme, devletlerarasındaki ekonomik faaliyetleri artırarak ulus devlet kavramının belirgin bir erozyona uğramasına neden olmuştur. Bu durum, küçük ya da büyük tüm devletleri dünya genelinden izole etme yeteneğini ortadan kaldırarak uluslararası ilişkilerde yeni dinamiklere yol açmıştır (Sevim, 2006, s. 89-124). Keohane ve Nye'a göre, "bağımlılık" durumu, bir devletin veya aktörün davranışlarının ve kararlarının dış etkenler üzerinden şekillendirildiği veya etkilendiği bir durumu ifade eder. "Karşılıklı bağımlılık" ise, devletlerin veya aktörlerin birbirlerini karşılıklı olarak etkilediği bir durumu yansıtır. Karşılıklı Bağımlılık Teorisi, ulus devletlerinin yanı sıra toplumların da birbirlerine çeşitli yollarla bağlı hale geldiğini ileri sürmektedir (Keohane & Nye, 2012, s. 10).

Devletler ve toplumlar arasında karşılıklı bağımlılık, birbirlerini etkileyen pek çok kanal oluşturmuştur. İki devlet arasındaki karşılıklı bağımlılığın bir tarafın diğerinden daha fazla

önem arz ettiği ilişkide, bir devlet diğerine göre her zaman daha fazla gereksinime sahiptir, bu durum ise diğer devlet için önemli bir pazarlık kozu oluşturur. Her iki taraf da ilişkinin sürdürülebilirliği için çıkarlar tanımlar, bu da karşılıklı bağımlılık ilişkisini belirler. "Bağımlılık" durumunda, bir devletin diğer devlet üzerinde mutlak kontrolü ve belirleyici bir pozisyonu vardır, bu durum asimetrik bir güç ilişkisini yansıtır. "Karşılıklı bağımlılık" ise ilişkinin devamı için her iki devletin de farklı seviyelerde istek ve çaba göstermesini gerektirir (Wagner, 1988'den Aktaran: Polat, 2020: 493). Karşılıklı bağımlılığın oluşması her iki taraf için de maliyetler doğurur. Bu durum, her iki devletin de egemenlik haklarından taviz vermesine ve hareket alanlarının kısıtlanmasına yol açabilir.

Önceden ulus devletler, ulusal pazarları korumak için kota, ihracat teşvikleri ve yüksek gümrük tarifeleri gibi dış ticaret politikalarını kullanarak ve ulusal sermayeyi destekleyerek ekonomik büyümeyi sağlamışlardır. Ancak 1980'lerden itibaren serbest ticaretin yaygınlaşmasıyla birlikte küreselleşme ve serbestleşme hareketleri devletlerin egemenliklerini kısıtlamış ve bu politika araçlarının etkinliği azalmıştır (Kazgan, 2000, s. 237).

Dış ticaret koruma politikalarının etkisinin arındırılması, fiyat sübvansiyonlarının kaldırılması, paraların konvertibilitesinin sağlanması, devlet tekelinin kaldırılması, kamu şirketlerinin özelleştirilmesi ve hizmetler ile sermayenin serbestçe dolaşımına olanak tanınması gibi imkanlar devletin kısıtlanan işlevlerinin arasında yer almıştır. Devlet, bir yandan kamu mülkiyet payının azaltılmasını hedefleyen özelleştirmelerle uğraşırken, diğer yandan bağımsız para politikası, maliye politikası ve dış ticaret politikası pratiklerinde sınırlılıkla karşı karşıya kalmıştır. Çok uluslu şirketlerle anlaşmalar yapan devletler, dış ticaret politikalarını kısmen uluslararası kurumlara devretmişlerdir (Kazgan, 2000, s. 238).

IMF ve WB'nin ulusal kambiyo rejimlerinin serbestleştirilmesi talebi doğrultusunda; ülkelerde bağımsız para, faiz ve döviz kuru politikaları uygulama yetenekleri kısıtlanmaktadır. Bu durum, söz konusu ülkelerin kalkınma hedeflerine ulaşma olasılığını önemli ölçüde azaltmaktadır (Yeldan, 2002, s. 1). Neo-liberal iktisatçılar, genellikle kamu sektörünün verimsiz olduğunu savunurlar. Bu nedenle kamu kaynaklarının etkin bir şekilde kullanılmadığını düşünerek, devletin işletmecilik rolünün rekabeti olumsuz etkilediğini vurgularlar. Özel sektörün bu sorumlulukları üstlenmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır (Ellwood, 2018, s. 54).

Küreselleşmeyle birlikte meydana gelen değişim dalgasının devlet üzerindeki etkilerini dört ana başlıkta ele alabiliriz.

a. Hardt ve Negri, küresel ölçekte ekonomik ve siyasi olarak bütünleşmiş bir sistemin varlığının devletin egemenlik sınırlarının önemini azalttığını, ulus devletlerin otorite ve egemenlik alanlarının ötesine geçen çok uluslu şirketlerin varlığını ve dünya yönetiminin artık küresel

şirketlerin etkinliği tarafından belirlendiğini iddia etmektedir (Hardt&Negri, 2002, s. 318-319).

b. Siyaset-Yönetim Dengesinin Yeniden Düzenlenmesi: Bürokrasinin siyasi denetime daha fazla tabi olması yönündeki eğilimler, siyaset ile yönetim arasında yeni bir denge kurma çabalarını yansıtmaktadır.

c. Şeffaf ve Etik Yönetim: Bireysel özgürlüklerin korunması için bilgi akışının yöneticiler ve yönetilenler arasında serbestçe gerçekleşmesi önem taşımaktadır.

d. Merkeziyetten Uzaklaşma Trendi: Bu eğilimin temelinde, verimliliği artırma, hizmeti halka daha erişilebilir kılma ve demokratik bir düzleme taşıma amacı yatar.

Küreselleşmeyle birlikte dünyada hâkim olan neoliberal politikalarla, devlet, ekonomi üzerinde başat aktör olma konumunu; diğer çok uluslu şirketler, WB gibi ulus üstü kurumlarla paylaşmıştır. Mal ve hizmetlerin çeşitliliği ve ulaşılabilirliğinin önündeki zaman ve mekân sınırlarının ortadan kalkmasıyla her bir devlet mevcut küresel dünyada bekasının devamlılığı için pazar ve sermaye arayışı da ivme kazanmıştır. Küresel ekonominin en belirgin yansımaları, gelir dağılımındaki mevcut eşitsizliklerde ve gelir adaletsizliğinde görülmektedir (Hardt&Negri, 2002, s. 318-319).

WB, IMF gibi uluslararası ekonomik kuruluşların uyum programları gibi ekonomiyi şekillendiren politikaların etkisinin artması, gelişmiş ülkelerin ekonomi programları ile gelişmemiş ülkelere de aynı biçimde uygulanması aralarında mevcut olan eşitsizliği artırmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde de etkili olan ekonomik kuruluşlar, ülkelerin ekonomilerini daraltıcı etkide bulunmaktadır (Arıbaş, 2007'den Aktaran: Alağaç, 2018: 54).

3.1.2. Küreselleşmenin ulus devletin siyasal egemenliğine yönelik tehditleri

Küreselleşme, devlet egemenliği ilkesinin sorgulanmasının yanı sıra devletin doğasını ve rolünü de yeniden şekillendirerek uluslararası ilişkilerin odağını değiştirmiştir. Uluslararası sistem, ulus devletlerin merkezi aktörler olarak rol aldığı bir ulus devletler sistemidir. Günümüzdeki devletler sisteminin 1648 yılında imzalanan Vestfalya Antlaşması ile ortaya çıktığı kabul edilir, bu antlaşma modern uluslararası ilişkiler için bir başlangıç noktası olmuştur. Çünkü egemenlik kavramının kabul gördüğü ve devletlerin eşit siyasi aktörler olarak tanındığı bir dönemi başlatmıştır. Bu antlaşma ile devletlerarasında sınırlar ve ulusal egemenlik alanları belirlenmiş ve egemenlik ilkesi uluslararası politikanın temel düzenleyici prensibi haline gelmiştir. Bu antlaşma ile devletlerin egemenlik alanları net bir şekilde oluşturulmuş ve egemenlikleri mutlak ve sürekli bir güç olarak kabul edilmiştir (Bulut, 2003, s. 185).

Devletler, Vestfalya Antlaşması ile birbirlerinin iç işlerine karışmamayı garanti altına almışlardır. Ortaçağda, devletler genellikle din temelli unsurlardan meşruiyetlerini almışlardır, zira o dönemde devletler kilisenin etkisi altındaydı. Ancak Avrupa'daki reform hareketi ve özellikle 1789 Fransız Devrimi, ulus kavramının yeni bir meşruiyet kaynağı olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır. Fransız Devrimi'nin ardından devletler, ulus kavramı etrafında şekillenmeye başlayan ve ulus devlet formunu alan bir nitelik kazanmıştır. Ulus kavramı, devletin meşruiyetini sağlamak ve egemenlik gücünü temellendirmek adına önemli bir rol oynamaktadır (Esgin, 2001, s. 186). Küreselleşme sürecindeki değişimlerden, siyasal bir yapı olan devlet olgusu da payını almış ulus devlet yapısı da bu süreçte şekillenmiştir.

Ulus devlet yapısı, feodal özelliklerden daha merkeziyetçi bir yapıya evrim geçirmiştir. Bu dönüşümde, vatandaşlık ve milliyet bağları ön plandadır. Ulus devlet, politik ve kültürel kimliklerin bir araya geldiği ve ortak değerler etrafında bir arada yaşayan insanların oluşturduğu bağımsız (egemen) siyasal bir düzen olarak nitelendirilebilir. Sınırlar, ulus devletlerin egemenlik alanlarını belirler ve bu alanlar içinde başka egemenlik kaynakları kabul edilmez (Bağçe, 1999, s. 6).

Ulus devlet modelinde ulusun siyasal egemenliğin sahibi ve kaynağı olarak belirleyici bir rol oynaması, devletin ve toplumun yapısını ve işleyişini şekillendiren önemli bir ilkedir. Ulusun, devletin temelini oluşturduğu bir düzenlemeyi ifade ederken, siyasal egemenlik kavramı da o toplumun diğer toplumlarla, devletlerle ilişkilerini düzenlerken siyasal güç ve yetkiyi elinde bulundurma hakkı anlamına gelir. Bu bağlamda ulus devlet yapısı, demokrasi ile yakından ilişkilidir çünkü demokratik bir sistemde siyasal egemenlik halka ait olmalı ve toplumun tüm fertleri eşit katılım ve temsile sahip olmalıdır. Vatandaşlık statüsü, ulus devlet yapısının işleyişinde önemli bir role sahiptir. Vatandaşlık kavramı, bir bireyin bir ulusa ait olma ve o ulusun hak ve sorumluluklarına sahip olma durumunu ifade eder. Bu durum da doğal olarak seçme ve seçilme hakkını içerir. Vatandaşlar, seçimlerde aktif olarak yer alır, siyasal süreçleri etkiler ve temsilcileri yönlendirirler. Bu sayede vatandaşlar, siyasal egemenliklerini doğrudan veya dolaylı olarak kullanma hakkına sahip olurlar (Özkan, 2000, s. 367-368).

Ancak küreselleşme süreci, ulus devletin oluşum sürecinde, öncelikle ulus devleti yukarıda bahsi geçen tüm yapısal öğeleriyle ve aygıtlarıyla birlikte güçlendirse de günümüzde ulus devlet yapısının dinamikleri değişmekte ve yerel topluluklarla ulus devlet arasındaki ilişkiler yeniden şekillenmektedir. Küreselleşme sürecinde yaşanan yerelleşme eğilimi hareketi ile birlikte ulus devlet yapısı bir dizi değişime uğramak durumunda kalmıştır.

Küreselleşmeyle birlikte günümüzde devletlerin; tek başına merkezi, egemen, tekel güç olma durumu zorlaşmıştır. Küreselleşme süreciyle yaşanan finansal istikrarsızlık, insan hakları, terörizm gibi çeşitli sorunların uluslararası arenada hissedilmesi ile bu meseleler ulus devletlerin tek başına çözüm üretebileceği sorunlar olmaktan çıkmıştır. Devletlerin, sınırlarını

aşan sorunlarla mücadelede kollektivite içinde olması oldukça önemlidir. Devletlerin diğer kurum ve kuruluşlarla iş birliği içinde olması ve ortak paydada hareket etmesi “küresel yönetim” olarak ifade edilmektedir. Küresel yönetim, dikey ve yatay hareketliliğe imkân veren modeldir. Avrupa Birliği, OECD, WB, G-8 (Sekizler Grubu (Group of Eight)) gibi küresel arenada ekonomik ve sosyal politikalarda etkin olan yapılanmalar küresel yönetime örnek olarak gösterilebilir. Uluslararası örgütlerin faaliyet gösterdiği konu ve mekânlarda sınırlarının genişlemesiyle birlikte devletler üzerinde etkin olması, günümüz ekonomik ve sosyal politikalarda devletin müdahale alanının daraldığını ve devlet müdahalesinin azaldığını göstermektedir (Erdoğan, 2017, s. 232-234).

Küreselleşme süreciyle birlikte ulus devletler değişim ve dönüşüm içinde olmuştur. Küreselleşmenin hızlanması, iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin her geçen gün daha da çoğalması, artan göç hareketliliği gibi faktörler, bireylerin ulus devlete karşı duydukları sadakat bağlarını etkilemiştir. Buna ek olarak, uluslararası ilişkilerdeki karmaşıklık ve sınırların belirsizleşmesi de bu bağlamda önemli bir rol oynamaktadır (Özkan, 2000, s. 367-368).

Küreselleşme sürecinde iletişim ağlarındaki ilerlemeler, bireylerin ve toplumların kültür alışverişini zaman ve mekân algısına bağlı kalmaksızın hızlandıran gelişmelerin başında yer almaktadır. Devletin sınırları ve egemenlik alanı çerçevesinde yaşayan halk, kişisel karar ve tercihlerini mevcut sınırların ötesine taşımıştır. Bireylerin kader ve tercihlerini belirleyen faktörler iletişim ağlarıyla birlikte geniş bir yelpazeye ulaşmıştır. Ulus üstü kurum ve kuruluşların ortak menfaat ve kurallarının birbirine yakınlaşması, hukuk devleti, insan hakları, özgürlük ve demokrasi söylemlerinin küresel medyaya taşınması, devletlerin iç politikada egemen güç olarak değerlendirilmesini güçleştirmiştir. 21. yüzyılda, devletlerin egemenlik alanlarının başında yer alan ülkenin halkı üzerinde belirleyici güç ve otorite olma iddialarıyla dışarıda “bağımsızlık” iddialarını oluşturan zemin zedelenmektedir (Erdoğan, 2017, s. 220-222).

Küreselleşmenin etkilerinden biri, bireylerin kimliklerinin çeşitlenmesi ve siyasallaşmasıdır. Giddens'a göre, modernitenin ileri aşamasında anonim organizasyonların yerini bireye dayalı yeni bir psikolojik alanın alması bu durumun temel nedeni olarak gösterilebilir. Küreselleşme sürecinde kendini yalnız ve güvensiz hisseden bireyler, kendilerini toplumsal bir etikle yeniden tanımlamaya çalışmaktadır. Bu toplumsal etik, bireyin kendisini diğerlerinden farklı kılan özelliklerini vurgulamasıyla dikkat çeker. Artık insanlar; sosyal konumlarını akrabalık, kast veya sınıf gibi faktörlere değil, kendi benliklerine göre tanımlamaktadır (Giddens, 2000, s. 25-28).

Küreselleşme süreciyle birlikte farklı siyasal görüşlerin ortaya çıkması ve siyasal gerginliklerin artması, devletin kontrol mekanizmasının etkin olduğu alanı daraltmaktadır. Ulus devletlerde;

insan ilişkilerinin, sınırları aşan bir dönüşüm içinde olması, devletlerin egemenliklerini tehdit eden unsurların başında yer almıştır. Küreselleşme süreciyle birlikte bireylerin yeni kimlik arayışında bulunmalarının siyasi politik yansımalarının başında “milliyetçilik” yer almaktadır. Milliyetçilik üzerine yapılan söylemler, ülkelerin gerek iç gerekse dış siyasette karar alma ve uygulama noktasında belirleyici olmuştur. Küreselleşmenin ulus devletler üzerinde belirleyici olduğu bir diğer faktör ise demokrasi söylemleridir. Siyasal liberalizm, neo-liberal politikaların yaygınlık kazanmasıyla birlikte uluslararası siyasetin önemli bir ideolojisi haline gelmiştir. Siyasal liberalizmde; bireyin hak ve özgürlüklerini devlete karşı koruyan bir tutum sergilenmesiyle birlikte devlet, anayasa ile sınırlandırılmış ve devlet dışı aktörler etkin kılınmıştır. STK'ların siyasette etkin olması, siyasi katılımın yükselmesiyle birlikte demokrasinin meşru zemini hazırlanmıştır (Uğuz&Saygılı, 2016, s. 139).

Postmodern siyasette; devlet yönetiminde, farklılık, çoğulculuk, katılımcılık, özgür düşünce, çok kültürlülük gibi akımların desteklendiği bir siyasal kültür benimsenmeye başlamıştır (Dağdelen, 2013, s. 42). Demokratikleşmeyle birlikte; şeffaflık, katılım, hesap verilebilirlik, esneklik gibi aygıtlar yönetime dahil olmuştur. Neticede; ulus devletlerin otorite ve bağımsız karar verme yetkisinin alanı daralmıştır (Demir, 2014, s. 152). Ayrıca üyesi olduğu uluslararası kurumların hukuk kurallarına uymayı taahhüt eden ulus devletler; kendi iç hukuk alanlarına, uluslararası kurumların müdahil olabileceğini kendi rızalarıyla kabul etmektedirler. Örneğin; BM Antlaşması'nın 1/3, 39. 55. ve 56. maddeleri ve VII. bölümüne dayanarak BM'nin insani müdahale hakkı vardır (Şen, 2021, s.47). İnsan haklarındaki gelişmeler doğrultusunda bir devletin insan hakları ihlali yapması durumunda; uluslararası insani müdahalenin yapılabileceği ihtimali, devletleri evrensel yasalara uyma ve insan hakları konusunda sorumlu davranmaya zorlamaktadır. Bu durum uluslararası kuruluşların, ulus devletlerin egemenliği üzerindeki baskısına açık bir örnek teşkil etmektedir.

Ulus devletler ile uluslararası kuruluşların arasında paylaşılan egemenlik ve meşruiyet tartışmaları, zaman zaman devletin yerel coğrafyasını zedeleyen bölgesel politikalarla açıklanmaktadır. Post-militarizm olarak yer alan bu politikalar STK'lar gibi yönetim üzerinde belirleyici güç olan küreselleşme aygıtlarıyla birlikte ulus devletlerin milli politikaları üzerinde belirleyici olarak ulus devletin egemenlik alanını daraltmaktadır. Ulus devletleri bu süreçte tehdit eden küresel nitelikte güven sorunu, ulus devletlerin demografik ve çevresel değişimlere yönelik yeterli çözüm üretemeyişi gibi birçok sosyokültürel yansımaların siyasal boyutu, karşılaşılan diğer sorunlar arasında değerlendirilmektedir (Uğuz & Saygılı, 2016, s. 140).

Küreselleşmeyle birlikte; ekonomik ve siyasal yaşamda gelişen ulaşım, iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, küresel gelir adaletsizliği, savaşlar ekonomik ve siyasi yönden başarısız/kırılgan devletlerden gelişmiş ülkelere göç hareketliliğini hızlandırmıştır. Ulus devletleri sınır egemenliği yönünden tehdit eden ve kontrol altına alınamayan göçler; aynı

zamanda ülkeleri ekonomik, sosyokültürel ve siyasi yönden de tehdit eden unsurların başında yer almaktadır.

Kentlerde ve kırsalda oluşan nüfus dengesizliklerinden kaynaklı; barınma, sağlık, eğitim hizmetlerinde yaşanan sorunlar gibi siyasi ve sosyal hayatta problemlere sebep olan göç hareketliliği, ulus devletlerin sınır güvenliğini ve egemenliğini baskılamaktadır (Erdoğan, 2017, s. 220-222). Küreselleşme hareketinin sebep olduğu küresel krizler ve küresel gelir adaletsizliklerinden kaynaklı gelişmekte olan veya başarısız devletlerden gelişmiş ülkelere olan göç dalgası da ulus devletin sınırlarında ulusal güvenlik zafiyetine neden olmaktadır.

Soğuk Savaş'ın bitimiyle nükleer tehdidin son bulması uluslararası güvenlik algısını da değiştirmiştir. Devletlerin birbirleri için tehdit olarak görüldüğü tek boyutlu güvenlik anlayışı yerini, ülke içindeki etnik anlaşmazlıkların, terörün, dini fundamentalizm gibi tehdit öğelerinin neden olduğu asimetrik ve çok boyutlu bir güvenlik anlayışına bırakmıştır. Güçlü ülkeler için tehdit unsuru olan bu öğelerin aynı zamanda Afganistan gibi kırılabilir devletler için de ciddi derecede bir iç baskı yaratması onları "başarısız devlet"e (failed state) dönüştürmüştür (Polat, 2020, s. 499). Küreselleşmeyle birlikte insan hakları, özgürlükler, demokratikleşme kavramlarının tüm dünyaya yayılması; devletlere meydan okuyan etnik ve dini çatışmalarla bir arada mülhaza edildiğinde devletler için parçalayıcı birer unsur haline de gelebilmektedir.

Önceden yüksek siyaset (high politics) konusu olarak görülen askeri (stratejik) konular ulusal güvenlik meseleleri ile ilişkilendirilerek öncelik verilen meseleler olarak ele alınırken Soğuk Savaş'tan sonra tehditin yönünün değişmesi sebebiyle alçak politika (low politics) konuları ön plana çıkmıştır. Ulusal güvenlik anlayışı; yüksek siyaset öğelerinden, küresel iklim değişikliği, çevre sorunları, insan ve uyuşturucu kaçakçılığı, mülteciler, terörizm, salgınlar ve AIDS gibi bulaşıcı hastalıklar, göç hareketliliği, sürdürülebilir kalkınmaya engel teşkil eden ekonomik istikrarsızlıklar, kitle imha silahları gibi alçak politika öğelerine doğru kaymıştır. Devletler için hem ulusal hem de uluslararası meseleler haline gelmeleri nedeniyle tek başına üstesinden gelinemeyecek bir seviyede olduğu görülen bu meselelerin çözümü noktasında uluslararası iş birliğine ihtiyaç duyulmuştur. Yeni güvenlik anlayışında; ulus devleti merkeze alan, risk ve tehditlerle mücadelenin ön planda olduğu yaklaşımın yerine küreselleşme süreciyle birlikte devletlerin karşı karşıya kaldığı ve bireyi maruz bırakan, alçak politika konularını içeren risk ve tehditlerle mücadeleyi esas alan bir yaklaşım, uluslararası kamuoyunda oldukça taraftar toplamıştır (Buzan&Hansen, 2009'dan aktaran: Polat, 2020: 498).

3.1.3. Küreselleşmenin ulus devletin sosyokültürel egemenliğine yönelik tehditleri

Küreselleşmenin, ulus devleti dönüştürdüğü alanlardan biri olan sosyokültürel yapı; toplumsal sistemlerin, ekonomik koşulların, siyasi gelişmelerin ve analizlerin, tarihsel etkileşimlerin,

kültürel dünyanın, coğrafi özelliklerin, inanç biçimlerinin ve benzer unsurların bütününi içeren bir yapıyı ifade eder. İnternet, medya şirketleri ve teknolojik gelişmeler, bu süreci güçlendiren unsurlar olmuşlardır (Talas & Kaya, 2007, s. 154).

Günümüzde, dünya genelinde tanınmış kişiler, markalar ve lezzetler giderek çoğalmakta, çeşitli değerler ve inançlar farklı alanlara yayılmakta ve yayılmaya devam etmektedir. Özellikle küreselleşme ile birlikte iletişim, turizm ve tüketim alanlarındaki tanınırlık ve yayılma, küresel ölçekte kültürel akışların artmasıyla örtüşmektedir. Bu bağlamda, kültür kavramının derinlemesine incelenmesi önem arz etmektedir.

Kültür kavramının tanımı, sosyal bilimlerde oldukça tartışmalı bir konudur. İnsanların kendilerini tanımlarken veya ben kimim sorusuna cevap verirken yaşadığı toplumdan bağımsız olmaları pek mümkün olmamakla birlikte aidiyet duygusu hissettikleri kültürel kimliklerinin tanımı; aile gelenekleri, etnik, dinsel farklılıklar, sosyoekonomik v.b. durumlarından etkilenmektedir (Akdemir, 2004, s. 44).

Daha faydalı olması açısından kültür tanımının daraltılması gerektiğini belirtmek önemlidir. Bu amaçla, kültürü belirli topluluklara özgü niteliklerle sınırlı kılacak bir tanımlama yapmak daha doğru olacaktır. Bu bağlamda; kültür, insanların ait oldukları belirli bir toplumla birlikte edindikleri bilgi, inanç, değerler, gelenekler ve diğer beceri ve alışkanlıkların bütünü olarak tanımlanabilir (İçli, 2002, s. 80).

Kültürel küreselleşme, farklı kültürler arasındaki sınırları ortadan kaldıran ve uluslararası alanda bilgi, mal, değerler ve imajların yayılmasını destekleyen bir süreçtir ve bu süreç, çeşitli kültürel öğelerin geniş bir kitleye benzer bir şekilde iletilmesine ve birleştirici bir algı oluşturmaya neden olur. Bu durum, kültürlerin özgün sembollerinin ve simgelerinin genel bir algı içinde birleştirilmesine yol açar. Başka bir deyişle, kültürel çeşitlilik içinde farklı kültürler bir araya gelerek şekillenir (Eken, 2006, s.259).

Çok kültürlülük sonucunda ortaya çıkan fenomen, sınırları ve kimlik kavramını derinlemesine etkilemekte; mikro toplulukların (örneğin özel gruplar, cinsiyetler, dinler, diller) ortaya çıkmasına yol açarak homojen ve bütünleştirici ulusal devlet yerine özgün ve çeşitli bir yapıyı öngörmektedir. Kültürel küreselleşme, ulus devletin toplumu homojenleştirme eğilimini çeşitli ve dinamik bir hale dönüştürmektedir. Bu farklılıkların karmaşık ilişkisi, ulusal/milliyetçi yapıyı zayıflatmaya, mekânsal kimliklerin yerini evrensel kimliklere bırakmasına, ulus devletlerin kimlik oluşturma yetkisini STK'lara devretmesi ile devletlerarasında benzerliklerin artmasına sebep olmaktadır. Küreselleşme sürecinde meydana gelen küresel kimlik, ulusal kimlikleri erozyona uğratarak kimlik krizlerine sebep olmakta ve farklı alt kimliklerin öne çıkmasına neden olmaktadır. Özce; küreselleşme, devletlerarasındaki etkileşimin bir sonucu olarak ortaya çıkan kültürel çeşitliliğin ulus devletin üst kimlik niteliğini tehdit ederek ulus devletlerin milli kimliklerini zayıflatmaktadır. Diğer taraftan küresel homojenleşme eğiliminin

bir yansıması olan “Amerikanlaşma” veya “tektipleştirme” tehdidi, ulus devlet üzerinde kimlik karmaşalarına yol açmaktadır (Polat, 2020, s. 491-502).

Popüler kültürün etkisiyle bireyler, yaşam tarzlarını, ilişkilerini ve dış görünüşlerini daha benzer bir şekilde yeniden şekillendirmekte ve birbirlerine daha fazla benzemektedirler. ABD'nin kültür hegemonyası; Hollywood filmlerinde kolaylıkla görebileceğimiz aynı tip giyimli, aynı tepkileri veren insanlar aracılığıyla tek tip insan modeli yaratmayı amaçlamaktadır (Gökdemir&Kurtoğlu, 2014, s. 51).

İnsanların, gereksiz ürünleri trend veya moda adı altında satın alarak toplumda prestij kazanma ve popüler kültürün bir parçası olma eğiliminde olmaları, toplumun tektipleşmesine hizmet etmektedir. Bu durum, sosyo-psikolojik ve sosyo-dini olarak değer ve tevekkül duygularının azalmasına neden olurken ekonomik olarak bireylerin daha fazla harcama yapmasına ve küresel ekonomiye katkıda bulunmalarına yol açmaktadır (Polat, 2020, s. 491-502).

Hannerz'e göre kültür, üç boyutta incelenir. Birinci boyut, fikirlerin ve düşüncelerin bütünleştiği zihinsel süreçlerdir. Bu boyut, bir toplumda ortak olarak benimsenen kavramlar, değerler ve diğer unsurların yanı sıra, bu fikirlerin zihinsel uygulamalarla ele alınma şekillerini de kapsar. İkinci boyut, somutlaştırma biçimleridir. Bu boyut, anlamın duyularla iletilmesi ve dışa aktarılma süreçlerinde farklı yolları içerir. Son olarak, ilk iki boyutun belirli bir nüfus ve onların toplumsal ilişkileri üzerindeki etkisini içeren toplumsal dağıtım boyutu bulunmaktadır. Hannerz kültürün; üç temel vurgusuyla ilerleyen, büyük ölçüde tutarlı bir yaklaşım olduğunu ileri sürmektedir. İlk olarak, kültürün toplumsal hayatta nasıl edinildiği ve öğrenildiği üzerinde durulmaktadır. İkinci olarak, kültürün kapsamlı bir yapıda, tutarlı bir şekilde bir araya getirilmiş parçalardan oluştuğu vurgulanmaktadır. Son olarak, kültürün farklı insan topluluklarına özgü paketler halinde geldiği ve bu toplulukların belirli alanlara ait oldukları kabul edilmektedir (Hannerz, 1996, s. 8).

İnsanlar anlamlarına göre hareket ederlerken veya anlamlar; insanlar yerinde dururken bile hareket etmenin yollarını bulurken, belirli alanlar aslında kültürü tam olarak kapsayamaz hale gelmektedirler (Hannerz, 1996:8). Hannerz'a göre, kültürel analiz için yararlı bir yöntem, kültürü "anlam habitatları" olarak görmektir. Genellikle, kültürel süreçler, bu farklı anlam habitatlarının bir araya gelmesiyle oluşur (Hannerz, 1996, s. 22). Bu sayede, yerel ve küresel düzeylerde iç içe geçen kültürel süreçleri daha kolay anlayabiliriz.

Kültürel küreselleşmeyi öne süren, medyanın imge ve sembolik yansımalarına, küresel düzeyde kültürel birlikteliğine değinen düşünür McLuhan; 1962'de yayınlanan “Gutenberg Galaksisi” kitabında dünyanın “küresel köy”e dönüşeceği tezini ortaya atmış, elektronik medyanın, endüstri medyasının yerini alarak sosyal birliktelik ve etkileşimlerinde hızlılık

kazanacağını, elektronik iletişimin dünyayı saran ağ olacağını iddia etmektedir (Mc Luhan, 1962, s. 31).

Ayrıca kitle iletişim araçlarının yaygınlık kazanmasıyla birlikte dünyada yaşayan herkesin sosyokültürel olarak hızlı etkileşim ağı içinde olacağı ve insanların eşdeğer zamanda aynı imajlara maruz kalıp yaşam tarzları ve kültürlerinin de bu ekseninde dönüşeceği öne sürülmektedir. Bireylerin sosyokültürel yaşamdaki bu dönüşümü, beraberinde bireysel ve ulusal kimliklerde de dönüşümü sağlayacaktır (Erdoğan, 2017, s. 220-222).

Kültürel küreselleşme tartışmaları, genellikle üç farklı perspektifte ele alınmaktadır. Bazılarına göre küreselleşme, kültürler arasında homojenleştirici bir etki yaratmakta ve dünya genelindeki kültürleri aynılaştırarak farklılıkları yok etmektedir. Diğer yandan ikinci yaklaşımda, küreselleşmenin homojenleştirici güçlerinin, çeşitli yerel direnişlerle karşılaştığı ve küreselleşmenin bu gerilim etrafında şekilleneceği "kültürel farkçılık tezi" adı verilen bir görüş ortaya atılmıştır. Üçüncü yaklaşımda ise, küreselleşmenin aynılaştırıcı etkileri olduğu kadar farklılaştırıcı etkileri de bulunduğu ve melez kültürlerin ve kültürel yapıların ortaya çıkmasını teşvik ettiği düşünülmektedir.

İlk görüş olan homojenleştirme tezi, genellikle Ritzer (2007, s.25) tarafından öne sürülen "McDonalddlaşma" ya da "Amerikanlaşma" ve genel olarak Batılılaşma kavramıyla ilişkilendirilirken, ikinci görüş ise yerelliklerin küreselleşme sürecindeki önemine vurgu yapmaktadır. İkinci yaklaşım olan kültürel farkçılık tezi örneği olarak, Samuel Huntington'ın "Medeniyetler Çatışması" tezi gösterilebilir. Huntington "Medeniyetler Çatışması" tezinde, Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra uluslararası yaşanacak çatışmalarda belirleyici unsurun politik veya ekonomik ideolojiler aracılığıyla değil medeniyetler arasındaki çatışmalardan kaynaklanacağını ifade etmiştir (Huntington, 2001'den Aktaran: Kumru, 2018: 607).

Ayrıca Benjamin Barber'ın "McWorld" ve "Cihad" arasındaki zorunlu gerilimi ve çatışmayı ele alan çalışması da bu bağlamda önemlidir. Benjamin Barber'a göre; dünyada yaşanan çatışmalar, yerel değerler ve küresel güçler arasında yaşanan gerilimlerden kaynaklanmaktadır. Dünyada hâkim olan kapitalizm ve tüketim kültürünü ifade eden "McWorld" ile yerelleşme savunucusu ve alternatif yaklaşım olan "Cihad" iki farklı perspektifi temsil etmektedir. McWorld, kültürleri oluşturan dini, tarihi vb. dayatmacı değerlerinden arındırılarak ortaya çıkan kültürü, toplumu ve kimlik algısını ifade ederken cihad ise; geleneksel, kurallara dayalı, dogmatik, yerel kültürü yansıtan bir yaklaşımı ifade etmektedir. Cihad, Batılı düşüncelere karşı, ulusların içinde barındırdığı dinsel, radikal değerleri kapsamaktadır. McWorld; Cihad'ın aksine yayılcı, popüler kültürün bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır ve günümüz reklam sektörünün gelişmesiyle de bağlantılı ilerleyiş kaydetmektedir. Farklı iki toplum kültürünü yansıtan iki farklı toplum modeli, demokratik topluma alternatif olamamışlardır. Cihad'ta hâkim olan parçalayıcılık ve "McWorld"ün ulusal

sınırların geçişkenliğine imkân sunması, ulus devlet ve yurttaşlık bilincini zedelemiştir (Eriksen, 2007'den aktaran: Erdoğan, 2017: 246- 247).

Ritzer'in öncülüğünde literatürde yerini alan "McDonalddlaşma", Batılı devletlerin kapitalist toplumların yaşam biçimleri, değer ve tüketim alışkanlıklarını dünyaya yansıtarak kapitalizmin yeniden canlanmasının koşullarını yaratması ile toplumun tüketim toplumu ideolojisi çerçevesinde tektipleştirilmesi amaçlanmaktadır. Çok uluslu şirketlerin dünyada yaygınlaşmasıyla başlayan bu süreç, fast food'un dünya toplumları üzerinde hakimiyet kurmasını sağlamıştır. "McDonalddlaşma"; tüketim sektörü olan Nike, Starbucks gibi işletmelerin yanı sıra eğitim, sağlık, siyasi ve dinsel değerleri de içinde barındıran bir süreç olmuştur. "McDonalddlaşma"nın dünya üzerinde bu denli yaygınlaşmasında etkili olan faktörleri; hızlı verim alınabilmesi, hesap edilebilmesi, öngürülür olması ve müşterilerin kontrol edilebilmesi şeklinde sıralamak mümkündür. Küresel kültür; çeşitli kültürlerin karşılaştığı, rekabet ve çatışma alanlarının birleşimi şeklinde yorumlanmaktadır. Küreselleşme kavramıyla birlikte literatürde yerini alan McDonalddlaşma, aynı zamanda küresel yerelleşmeye işaret etmektedir. Devletler, kendi değerleriyle entegre bir şekilde kendi McDonald's sistemlerini yaratabilmektedir. Bu bağlamda, McDonald's kültürünü, küreselleşmenin değerleriyle birlikte devletin içinde barındırdığı kültürel değerleri de içeren bir sistem olarak yorumlamak mümkün olacaktır. Bu doğrultuda; McDonald's kültürüne, Mısır'da McFalafel, Filipinlerde McSpaghetti örnek gösterilmektedir (Mann, 2008'den aktaran: Erdoğan, 2017: 220-222).

McDonald's kültürü, kültürel ve coğrafi alanlarda yerelleşmeye yönelerek yaygınlık gösterdiği diğer ülke sınırlarına kültürel değerler ekleyerek yeni dinamikler kazandırmıştır. Gelişen küresel kültür sadece ekonomiyi kapsamamaktadır. Kişilerarası ilişkilerden oluşan bir ağ tarafından yönlendirilmektedir. Bu sürecin, ulus ötesi bir hal mi alacağını, bölgesel düzeyde mi kalacağını ya da ne yöne evrileceğini kestirmek kolay değildir (Erdoğan, 2017, s. 220-222).

Üçüncü yaklaşımda ise, kültürel küreselleşme her bir kültürün içinde barındırdığı değerlerden oluşmakta ve homojen bir algıda şekillenmektedir. Bu bağlamda küresel kültürün oluşması, kültürlerin sıkışarak farklı kültürlerle entegre edilmesiyle meydana gelen bir kültürü ifade etmektedir. Kültürel çeşitlilik bir diğer deyişle çok kültürlülük, sınırlar ve kimlik kavramını sarsarak küçük etnik grupların (cemaat, cinsiyet, dil, ırk) ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Ulus devletlerin homojen üst kimlik yapısı, kültürel küreselleşmeyle birlikte heterojen ve dinamik bir alt kimlikli yapıya dönüşmektedir. Ulus devletin sınırları içinde yaşayan halkın çokkültürlü olması, küresel düzeyde devletlerin homojenleşmesine bir diğer taraftan da kültürel yozlaşmaya neden olmaktadır. Bu bağlamda kültürel küreselleşme; ulus devletlerin geleneksel siyasi kurum, yapı ve işleyişlerini, ulusal bilinci, ekonomik ve teknolojik gelişmeleri de içinde barındıran topyekûn dönüşüme sürüklemekle birlikte zaman ve mekân algısından bağımsız, ulus ve kolektifin yerini mahalli/adem-i merkeziyete ve bireyselliğe

birakarak bireysel bir bilinci inşa etmektedir. Ayrıca, kullanılan ortak simgelerle “dünya vatandaşlığı” bilinci yaratarak farklı kültür ve yaşantıların birbirine entegre edildiği, ortak tek bir toplum ve toplumsal yaşamın inşa edilme sürecini ifade etmektedir (Uğuz&Saygılı, 2016, s. 140-141).

Kültürel küreselleşme, yukarıda açıklanan “yerel kimlikler” ile “heterojen kimlikleri” içinde barındırdığı gibi aynı zamanda kimlik arayışına üçüncü bir alternatif olan “melez kimlik” oluşumuna da imkân sunmaktadır. Homi Bhabba ve Edward Soja’nın öncülüğünde şekillenen melezleşme, ideolojik farklılıklar üzerinden yorumlanmaktadır. Melezleşme; yerel kimlikler ve tarihin emperyalist argümanlarından soyutlanarak oluşacak olan hayali bir topluluk olarak tanımlanmaktadır. Melezleşme bir tür soyutlama söylemine dayanan postkolonyal bir söylemdir (Dirlik, 2000’den aktaran: Erdoğan, 2017: 257).

Yerli ve batılı kültür arasında yer alan boşluğu dolduran melez kimlikler, ideal toplum yapısını oluşturmaya yönelik düşünsel bir faaliyet göstermektedir. Melezleşme söylemi; melez kimliklerin gerek bireysel kimlik arayışı gerekse toplumsal kolektif bilinç oluşumunda, değerlerin reddedilmesi veya yok edilmesine yönelik belirli kalıplar içinde düşünülmemesine vurgu yapmaktadır. Ayrıca, hiçbir birey ve topluluk sabit değildir ve dolayısıyla kabul ettiği veya reddettiği değerlerin zaman içinde değişiklik gösterebileceği ihtimali üzerinde durulmuştur. Bireylerin düşüncelerinin değişim ve dönüşüme açık olduğu vurgusu yapılarak çatışmacı yaklaşımın yerine kapsayıcı bir tutum içinde olan melez kimlikler, ideal bir kimliğin oluşmasında esneklik sağlayan ve bireyin düşünsel zeminine fırsat sunan üçüncü bir yaklaşım olarak literatürde yerini almıştır (Scholte, 2000’den aktaran: Erdoğan, 2017: 257).

Kültürel küreselleşme; toplumu oluşturan bireylerin sosyal, düşünsel, kültürel farklılıklarını içinde barındıran bir süreç olmuştur. Yukarıda açıklanan farklı kimliklerin oluşumu, bireylerin bilinç düzeyiyle ilgili kendi “aidiyet” duygusunu tanımlama sürecini ifade etmektedir. Bu bağlamda küreselleşme süreci toplumu oluşturan tarihsel, kültürel, sosyoekonomik ve siyasi değerlerle harmanlanarak ortaya çıkmasıyla “çokkültürlülük”e imkân sağlayan bir süreç olmuştur. Ulus devletler küreselleşme süreciyle birlikte çeşitli kimliklerin içinde barındırdığı değerlerin benimsenmesi sürecinde, asimile etmenin yerini birey kimliklerinin kabul görmesi almıştır. Bu anlamda kültürel küreselleşme, üst kimlik oluşumunda, heterojen bir karakter kazanarak yeni bir bilinç oluşturmaya imkân sağlayan bir süreci de açıklamaktadır (Erdoğan, 2017, s. 253).

Kültürel küreselleşme; küresel toplumu homojenleştirme eğilimi ile ulus devletin toplum yapısını temsil eden üst kimlik kavramının homojen karakterini ve çokkültürlülük kavramının sürece dâhil olmasıyla da ulus devletin üst kimlik karakterini heterojen bir forma dönüştürme eğilimi gösterir. Dolayısıyla kültürel küreselleşme ulus devletin homojen üst kimlik karakterine zarar vermektedir.

3.2. Küreselleşmenin Ulus Devlet Egemenliğini Zayıflatmadığını Savunan Yaklaşım

Küreselleşme sürecinin “devlet”in rolünü zayıflatmadığını savunan yaklaşım çokça taraftar toplasa da diğer yandan “devlet”in her dönemde gücünü devam ettirdiğine dair bakış açısı da oldukça değer görmektedir.

Küreselleşme ile birlikte uluslararası arenada uluslararası örgütler gibi pek çok yeni aktörün ortaya çıkmasıyla birlikte yeni aktörlerin etkinliğini uluslararası kamuoyunda tartışmaya açan bazı gelişmeler yaşanmıştır. Örneğin; Bosna, Kosova, Ruanda gibi ülkelerde Soğuk Savaş süresince bekleyen etnik sorunların Soğuk Savaş’ın bitimiyle birlikte patlak vermesi sonrası dünya barışının korunması amacıyla kurulan Birleşmiş Milletler gibi uluslararası örgütlerin, insanlık dramı yaşanan bu iç savaşlara yönelik askeri müdahalede bulunma ve barışı tesis etmede yetersiz kalması, şiddete ve ölümlere izleyici kalınması uluslararası örgütlerin etkinliğini de tartışmaya açmıştır. 1992 yılında BM tarafından Bosna’ya gönderilen ve “Koruma Güçleri” olarak bilinen UNPROFOR askerleri, bölgeye insanî yardım ulaştırmak ve BM Güvenli Bölgelerine yönelik şiddeti engellemek için görevlendirilmiş olmalarına rağmen silahlarını emir almaları halinde nefsi müdafaa amaçlı kullandıkları ve çok zorunlu haller olmadığı müddetçe kullanmadıkları görülmüştür. (Kirkpatrick, 1995’den aktaran: Yılmaz & Akbulut, 2016: 78).

Buna ilaveten Uluslararası Adalet Divanı’nın (UAD) Bosna’da yaşananlara karşı neredeyse Sırbistan’ı destekleyen tavrı; uluslararası barış, istikrar ve güvenliği sağlama konusunda uluslararası kurumların etkinliğinin sorgulanmasına yol açmıştır. BM’nin özellikle savaşlarda yaşanan kitlesel ölümlerin yoğun olduğu insani krizleri önleme veya çözüm geliştirme konusunda pasif kalması, örgütün işlevselliğinin tartışılmasına sebep olmuştur (Çakmak & Atılgan, 2012, s. 12).

Sırpların, binlerce Arnavutun yaşamını yitirmesine sebep olduğu Kosova Savaşı’nda ise BM; Rusya ve Çin’in baskısı nedeniyle bölgeye askeri müdahale konusunda çekimser davranmıştır. ABD liderliğinde müdahale eden NATO birlikleri 24 Mart 1999 günü, Sırp birliklerine 11 hafta sürecek olan hava saldırısını başlatmış ve başarılı olmuştur. Bu durumdan da anlaşılacağı üzere BM Güvenlik Konseyi kararlarını dikkate almayan ve Kosova’ya müdahale eden ABD, Soğuk Savaş sonrası dönemin tek hegemon gücü olduğunu kanıtlamıştır (DW, 2009’dan aktaran: Yılmaz & Akbulut, 2016: 78).

Ulus devletler, küreselleşme süreci ile birlikte uluslararası sisteme dâhil olan uluslararası örgütler, yerel yönetimler, STK’lar ve uluslararası şirketler gibi farklı aktörlerle siyasal, ekonomik, kültürel anlamda iş birliği halinde olsalar da kendilerini küresel unsurlara karşı korumaya çalışan ABD gibi bazı güçlü devletler güçlerini muhafaza etmeye devam etmektedirler.

Ulus devletlerin önemli bir aktör olma durumunu muhafaza etmesinin diğer bir sebebi ise, küreselleşmeyle birlikte 1980'lerin ikinci yarısında etkisi daha çok hissedilen neo-liberal politikaların yaratabileceği risklere karşı önleyici bir unsur olarak görülmesidir.

Bu bağlamda küreselleşmeyle birlikte; özelleştirme, sermaye ve hizmetlerin serbest dolaşımı, gümrük ve kotaların kaldırılması gibi serbest piyasa ekonomisi sistemine özgü uygulamalar nedeniyle devletin tekelinin kırılması söz konusu olsa da pazarların ve şirketlerinin yerelde ve küreselde varlıklarını kamu gücü sayesinde sürdürdükleri aşikârdır. Halen ulus devletlerin dış sermayeyi sınırlandırabildiği bir gümrük sınır sistemi mevcuttur. Ayrıca; kurallar dâhilinde üreticiyi ve tüketiciyi ekonomik tehditlere karşı koruması ve bireylerin haklarının güvencesi olması bakımından da devletler önemli aktörler olmaya devam etmektedirler. Devletin kontrolü tamamen bırakması ve girişimcilerin tamamen serbest olması gelişmekte olan ülkeler adına ekonomik bir tehdit oluşturabileceği için güçlü bir devlet denetimi bir gereksinim haline gelmiştir (Bozkurt, 1998'den aktaran: Yılmaz & Akbulut, 2016: 82-83).

Bunun yanı sıra özellikle 1990'ların başından itibaren piyasa koşulları, nüfus yapısının değişimi ve küreselleşmenin etkisiyle işsiz, hasta, özürlü, yaşlı vb. dezavantajlı nüfusun artışı, refah devletine olan ihtiyacı artırmıştır (Özdemir, 2007, s. 280). Diğer taraftan ulusal ve küresel anlamda yaşanan ekonomik krizler de devletin rolüne duyulan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır (Işığışık, 2009, s. 318).

Robert O. Keohane'ye göre; rekabetçi piyasa ekonomisinde ekonomi simsarları ile karşılaşan insanların ezilmemesi, devletlerin frenleyici ve koruyucu rolü sayesinde mümkün olacaktır (Held & McGrew, 2008, s. 187).

Vatandaşlarının asgari bir yaşam düzeyine sahip olması için ulus devletler, toplumda eşitliği ve gelir adaletini sağlamak, istihdam oluşturmak gibi amaçları gerçekleştirmeyi hedeflerler (Erdal, 2012, s. 32). Öyle ki küresel krizlerin ulus devletlere yansması durumunda devletin, vatandaşlarının ekonomik krizlerden etkilenmemesi için tedbir almasına ihtiyaç vardır.

Küresel ölçekte artan adaletsiz refah dağılımı dünyadaki istikrarı ve güvenliği olumsuz etkilemiş, toplumsal barışı bozmaya başlamıştır (Devlet Planlama Teşkilatı, 2011, s.11). Son yıllarda refah yaşam koşullarına erişmek amacıyla Afrika, Ortadoğu ve Asya'dan Avrupa'ya göç dalgaları yaşanmıştır (Esposito & Kalın, 2022, s. 78).

Bununla birlikte suç olaylarının artışıyla toplumsal huzurun bozulması milliyetçi hükümetler tarafından göçmenlere karşı sert önlemlerin alınmasına neden olmuştur (Esposito & Kalın, 2015, s.69). Aşırı sağ kanat partiler, göçmenliği zorlaştıran katı yasa tekliflerinde bulunmuşlardır. Avrupa'da sivil toplumdan hükümete ve medyaya kadar göçmenler hem ötekileştirici hem de cezalandırıcı bir tavırla karşılaşmaktadırlar.

11 Eylül saldırıları; Batı'da İslamofobi'nin, Müslüman dünyada ise Amerikan karşıtlığının büyümesine sebep olmuştur. Birçok kamu kuruluşunda Müslümanların ötekileştirildiği, tacize ve şiddete uğradığı, mal ve hizmetlere ulaşımında engellerle karşılaştıkları bilinmektedir (Choudhury, 2007, s. 77-106). Küreselleşme süreciyle birlikte farklı etnik, kültürel ve dini unsurların oluşturduğu çeşitlilik anlayışının, devletlerin göçmenlere karşı aldığı önlemler doğrultusunda terk edilmesi, ulus devlet anlayışının pekiştirildiğinin göstergelerindedir.

Ulus devletler; hala ulusal güvenlik, yasama ve yargı gibi alanlarda egemenliklerini sürdürmekte ve kendi sınırları içinde belirli politika kararlarını alabilmektedir. Serbest piyasa ekonomisinin hâkim olduğu küresel piyasaların ve uluslararası örgütlerin varlığı devletlere ekonomik yönden rekabetçi bir nitelik kazandırmıştır (Yıldırım, 2023, s. 168). Ayrıca, ulus devletler küresel platformlarda aktif rol oynamakta ve uluslararası anlaşmalar aracılığıyla küresel sorunlara çözüm bulma çabalarını sürdürmektedirler (Heywood, 2006, s. 219). OECD'yi örnek verecek olursak Avrupa ülke ekonomilerinin etkinliği ve rekabet gücünü artırmak için eşitlikçi bir ortamda açık ve rekabetçi piyasa şartlarını ciddi ölçüde savunmaktadır (Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği, 2014, s. 58). Bu bakış açısına göre; küreselleşme sayesinde iş birliği halinde olan ulus devletler, rekabetçi küresel dünyada gelişimleri doğrultusunda daha etkin bir güce ulaşmayı başarırlar.

Küreselleşme kaçınılmaz bir süreçtir ve ulus devletler, çağdaş ve güçlü olmak için alt ve üst düzeydeki baskılara karşı koymalı, tüm vatandaşlarının refahını ve mutluluğunu gözetmelidir. Bu nedenle ulus devletler, küreselleşmenin gerektirdiği ekonomik, siyasi ve sosyal değişimlere ayak uydurarak kendilerini yenilemelidir.

Ulus devletler, hala sınırları içinde bir yönetim örgütü olup anayasal ve yasal sistemleriyle insanların hareketlerini kontrol eden en önemli güçtür. Nüfus, bu sınırlar içinde vatandaşlığın öznesidir ve ulus devlet bu sınırlar dahilinde egemenliğini muhafaza eder. Ulus devlet, sınırlar dahilinde vatandaşlarını temsil ve denetlemede tek egemen güçtür (Kır, 2002, s. 68-69). Küreselleşme sürecinde; ulus devlet, demokratik ve hukuk devleti olma iddiasıyla küresel veya ulusal düzeyde yaşanan ekonomik krizlere karşı halkının ekonomik yönden refahını sağlamak, iç ve dış tehditlere karşı güvenliğini sağlamak noktasında ve daha demokratik bir yönetim anlayışı çerçevesinde halkının istek ve beklentilerini karşılamak konusunda her türlü krizle başetme kabiliyetiyle güçlü bir şekilde dönüşmeyi başarmıştır. Diğer yandan küreselleşme sürecinde dijitalleşen dünyanın geliştirdiği teknoloji; ulus devletin, kendi vatandaşını çok daha kolay takip ve kontrol edebildiği bir mekanizma oluşturmasına katkı sağlamıştır.

Küreselleşme süreci, ulus devletlerin geleneksel egemenlik anlayışlarını değiştirmiş ve ulus devletleri uluslararası alanda iş birliği ve ilişkilerin öne çıktığı yeni bir çağa doğru yönlendirmiştir. Bu dönemde ulus devletler, uluslararası normlara uyum sağlayarak ve iş birliği yaparak güçlerini ve rollerini yeniden şekillendirme ihtiyacı duymaktadırlar. Bu

bağlamda, ulus devletlerin varlığı tartışma konusu olmaktan ziyade, evrensel normlar çerçevesinde hareket ederek uluslararası alanda daha etkin ve işbirlikçi bir rol oynamaları teşvik edilmektedir (Talas & Kaya, 2007, s, 154). Serbest piyasa ekonomisinin hâkim olduğu küresel piyasaların ve uluslararası örgütlerin varlığı, devletlere ekonomik yönden rekabetçi bir nitelik kazandırmıştır (Yıldırım, 2023, s. 168).

Küreselleşme sürecinin, ulus devletin egemenlik olgusuna etkisi bağlamında yapılan tartışmalara genel olarak bakıldığında; küreselleşme sürecinin devletlerarasındaki iş birliğini artırarak egemenliği güçlendirebileceğini iddia edenler, devletlerin birbirleriyle daha fazla etkileşimde bulunarak ortak sorunları çözmek için iş birliği yaptığını ifade etmektedirler. Örneğin, uluslararası ticaret anlaşmaları, çevre koruma protokolleri ve insan hakları sözleşmeleri gibi küresel düzeyde yapılan anlaşmalar, ulus devletlerin birlikte hareket etmelerine ve daha etkin hale gelmelerine olanak tanıyabilir. Bu noktada; uluslararası örgütlere, ulusal egemenliği zayıflatmaktan ziyade ulusal egemenliği destekleyen bir faktör gözüyle bakılmıştır.

Robert Cox; küreselleşme sürecinde devletin geri çekildiği yaklaşımına karşı çıkarak küreselleşme sürecinin bir uluslararasılaşma süreci olduğunu iddia etmektedir. Bu süreçte devlet aygıtı kendini yeniden yapılandırmakta ve farklı sınıf güçleri ile olan ilişkilerini yeniden düzenlemeye devam etmektedir. Küresel görüş birliğinin ulusal pratiklere dönüşmesi ile tamamlandığı bir süreç olarak ifade ettiği bu süreçte ulus devlet politikalarının küresel ve yerel arasında oluşan ilişkiler ve çelişkiler çerçevesinde geliştirildiğini ifade etmektedir (Cox, 2002'den aktaran: Akkuş, 2015: 54).

Küreselleşme sürecinde ulus devletlerin egemenliği konusundaki değerlendirmeler çeşitlilik göstermektedir. Heywood'a göre küreselleşme sürecinde AB örneği üzerine bir değerlendirme yapıldığında; ulus devletlerin yetki ve kontrolünün azaldığına dair görüşlerin yanı sıra ulus devletlerin egemenliğinin veto yetkisi çerçevesinde korunabileceğini savunan görüşler de mevcuttur (Heywood, 2006, s.214-216). Bu örnek özelinden egemenlik meselesine dair görüşlere bakıldığında; diğer uluslararası örgütler ve ulus devletler arasındaki ilişkiler de aynı doğrultuda değerlendirilebilir.

SONUÇ

Küreselleşme, üretimi yapılan malların, uluslararası hale gelmiş markaların, çeşitli fikirlerin, ülke kültürlerinin dünyaya yayılması ve benimsenmesi sürecini ifade eden bir olgudur. Siyasal, toplumsal, iktisadi, kültürel değişimleri anlatan küreselleşme sürecini Avrupa'nın sömürgeleştirme faaliyetlerine kadar götürmek mümkün olsa da 1970'ler itibariyle teknolojik, iletişimsel gelişmelerin de hızlanmasıyla bahsedilen değişim ve dönüşümlerin daha belirgin hale geldiğini görmekteyiz. Feodalizmden ticari kapitalizme geçme aşaması olarak görülen özellikle ilk sömürgecilik faaliyetlerinin görüldüğü dönemi birinci küreselleşme dalgası, 1870'li yıllarda sanayi devrimiyle başlayıp Birinci Dünya Savaşı'yla sona eren sürece ikinci küreselleşme dalgası, İkinci Dünya Savaşı'yla başlayan ve 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması ve 1991'de Sovyet Rusya'nın çözülmesiyle ivme kazanan ve hala devam etmekte olan sürece üçüncü küreselleşme dalgası denilmektedir. Üçüncü küreselleşme dalgasıyla birlikte bölgesel ve uluslararası örgütlerin, kuruluşların ve uluslararası şirketlerin sayısı ve uluslararası sistemdeki etkinliği artmıştır.

Küreselleşen dünyada uluslararası örgütlerin etkinliğinin artmasına rağmen ekonomik, ekolojik, sosyolojik temelli küresel sorunların başedilemez noktaya ulaşması küreselleşme karşıtı protestolara neden olmuştur. Bu noktada 1999'da ABD'nin Seattle kentinde gerçekleşen küreselleşme karşıtlarının protestolarından bahsetmeden geçmememiz gerekir. 1999 yılında ABD'nin Seattle şehrinde WTO zirvesini protesto etmek amacıyla gerçekleşen gösteriler o tarihe kadar yapılan küreselleşme karşıtı protestoların en çok ses getireni olmuştur. Dünyanın pek çok farklı ülkesinden gelen insanlar; farklı siyasi görüşlere sahip olmasına rağmen, küresel güç odaklarını, uluslararası şirketleri, kurumları, acımasız kapitalist sistem savunucusu ülkeleri protesto etmek amacıyla internet üzerinden hızlı bir şekilde mobilize olmayı başarmışlardır. Küreselleşmenin sebep olduğu gelir adaletsizliği, işsizlik, işçi ücretleri, çevre tahribatı, insan hakları gibi meseleleri yüksek sesle gündeme getirmişlerdir.

Diğer taraftan, bölgeselleşme eğilimleri istikametinde entegrasyon faaliyeti içinde olan ülkelerin, küreselleşme sürecinde rakip olarak algılandıkları da küresel pazarda rekabet gücüne sahip olmak için bölgesel entegrasyonlara başvurduklarını ve hatta dünya ticaret hacminden pay alabilmek amacıyla gruplar halinde güçlerini birleştirmeye ihtiyaç duyduklarını söyleyebiliriz. Avrupa, Amerika ve Avrasya'da çeşitli ekonomik birlikler bulunmakla birlikte bölgeselleşmenin en iyi örneği hem ekonomik hem de siyasi bir birlik olan AB'dir. Avrupa'nın uluslararası arenadaki siyasi ve ekonomik varlığı ile Avrupa entegrasyonuna verdiği önem dikkate alındığında, AB'nin siyasi ve iktisadi mukavemeti, kıtasal bir bütünleşme süreci olarak da yorumlanabilir.

Küreselleşme ekonomik, siyasal, kültürel boyutlarıyla çok yönlü gerçekleşen bir süreçtir. Ekonomik küreselleşme, devletlerarasında mal, sermaye ve emek akışı aracılığıyla gerçekleşen bir ekonomik entegrasyonu ifade eder. Siyasal olarak, küreselleşmenin devlet sınırlarını aşan etkileşim özelliği sayesinde bireyler, uluslararası örgütler, STK'lar, bölgesel entegrasyonlar, ulus üstü yapılar, hükümet dışı kuruluşlar, çok uluslu şirketler uluslararası ilişkilerde birer aktör haline gelmişlerdir. Kamu yararını gözetmek, devletin, egemen olma niteliğinin önüne geçen görevi haline gelmiştir. Çevresel sorunlar, sosyal gelişim, barınma, insan hakları, özgürlük gibi bireyin haklarını temel alan meseleler; devletlerin iç politikalarını aşarak uluslararası kamuoyu tarafından evrensel meseleler olarak kabul görmeye başlamıştır.

Küreselleşme ile birlikte ulus devlet; şeffaflık, katılım, hesap verilebilirlik, esneklik, demokratikleşme, yerelleşme, çoğulculuk gibi güçlü akımların etkisi altında dönüşmeye zorlanmaktadır. Küreselleşme sürecinde toplumların etkileşiminin artması ile kültürel küreselleşme gerçekleşmiş bundan toplumların etnik, dinsel, dilsel, sosyal, yurttaşlık kimlikleri etkilenmiştir. Küreselleşme kavramına farklı bakış açıları ile yaklaşan farklı anlayışlar vardır. Bunlar: aşırı küreselleşmeci yaklaşım, kuşkucu yaklaşım, dönüşümsel yaklaşımdır.

Aşırı küreselleşmeciler; küreselleşmenin uluslararası üretim, ticaret ve finans aracılığıyla ulusal ekonomilerin yapısını bozduğunu savunurlar. Teknolojik devrimler yoluyla dünya ekonomisinin etkilendiğine, maliyetlerin düşerek rekabetin arttığına, ulusal malların ve şirketlerin yerini uluslararası yüksek değerli ekonomilerin alacağına inanırlar. Aşırı küreselleşmecilere göre; küreselleşme, piyasa ilkelerinin devlet karşısındaki üstünlüğünü ve küresel uygarlığı ifade eder ve bu oldukça memnun edicidir ve küreselleşme, küresel kapitalizmin her şeye ezici bir biçimde galip geldiği bir süreci anlatır. Radikaller olarak da anılan aşırı küreselleşmeciler için küreselleşme küresel piyasa uygarlığı belirtisidir.

Bir diğer küreselleşme yaklaşımı, küreselleşme karşıtları ya da 'kuşkucular/şüpheciler'dir. Kuşkucular, araştırmalara göre 19. yüzyıldan itibaren yatırım, ticaret, iş gücündeki akış dikkate alındığında iktisadi bağımlılık seviyesinin değişmediğini savunurlar ve bugün tam olarak bütünleşmiş bir dünya ekonomisinden bahsedemeyeceğimizi sadece uluslararasılaşmadan söz edebileceğimizi savunurlar.

Küreselleşme karşıtı Dani Rodrik'e göre; küreselleşme süreci toplumda gerilimlere sebep olmaktadır. Örneğin; ticaret ve yatırımın önündeki engellerin kaldırılması, küresel pazara ulaşabilen ve ulaşamayan gruplar arasında asimetri yaratmakta; küresel piyasa kurallarının ülke içinde uygulanmasının gerektirdiği toplumsal kurumlarda gerçekleşen düzenlenmeler çatışmalara sebep olmakta, bu şartlarda devletlerin sosyal güvenlik ağını sağlamaları giderek zorlaşmaktadır. Tüm bunlar, toplumsal çözülmeye sebep olan gerilimlerdir. Ayrıca küreselleşme karşıtları; küreselleşme sürecinin, ekonomik aktiviteyi, Kuzey Amerika, Avrupa, Asya-Pasifik noktalarına yoğunlaştırarak finansal ve ticari yönden dünyayı bölgeselleştirmeye

yönlendirdiğini savunur. Rodrik'e göre; hatta altın standardı uygulamasına göre dünya ekonomisi daha az entegredir ve dolayısıyla küreselleşmeden ziyade uluslararasılaşmadan bahsedebiliriz ki bu da ulus devletin etkinliğinin arttığı anlamına gelir (Rodrik, 2011, s. 47).

Küreselleşmeye dönüşümsel perspektifle yaklaşan Castel, Giddens, Scholte ve Rosenau; dünya düzenini şekillendiren siyasi, toplumsal, ekonomik değişimlerin küreselleşmenin itici gücüyle gerçekleştiğini savunurlar. Bahsedilen değişimler tahmin edilemez, belirsiz nitelikte olduğundan küreselleşmeye bir rota çizmezler. Dönüşümselciler; aşırı küreselleşmecilerden farklı olarak, bazı toplumların giderek birbirine benzediğine bazılarının ise marjinalleştiğine inanırlar. Ulus devletin sonunun geldiğine inanan aşırı küreselleşmeciler ve bu konuda hiçbir değişiklik olmadığını savunan şüphecilerden farklı olarak dönüşümselciler; küreselleşme sürecinde daha az coğrafi sınırların olduğuna ve karmaşık ulus üstü yapılarla tanımlı bir ulus devlet varlığına işaret ederler.

Küreselleşme süreciyle aşınan ulus devlet yapısının geçirdiği dönüşüm, uluslararası ve ulus aşırı örgütlenmeler kadar yerel örgütlenmelerin ve yerel unsurların birer siyasal ve yönetsel aktör olarak küresel platformda yer almasını sağlamıştır. Devlet olgusu, bu noktaya gelene kadar tarihsel olarak belli aşamalardan geçmiştir. 16. yüzyılda ortaya çıkan devlet kavramı, toplumsal düzeni sağlamak amacıyla Ortaçağ Avrupası'nda papa ve imparator arasındaki yetki mücadelesinin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu mücadele ve evrim süreci daha sonra modern devleti oluşturmuştur.

Feodalizmin çöküşü ardından mutlak monarşilerin ortaya çıkmasıyla egemenlik kavramı güçlenmiş, özellikle de Fransız Devrimi ile ulusçuluk daha belirgin hale gelmiştir. Uluslararası ilişkiler disiplinine göre, genellikle 1648 Vestfalya Antlaşması'nın ulus devlet yapılanmasının başlangıcı olduğu iddia edilse de, bu görüş oldukça tartışmalıdır. Çünkü söz konusu antlaşma ile devletler eşitlik ilkesi doğrultusunda uluslararası alanda tanınmış ve formel ulus devletler olarak kabul edilmişlerdir. Ancak ulus devlet kavramı, bu tarihten önce de pratikte varlık göstermektedir.

Ulus devletler, topraklarında yaşayan insanların ortak değerler etrafında bir araya gelmelerini sağlayan önemli yapılar arasında yer almaktadır. Bu yapılar, politika yapım sürecine etki edebilecek güce sahiptir ve belirli bir coğrafya üzerinde yaşayan yurttaşların kimliklerini ve birliklerini güçlendirir. Ayrıca ulus devlet, belirli sınırlara sahip siyasi bir yapıdır, meydana geldiği unsurlar ise şöyledir; "ülkesellik" kavramı, ulus devletin belirgin sınırlara sahip bir coğrafyasını temsil eder. Bu sınırlar, ulus devletin yaşam alanını belirler ve egemenlik alanıyla demografik özelliklerini belirleyen önemli bir faktördür. Ulus devletin sahip olduğu idari ve siyasi merkezîyetçi yapısı; onun merkezîlik temelinin oluşturarak farklı faaliyetleri yönlendirmesini, denetlemesini, etkinleştirmesini ve yaptırımlar uygulamasını sağlar.

Ulusal egemenlik, temelde her bir devletin bir diğere devlete/devletlere karşı savunma ve dayanma mekanizmasıdır. Egemenlik kavramı, modern devletin ana paradigması haline gelmiştir. Belirli sınırlar içinde yönetme ve kontrol etme hakkını ifade eden egemenlik kavramı, ulus devletin en tartışmalı birimi olmasına rağmen ulus devletin geleceğini belirleyen temel yapı taşı olarak kabul edilir.

Modernliğin küreselleşmesi, sadece modern kurumsal yapıların küresel olarak farkındalık kazanmasını değil, aynı zamanda bu yapıların doğası gereği değişim süreçlerinin gerçekleşmesini ve bu değişimlere bağlı olarak kurumsal küreselleşmenin oluşmasını ifade etmektedir. Bu bağlamda, modernliğin küreselleşmesi aslında bu değişimin kendisidir. Küreselleşme konusunda, değişim süreçleri genellikle Soğuk Savaş dönemi devletin kurumsal yapısının değişimini ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu değişim hem bireysel ve kurumsal analizlere hem de ilişki analizlere konu olabilir. Kitle iletişim araçlarındaki değişiklikler kültürel yakınlaşmayı artırmakta, kültürel yakınlaşma benzer davranış kalıplarını doğurmakta, bu benzeşme bireyin toplumsal katılımına etki etmekte ve demokratik katılım ve uygulamalara doğrudan müdahaleye neden olmaktadır. Genellikle 1960'lı yıllarda başlayan tüm bu gelişmeler 1980'li yıllardan sonra ancak daha belirgin bir hale gelmiştir (Saygılı, 2010, s. 65-97).

Çalışmamın araştırma konusunu oluşturan küreselleşme sürecinin, ulus devletin egemenlik rolü üzerindeki etkisi bağlamında; küreselleşme olgusunun ulus devletin egemenlik rolünü daraltmadığını savunan yaklaşım; küreselleşmenin, her ne kadar ulus devletlerin egemenlik alanını daraltan bir süreç gibi görüldüğü ifade edilse de küresel sermayenin devletin yetki alanına bağlı olma durumu, göç ve terör olayları gibi zorlayıcı unsurlar, yükselen milliyetçi eğilimler, sosyal yapıdaki değişimler ve uluslararası örgütlerin küresel ve bölgesel barışı sağlamada pasif kalması gibi durumlar itibarıyla ulus devletlere duyulan ihtiyacın önemini vurgulamaktadır. Bu durumu örneklendirmek gerekirse; BM barış güçlerinin 1990'lı yıllarda Bosna ve Kosova'da yaşanan şiddet olaylarında askeri müdahaleden geri durması; uluslararası örgütler aracılığıyla ittifak ve iş birliğinin sağlanması nosyon'una dair uluslararası kamuoyunun inancını kırmış, uluslararası örgütlerin uluslararası sistemde bağımsız ve öncelikli bir nitelikte olmadıklarını, ulus devletin halen birincil olarak ihtiyaç duyulan bir aktör olduğunu gözler önüne sermiştir.

Bu bağlamda ulus devletler; ülke nüfusunu, sınırları içinde denetleyen ve vatandaşlarını temsil eden tek egemen güçtür. Buna istinaden; ekonomik liberalleşmenin sebep olduğu küresel gelir adaletsizliği ve ekonomik krizler sonrası devletlerin ulusal ekonomileri üzerindeki kontrollerini artırmaları, ulus devletlerin sonunun geldiği görüşünün gerçekçi olmadığını göstermektedir (Yılmaz&Akbulut, 2018, s. 85).

Küreselleşme sürecinin serbest pazar ekonomisi ilkesine rağmen ulus devletlerin gümrük kapıları aracılığıyla dış sermayeyi nispeten de olsa sınırlandırması, belli kurallar çerçevesinde kendi üretici ve tüketicisini koruması, bireylerin haklarını güvenceye aldığı ve denetlediği bir sisteme sahip olması, küresel ve ulusal şartlardan olumsuz yönde etkilenen işsiz, engelli, hasta vb dezavantajlı vatandaşlarının refahını sağlaması gibi çeşitli görevlerle refah devlet modelini benimsemesi, devletin işlevselliğini artırmış, ulus devleti daha güçlü hale getirmiştir. Diğer taraftan suç ve terör olayları gibi toplumsal sorunların kaynağının göç dalgasına bağlanmasıyla artan “İslamofobi” ve göç karşıtlığı söylemlerinin yabancı düşmanlığına sebep olması ve dolayısıyla bunun milliyetçi söylemleri artırması gibi etkenlerin homojen toplum yapısının benimsendiği “üst kimlik” anlayışını ve ulus devletlerin konumlarını güçlendirdiği görülmektedir.

Klasik realist görüşte iddia edildiği üzere uluslararası örgütler ya da çokuluslu şirketler sistemde tek başına var olamazlar, devletler uluslararası anarşik sistemde halen başat aktördür. Toplumların güvenliği, refahı ve istikrarını sağlamak gibi düzenleyici görevler devlete aittir. Devlet; sosyo ekonomik ve kültürel anlamda refahı sağlamaya, demokratik ve hukuk devleti olma yolunda çaba sarf etmeye devam ettiği sürece dışarıdan ve içerden gelebilecek tehditlere karşı ulus devlet olma vasfını koruyacaktır. Karşılaştığı problemlerle baş edebilme yeteneğine sahip olan “devlet” unsurunun, yeni bir sorunla karşılaşması durumunda dahi farklı bir siyasal, iktisadi ve toplumsal dönüşümü gerçekleştirebilme yeteneği ve esnekliği sayesinde ismen “ulus devlet” niteliklerinin dönüştüğüne şahitlik edecek olsak bile “devlete” duyulan ihtiyaç devam edeceğinden devlet kavramı egemen varlığını başka bir şekilde olsa dahi sürdürecektir.

Ulus devletler; hala ulusal güvenlik, yasama ve yargı gibi alanlarda egemenliklerini sürdürmektedir. Serbest piyasa ekonomisinin hâkim olduğu küresel piyasaların ve uluslararası kuruluşların varlığı devletlere ekonomik yönden rekabetçi bir nitelik kazandırmıştır (Yıldırım, 2023, s. 168). Ayrıca, ulus devletler küresel platformlarda aktif rolü sayesinde ve uluslararası anlaşmalar aracılığıyla global sorunlara çözüm bulma iddialarını sürdürmektedirler (Heywood, 2006, s. 219). Örneğin OECD Avrupa ülke ekonomilerinin etkinliği ve rekabet gücünü artırmak amacıyla eşitlikçi bir ortamda açık ve rekabetçi piyasa şartlarını güçlü bir biçimde savunmaktadır (Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği, 2014, s. 58). Bu yaklaşıma göre; küreselleşme sayesinde iş birliği halinde olan ulus devletler rekabetçi küresel dünyada gelişimleri doğrultusunda daha etkin bir güç elde etmektedirler.

Çalışmamın araştırma konusunu oluşturan küreselleşme sürecinin ulus devletin egemenlik rolü üzerindeki etkisi bağlamında; küreselleşmenin ulus devletin egemenlik rolünü tehdit ettiği yönündeki yaklaşım ise, Fransız Devrimi’yle birlikte tüm dünyaya yayılan ulus devlet formunun küreselleşme süreciyle birlikte yapısal değişikliğe uğradığını savunur. Ulus devleti bu değişikliğe götüren süreç, küresel dünyada gerçekleşen birtakım gelişmeler çerçevesinde

yaşanmıştır. Kendi rızalarıyla uluslararası antlaşmaları imzalayan devletler, sınırsız yetkilerini sınırlandırmayı kabullenmişler ve taahhütler üstlenmişlerdir. Küreselleşme süreciyle birlikte IMF ve WB vb. uluslararası ekonomik kuruluşlar, devletleri (özellikle ekonomisi zayıf olan devletleri) bazı ekonomik kararlar almaya zorlamaktadır. Aynı şekilde küresel kapitalizmin yükselişiyle farklı ülkelerde etkinlik gösteren ÇUŞ da ulus devletleri kısıtlayan kuruluşlardır. Buna ek olarak AB gibi ulus üstü kurumların uluslararası sisteme girmesiyle devletler gibi yasa çıkaran ve üyelerini bu yasalara uymaya zorunlu kılan kurumlar, devletlerin tekelinde olan yasa çıkarma yetkisine ortak olarak devletin egemenlik yetkisini kısıtlayan bir etkiye sahip olmuştur.

Küreselleşme süreciyle ortaya çıkan “çokkültürlülük” kavramı, ulus devletin homojen toplum yapısıyla tezat oluşturmaktadır. Küreselleşme sürecinde; heterojen toplumun çokkültürlü niteliği, ulus devletin homojen toplumunun üst kimlik niteliğine meydan okumaktadır. Diğer yandan medyanın da etkisiyle küreselleşme sürecinin homojen bir küresel dünya yaratma eğilimi “McDonalddlaşma” olarak kavramlaştırılan “Amerikanlaşma”nın küresel manada kültürde “tektipleşme”ye yol açması, ulus devlet bünyesinde toplumun homojen kültür yapısına zarar vermekte ve kültürel yönden ulus devletin egemenlik rolünü tehdit etmektedir.

Soğuk Savaş sürecinde bir nevi donmuş/dondurulmuş bir halde bekleyen etnik düşmanlıklar/anlaşmazlıklar (frozen ethnic conflicts), 1990’lı yıllarda Soğuk Savaş’ın bitmesiyle birlikte gün yüzüne çıkmış, devletlerin güvenlik anlayışının değişmesine neden olmuştur. Devletten devlete olan tek boyutlu tehdit bu süreçte yerini çok boyutlu ve asimetrik bir tehdiye bırakmıştır. Ülkelerin içinde yaşanan etnik anlaşmazlıklar ve 11 Eylül terör olayları gibi uluslararası terör olayları nedeniyle dini fundemantalizmin doğurduğu tehditler ulus devletlere meydan okuyan yeni güvenlik sorunları olarak ifade edilmektedir. Bu sorunlar güçlü devletler için dış baskı oluştururken Afganistan örneğinde olduğu gibi bu zorlayıcı baskılarla mücadele aşamasında zorlanan ülkeler, başarısız devlete (failed state) dönüşmektedir (Buzan & Hansen, 2009’dan aktaran: Polat, 2020: 498- 500). Küreselleşmeyle birlikte insan hakları, özgürlükler, demokratikleşme gibi kavramların tüm dünyaya yayılması; ülkelerin karşı karşıya kaldığı etnik ve dini çatışmalarla bir arada değerlendirildiğinde bazı devletler için parçalayıcı birer unsur haline de gelebilmektedir.

Soğuk Savaş’ın bitimine kadar devletler için sadece askeri (stratejik) konuları merkeze alan bir güvenlik anlayışının hâkim olduğu yüksek siyaset konusu (high politics) ön planda iken Soğuk Savaş’ın bitimiyle birlikte alçak siyaset (low politics) konuları ön planda olmaya başlamıştır. Küresel iklim değişikliği, çevre sorunları, insan ve uyuşturucu kaçakçılığı, mülteciler, terörizm, salgınlar ve AIDS gibi bulaşıcı hastalıklar, sürdürülebilir kalkınmaya engel teşkil eden ekonomik istikrarsızlıklar, göç hareketliliği, kitle imha silahları gibi alçak siyaset konuları olarak görülen pek çok mesele, devletler için hem ulusal hem de uluslararası anlamda önemli tehdit öğeleri haline gelmiş, ülkelerin tek başına üstesinden gelemeyecekleri bir noktaya

ulaşmıştır. Dolayısıyla bu noktada çözüme ulaşılması için ulus devleti aşan bir uluslararası iş birliğine ihtiyaç duyulmuştur (Buzan & Hansen, 2009'dan aktaran: Polat, 2020: 495-498). Kuşkusuz, devletlerin dışarıdan gelebilecek tehditlere karşı kendi güvenliğini merkeze alan güvenlik anlayışının yerini bireyin ve toplumun güvenliğini merkeze alan bir güvenlik anlayışı almıştır.

İnsan haklarının gelişimi ve demokratikleşme hareketi ile küresel manada adem-i merkezîyetçi akımların ulus devlet içinde farklı yerel kimlikleri güçlendirmesi, ulus devletin yerel kimlikleri bir potada eritip homojen bir ulus yaratma amacına zarar vermekte ve ulus devletin kendi sınırları içindeki siyasal egemenliğini tehdit eden bir unsur haline gelmektedir.

Ülkeler federal veya üniter, monarşi ya da cumhuriyet olsa da devlet ve birey arasındaki hukuksal bağın vatandaşlığa dayalı olması bir devletin ulus devlet olma özelliğini göstermektedir. Ancak bu hukuksal bağ devlete sınırsız bir yetki vermemektedir. 20. yüzyılda insan hakları kuramının güçlenmesiyle birlikte devletin halkı üzerinde insan haklarını ortadan kaldırma veya kısıtlama noktasında sınırsız bir yetki ve gücünün olmadığı anlayışı güçlenmiştir. İnsanların doğuştan gelen haklara sahip olduğunu ileri süren yaklaşım; devletlerin dahi buna itiraz edemeyeceği anlayışını güçlendirmiş, devletlerin kendi halkına karşı insan hakları ihlali yapmasına çözüm bulma noktasında uluslararası insani müdahalenin gerekli görüldüğü durumların yaşanması, insan haklarını uluslararası siyaset meselesi haline getirmiştir. Bu konudaki gelişmeler, devletleri kendi halkına karşı insan hakları ihlali yapmama konusunda uluslararası kamuoyu baskısına maruz bırakmış ve sorumlu davranmaya zorlamıştır.

Ayrıca demokrasinin gelişimi sayesinde küresel sivil toplum anlayışı güçlenerek ülke içinde alınması gereken kararlarda yöneticilerin halkın istek ve beklentileri doğrultusunda hareket etmesi gerektiği fikri kabul görmeye başlamıştır. Farklı ülkelerin vatandaşı olan bireylerin dahi etkileşim halinde olarak kendi yönetimlerine etkiye bulunabilecekleri anlayışı gelişmiş, böylelikle uluslararası sistemdeki aktörlere bireyler de dâhil olmuştur.

Tüm bu nedenler; ulus devletleri, belirli evrensel yasalara uymaya zorlamış ve devletlerin egemenliğine dair sınırsız yetkileri, uluslararası hukuk çerçevesinde dönüşmek zorunda kalmıştır. Bu çerçevede günümüzde ulus devlet niteliklerinin güçlendiğini söylemek ne kadar gerçekçi değilse, ulus devletin sonunun geldiğini söylemek de gerçekçi düşünceden çıkmak anlamına gelecektir.

21. yüzyıldaki gelişmelerle birlikte günümüzde ulus devletler; egemenlik yetkisini, uluslararası toplumun bir parçası olduğunu unutmadan toplum içindeki farklılıkları kucaklayarak kullandığı takdirde ve birey haklarına karşı özgürlükçü, demokratik bir yönetim anlayışıyla, esnek ve sorumlu bir şekilde yaklaştığı takdirde daha başarılı olacaktır. Ulus devlet, egemenlik rolünün geçirdiği değişimlerle dönüşmeye ve var olmaya devam edecektir.

Geçmişten bugüne küreselleşme sürecinin bir parçası olarak oluşan ulus devlet modeli süregelen küreselleşme sürecinden geçerken birtakım yapısal değişiklikler yaşamaya devam etmektedir. Küreselleşme olgusu; karmaşık ve değişken bir dönüşüm süreciyle karşı karşıya kalan ulus devletin, evrensel ve siyasi bir form olarak güçlü bir şekilde devam edip etmeyeceğini sorgulamamıza sebep olmaktadır. Sonuç olarak, küreselleşme sürecinin etkisiyle ulus devletin süregelen bir dönüşüm içinde olduğunu savunan yaklaşım; ulus devletin bu süreçte yeni fonksiyonlarla yeniden tanımlandığını destekler niteliktedir.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, M. A. (2013). "Egemen: Devlet" *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, Ed. M. Ağaoğulları, İstanbul: İletişim Yayınları. ss. 407-409.
- Akça, G. (2005). Postmodernite ve ulus devlet. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (2), 232-257. Erişim adresi <https://sbd.aku.edu.tr/VII2/GursoyAkca.pdf>.
- Akdemir, A.M. (2010). Küreselleşme ve kimlik sorunu. *Atatürk Üniversitesi Dergisi*, 3(1), 43-50.
- Akkuş, E. B. (2015). *Bir medeniyet projesi olarak neoliberal küreselleşme: Robert W. Cox'un teorik yaklaşımı*, (Yüksek Lisans Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alağaç, S. (2018). *Küreselleşme ve ulus-devlet ilişkisi: yerelleşme ve bölgeselleşme üzerine etkileri*, (Yüksek Lisans Tezi). Niğde: Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Altınbaş, D. (2009). Globalleşme, yerelleşme, bölgeselleşme, glokalleşme, *Stratejik Analiz*, 9 (108), 90-94.
- Arıcıoğlu, E. (2012). Kalkınma kavramına küreselleşme perspektifinden bir bakış, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(1), 36-53.
- Arslan, S. (2023). *Küreselleşmenin gelir dağılımı adaleti üzerine etkileri*, (Yüksek Lisans Tezi). Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arslanel, M. & Eryücel, E. (2013). Küreselleşme sürecinde egemenlik kavramının dönüşümü, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 17 (1) , 23-36.
- Bağçe, H. E. (1999). Küreselleşme, devlet ve demokrasi, *Amme İdaresi Dergisi*, 32 (4) , 3-14.
- Bakan, S. & Tuncel, G. (2012), Küreselleşmenin ulus devlet üzerindeki etkisi. *Birey ve Toplum Dergisi*, 2 (3), 51-65.
- Başarmak, H. I. & Öktem, M.K. (2019). Küreselleşme sürecinde kentselliğin dönüşümü: Toplumsal, teknolojik ve mekânsal süreçler üzerine bir inceleme, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 2 (2), 284-300.
- Baumann, G. (2006). *Çok Kültürlülük Bilmecesi: Ulusal, Etnik ve Dinsel Kimlikleri Yeniden Düşünmek*, Çev. Işıl Demirakın, Ankara: Dost Kitabevi.
- Beriş, H. E. (2006). *Egemenliğin dönüşümü: Tarihsel ve siyasal açıdan egemenlik kavramının yeni anlamları*, (Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Brown, W. (2011). *Yükselen Duvarlar Zayıflayan Egemenlik*. Çev. Emine Ayhan, İstanbul: Metis Yayınları.
- Bulut, N. (2003). Küreselleşme: Sosyal devletin sonu mu?, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 52 (2), 173-197.
- Buzan, B. ve Hansen L. (2018). *The Evolution of International Security Studies*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Bülbül, K. (2011). Ulus devlet, ulusallığın dönüşümü ve Türkiye, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (35), 23-47.
- Çağlak, E., Çalık Bağlama, M., Mısırlıoğlu, B. (2021). Marshall McLuhan'ın Global Köy'ünde Starbucks, *Ahi Evran Akademi 2* (2), 132-140.
- Çakmak, C. & Atılğan, C. (2012). BM, Bosna soykırımı ve küresel adalet, *Bilge Strateji Dergisi*, 4 (7), 11-30.

- Çalışır, Y. G. (2012). Küreselleşme sürecinde haber kavramında gerçekleşen bir dönüşüm: Küresel haber kavramı, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 1 (4), 106-127.
- Cebeci, İ. (2011). Küreselleşme yaklaşımları kapsamında küreselleşme sürecinin tarihsel değerlendirmesi, *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (43), 359-386.
- Cebeci, K. (2008), Küreselleşme bağlamında ulus-devletin egemenlik gücünün dönüşümü, *Sayıştay Dergisi*, (71), 23-39.
- Choudhury, T. (2007), "Status and Discrimination", *European Islam Challenges for Public Policy and Society*, Ed. S. Amghar, A. Boubekur, and M. Emerson, Brussels: *Center for European Policy Studies*, ss. 77-106.
- Cohen, E. S. (2001), Globalization and the boundaries of the state: A framework for analyzing the changing practice of sovereignty, *Governance*, 14 (1), 75-97.
- Çetin, B. (2008). *Küreselleşme olgusunun farklı boyutlarıyla toplumsal yansıması: Küreselleşme Karşıtı Hareketler (Türkiye Örneği)*, (Doktora Tezi). Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dağdelen, A. (2013). Küreselleşme sürecinin yerelleşme ve siyasal kültür üzerindeki etkileri, *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (2), 27-44.
- Değirmenci, N. (2019). *Ekonomik küreselleşmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: Türkiye için zaman serisi*, (Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demir, K. A. (2014). Klasik kamu yönetimi yapısından yerelleşmeye geçiş: Yönetişim kapsamında bir değerlendirme, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (2), 151-171.
- Demir, K. A. (2023). Immanuel Wallerstein'in kültürel kimlik hakkındaki görüşleri üzerine bir inceleme, *Veche*, 2 (2), 89-102.
- Demir Y., & Terzi, N. (2020). Modern devletin gelişimi: Küreselleşme, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 12 (22), 1-11.
- Doğan, H. (2005). *Küreselleşme sürecinde kültürel değişim ve medya ilişkisi: Ankara'da corn flakes tüketim örneği*, (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğruluk, M. B. (2021). Uluslararası ilişkiler disiplininde küreselleşme sorunu, *Çatalhöyük Uluslararası Turizm Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (6), 109-120.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2011), *Sosyal Hizmetler ve Yardımlar Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- Durgun, Ş. (2000). Modern devlet olmanın zorunlu koşulu ulus-devlet midir?, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2 (3), 109-123.
- Eken, H. (2006). Küreselleşme ve ulus devlet, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (16), 243-262.
- Ekiz, C. (2010). *Küreselleşme ve ulusal egemenlik üzerine etkisi*, (Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Elçin, B. "Küreselleşmenin Tarihiçesi". ET: 21 Aralık 2023, <http://www.meritymm.com/wp-content/uploads/2013/05/kuresellesme.pdf>
- Ellwood, W. (2018). *Küreselleşmeyi Anlama Kılavuzu*, Çev. Betül Dilan Genç, İstanbul: Metis Yayınları.
- Emre, Y. (2015). Anthony Giddens ve uluslararası ilişkiler: Yapılanma, modernite ve küreselleşme, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 11 (44), 5-23.

- Eray Ş. (2009). Küreselleşme ve bölgeselleşme ilişkisi merkezîyetçilikten adem-i merkezîyetçiliğe, ulus devletten ulus üstü birliklere ve bölgeselleşmeye". *Toplum ve Hekim*, 24, (4-5), 264-274.
- Erdal, S. (2012). *Küreselleşme sürecinde refah devleti uygulamaları açısından İsveç modelinin değerlendirilmesi*, (Doktora Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdem, N. (2019). *Küreselleşme ve kültürel değerlerimizde değişim uygulamalı bir çalışma: Ankara ili Sincan-Çankaya ilçeleri karşılaştırmalı bir analiz*, (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdoğan, N. Y. (2017). *Yeni sorunlar karşısında ulus-devletin geleceği: Küreselleşme, çokkültürlülük ve ulus-devlet*, (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erözden, O. (1997). *Ulus-Devlet*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Eryentü, M. (2015). *Küreselleşme sürecinde kimliksizlik*, (Yüksek Lisans Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Esgin, A. (2001). Ulus-devlet ve küreselleşmeye ilişkin bazı tartışmalar, *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25 (2), 185-192.
- Fox, J. (2002). *Chomsky ve Küreselleşme*. Çev. Ebru Kılıç, İstanbul: Everest Yayınları.
- Ellwood, W. (2018), *Küreselleşmeyi Anlama Kılavuzu*, Çev. Betül Dilan Genç, İstanbul:Metis Yayınları.
- Friedman, T.L. (2006). *21.yy'ın Kısa Tarihi: Dünya Düzdür*. Çev: Levent Cinemre, İstanbul: Boyner Yayınları.
- Fukuyama, F. (1998). *Güven: Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması*. Çev: Ahmet Buğdaycı, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Fukuyama, F. (1989). The end of history?. *The National Interest*. 16, 3-18.
- Fukuyama, F. (1992). *The End Of History and The Last Man*. Newyork: The Free Press.
- Gayretli, N. (2008). *Küreselleşme karşıtlığının sosyolojik parametreleri ve Türkiye'de küreselleşme karşıtlığı*, (Yüksek Lisans Tezi), Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Giddens, A. (2000). *Üçüncü Yol: Sosyal demokrasinin yeniden dirilişi*. Çev. Mehmet Özyay, İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Görmez, K. (2005). *Küreselleşme ve Yerelleşme*, Ankara: Odak Yayınevi.
- Güzel, Ş. (2023). *Küreselleşme sürecinde devletin jeopolitik dönüşümü*, (Yüksek Lisans Tezi), Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Habermas, J., (2002), *Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti: (Siyasi Denemeler)*, Çev. Medeni Beyaztaş, İstanbul: Bakış Yayınları.
- Hakyemez, Y. Ş. (2004). *Mutlak Monarşilerden Günümüze Egemenlik Kavramı: Doğuşu, Gelişimi, Kavramsal Çerçevesi ve Dönüşümü*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Hannerz, U. (1996). *Transnational Connections: Culture, People, Places*. London: Routledge.
- Hardt, M.; Negri, A., (2002), *İmparatorluk*, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Held, D. ve McGrew A. (2008). *Küresel Dönüşümler Büyük Küreselleşme Tartışması*. Çev. Ali Rıza Güngen. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Heywood, A. (2006). *Siyaset*, Çev. B.B. Özipek vd., Ankara: Liberte Yayınları.

- Hirst, P. ve Thompson. G. (2007). *Küreselleşme Sorguluyor*, Çev. E. Yücel, Ç. Erdem , Ankara: Dost Kitabevi.
- Hobsbawm, E.J. (2014). *Milletler ve Milliyetçilik*, Çev. Osman Akınhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Huntington, S. (1993). The Clash of Civilizations, *Foreign Affairs*, 72 (3), 22-49.
- Işığışık, Ö. (2009), Küreselleşme sürecinde insana yakışır iş, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (56), 308-330.
- İçli, G. (2002), Türk modernleşme sürecinin günümüzdeki yönelimi, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (26) , 245-254.
- İnaç, H. (2010), *AB'ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye'nin Kimlik Problemleri*, Ankara: Ekin Kitabevi.
- İnce, M. (2009). Küreselleşme ve yerleşme: Bir çelişki mi?, *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11 (1), 259-275.
- Kalafatoğlu, T. Ş. (2013). Küreselleşme karşıtı hareket, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (1),143-195.
- Kalın, İ. Esposito, J. (2022), *İslamofobi: 21.Yüzyılda Çoğulculuk Sorunu*, Çev. İsmail Eriş, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Kahramanca, R. (2023). *Küreselleşme boyutlarının inovasyon performansına etkisi: Panel veri Analizi*, (Yüksek Lisans Tezi), Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Kapani, M. (2014). *Politika Bilimine Giriş*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kaplangil, D. (2010). *Küreselleşme sürecinde Türkiye'de sivil toplum ve demokratikleşme*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karabağ, S. (2006), *Mekanın Siyasallaşması*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Karaca, G. (2007). *Küreselleşme ve büyük Ortadoğu projesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karagün, V., Aras M.S. (2022). Küreselleşme ve bilgi çağı, *Dicle Akademi Dergisi*, 2 (1), 32-40.
- Karaböcek, C. (2011). *Modern devlette egemenlik sorunu*, (Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Katıtaş, G. (2019). Latin Amerika'da örtüşen bölgeselcilik, *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 52 (14), 255-293.
- Kaya, M. (2009). Küreselleşme yaklaşımları, *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (13). 1-16.
- Kaya, M., Aydemir, C. (2011). Küreselleşmenin tarihsel gelişimi. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 1 (1), 14-36.
- Kazgan, G. (2000), *Küreselleşme ve ulus Devlet: Yeni ekonomik düzen*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Keohane, R. O. ve Nye, J. S. (2012). *Power and interdependence*. New York: Addison Wesley Longman.
- Keyman, E. F. (2006). Küreselleşme, uluslararası ilişkiler ve hegemonya, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 3 (9), 1-20.
- Kılınç, D. (2008). Self determinasyon ilkesinin azınlıklar açısından değerlendirilmesi, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7 (1-2), 982-949.
- Kır, A. (2002). *Globalizasyon Küreselleşme Ulus Devletin Sonu Mu?* İstanbul: Eylül Kitabevi.

- Kıvılcım, F. (2013). Küreselleşme kavramı ve küreselleşme sürecinin gelişme olan ülke Türkiye açısından değerlendirilmesi, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5 (1), 219-230.
- Kozal, Ö. E. (2020). Wallerstein ve dünya-sistem yaklaşımı: Bir yeniden değerlendirme, *Ekonomi-tek*, 9 (2), 101-127.
- Krasner, S. D. (1999), *Sovereignty: Organized Hypocrisy*, Princeton: Princeton University Press.
- Kumru, C. (2018). Huntington'ın "Medeniyetler Çatışması" üzerine değerlendirmeler, *Ulakbilge*, 6 (24), 603-614.
- Kurtoğlu, R., Gökdemir, N. (2015). Küreselleşmenin dünya film endüstrisine etkisi ve Hollywood film endüstrisindeki yeni eğilimler, *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 5 (19), 27-56.
- Kutsi, Ş. (2018). *Anthony Giddens'ta küreselleşme ve ulus devlet ilişkisi üzerine bir analiz*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Küçük, A. (2015). Egemenlik (Hakimiyet), Halk egemenliği ve milli egemenlik tartışmaları ve egemenlik anlayışında esaslı dönüşüm, *Journal of Judgments by the Court of Jurisdictional Disputes/Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*. 1 (6), 311-361.
- McLuhan, M. (1962). *The Gutenberg Galaxy*. Toronto: University of Toronto Press.
- Okur, F. ve Çakıcı A. (2007). Küreselleşme sürecinde yerelleşme ve yerel demokrasi, *Akademik Bakış*, Sayı 11-12.
- Okutan, C. (Ed.). (2007). *Küreselleşme ve Türkiye (Türkiye'de Devletin Gelişimi)*, Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Olgun, H. (2006). Küreselleşme kavramı ve içeriğine genel bakış, *Sosyo Ekonomi Dergisi*, 3 (3), 141-152.
- Oran, B. (2003). Ulusal egemenlik kavramının dönüşümü, azınlıklar ve Türkiye, *Anayasa Yargısı*, 19 (1), 1-33.
- Öner, R. (2019). *Küreselleşme, popüler kültür ve islami adaptasyon: İslami müzik ve zikrin dönüşümü*, (Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özdemir, S. (2007), *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti*, İstanbul: İTO Yayınları.
- Özgür, A. (2008). *Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde milli egemenlik kavramı*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özgür, E. (2020). *Kolektif biz duygusu bağlamında klasik ulus ve çokkültürlülük modellerinin karşılaştırılması: Kanada-Ouebec örneği*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özkan, G. (2000), Küreselleşme ve ulus devletin geleceği, *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, 14 (1), 362-386.
- Polat, D. Ş. (2020). Küreselleşme, ulus-devlet egemenliği ve ulusal güvenlik, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (2), 491-503.
- Pieterse, J. N. (2009). *Globalization and Culture*, Plymouth,: Rowman & Little field PUBLISHERS,
- Ritzer, G. (2007). *The Globalization of Nothing 2*, California: Pine Forge Press.
- Rodrik, D. (2011). *Akıllı Küreselleşme*. Çev: Burcu Aksu. Ankara: Efil Yayınları.
- Rodrik, D. (1997). *Has Globalization Gone Too Far?* Washington, DC.: Inst. Int. Econ.
- Sarı, B. D. , Şahin, İ. , Gülmez, M. (2019). Küreselleşmenin ekonomik ve sosyolojik etkileri: 1997'den günümüze bibliyografi tabanlı sistematik derleme çalışması, *C.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20 (1), 243-259.

- Savaşlar, Z. (2007). *Küreselleşme ve sosyal boyutu*, (Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Saygılı, A. (2010). Modern devlet'in çıplak sureti, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 59 (1), 61-97.
- Selen, U. (2002). Küreselleşme ve devlet etkileşimi, *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (3), 1-24.
- Sığırı, Ü. (2006). Geleceğin askeri liderliğine dair değerlendirmeler, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 3 (3) , 95-113.
- Smith D. A. (2002). *Ulusların Etnik Kökeni*. Çev: Derya Kömürçü, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Sönmez, S. (2010). Kalkınmanın finansmanı, emperyalizm ve finansal serbestlik üçgeninde dış borçlanma, *Ekonomik Yaklaşım*, 21 (75), 123-140.
- Stiglitz, J. E.(2018). *Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı*, Çev: D. Vural, A. Taşcıoğlu, İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Şahin, K. (2006). *Türkiye'de küreselleşme tartışmaları ışığında ulus devlete bakış*, (Doktora Tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şaylan, G. (2016). *Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Şen, Y. F. (2004). *Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik Trendleri ve Ulus-Devlet*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Şen. S. (2002). *Ulusal Devletten Bölgesel Güç Oyunlarına*. İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi.
- Şen, E. (2021). *İnsani müdahale ve koruma sorumluluğu: Suriye iç savaşı*, (Yüksek Lisans Tezi), Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şener, B. (2014). Küreselleşme sürecinde ulus- devlet ve egemenlik olguları. *Tarih Okulu Dergisi*, 7 (18), 51-77.
- Şimşek, U & Ilgaz, S. (2010). Küreselleşme ve ulusal kimlik, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (1), 189-199.
- Talas, M., & Kaya, Y. (2007). Küreselleşmenin kültürel sonuçları, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (22), 149-162.
- Tanrıverdi, E. G. (2008). *Sosyolojik açıdan küreselleşme ve ulus devlet (Giddens, Bauman ve Habermas Örneği)*, (Doktora Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Taylan, A. (2008). Çok uluslu fast-food restoranlarının "ramazan menüleri" örneğinde küresel-yerel kültür etkileşimi. *Kültür ve İletişim*, 11 (21), 73-110.
- Turan, Ş. (2011). *Küreselleşme sürecinde örgütsel değişimi etkileyen bir unsur olarak örgütsel sinizm ve karaman ili kamu kurumlarında bir çalışma*, (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Turan, B. (2015). Fukuyama'nın tarihin sonu tezi, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (21) 3, 485-502.
- Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği (TÜSİAD), (2014). *Küreselleşme Sürecinde İş Dünyası Kuruluşlarının Değişen Rol ve İşlevleri*.
- Türksoy BM Medeniyetler İttifakı Üyesi Oldu. (2023, 3 Mart). Erişim adresi <https://www.turksoy.org/haberler/turksoy-bm-medeniyetler-ittifaki-dostlar-grubu-uyesi-oldu>.
- Uğuz, H. E., & Saygılı, R. (2016). Küresel dünyada ulus devlet, *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16 (32), 127-147.

- Uygun, O. (2003), Küreselleşme ve değişen egemenlik anlayışının sosyal haklara etkisi, *Anayasa Yargısı Dergisi*, 19 (1), 11-45.
- Yahşi, F. (2007). *Küreselleşme ve istihdam*, (Yüksek Lisans Tezi), Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yalçınkaya, A. (2019). Avrasyacı bölgeselleşme girişimleri: KEİ, AEB, ŞİÖ, *International Journal of Political Science and Urban Studies*, 7, 85-100.
- Yeldan, E. (2002), Neo liberal küreselleşme ideolojisinin kalkınma söylemi üzerine değerlendirmeler, *Praksis*, 7, 19-34.
- Yıldırım, C. (2011). Birinci ve ikinci nesil Washington uzlaşması: Neoliberal iktisat politikalarının 1980'den sonraki evrimi, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (7), 1-23.
- Yıldırım, İ. (2004), *Demokrasi, Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, M. (2004). Küreselleşme sürecinde egemenlik, *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28 (1), 35-48.
- Yıldırım, S. (2023). *Küreselleşme ve ulus devlet ilişkisinin Türk kamu yönetimi üzerindeki etkileri*, (Doktora Tezi), Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, E. A., & Akbulut, A. (2016). Küreselleşme sürecinde ulus devletin rolü ulus devletler güçleniyor Mu?, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (16), 71-88.
- Yörük, G. (2004). *Küreselleşme ulus-devlet geriliminde Türkiye: 1980 Sonrası Türkiye'nin yeni düzenine eklemlenme süreci*, (Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yücel, N. Pustu, Y. (2006). Küreselleşme sürecinde ulus devletin alternatifi kent devleti olabilir mi?, *Türk İdare Dergisi*, 450, 117-140.
- Yüksel, H. G (2015). *Bölgesel kalkınma ajanslarının uygulanabilirliği ve Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zabunoğlu, H. G. (2018). Günümüzde ulus-devlet, *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13 (1), 535-559.

